

BEITRÄGE ZUR UKRAINISCHEN ETHNOLOGIE

herausgegeben

von der Ethnographischen Kommission der ukrainischen Ševčenko-
Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg.

Bd. XV

МАТЕРІАЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ВИДАЄ ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

ТОМ XV.

У ЛЬВОВІ, 1912.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка.

Від редакції.

Приладжуючи отсею книжку до друку, старався я вмістити в ній як найбільше таких матеріалів, що своїм змістом сягали би до найдавніших часів культурного життя нашого народу. Се й удаłoся у значній мірі, бо „Народний календар“ А. Онищука та В. Доманицького подає цілий ряд вірувань із передхристиянських часів і вводить нас у релігійний церемоніал наших предків не вважаючи на його пізнішу християнську закрутку і примішки, які відразу можна відрізнити. У статейці А. Онищука „Баї й ворожіння Андрія Шумиляка“ змальована діяльність старинного маґа, що умів так добре володіти людськими душами і використовувати їх у потрібнім напрямі. Часті повторюваня іменн християнського Бога та святих у текстах заклинань, се уступка, зроблена християнству, одначе чисто формального значіння. Оповіданя, зібрані в моїй статейці „Купанє й паленє відьм у Галичині“, відносять ся також до старинного звичаю, що коштував людство численні тисячі жертв та належав до найстрашніших, й добре, що про нього тепер можна лише згадувати.

Всі отсеї статейки дотикають духового життя народу. До матеріяльного життя подає гарні причинки А. Онищук у статі „Останки первісної культури у Гуцулів“. У ній бачимо наглядно, як давав собі раду чоловік, не ткнений іще новітною культурою, та який безмежно великий відступ між тодішнім і теперішнім культурним поступом.

Інші статейки відносять ся до теперішнього або недавно минулого народнього життя і всі походять із під пера А. Онищука. І се й згадані вже його статі служать найліпшим доказом, що й на скромнім становищі сільського народнього учителя можна прислужити ся науці, коли є в кого до того замилюванє й охота до праці. Моїм горячим бажанєм є, щоб у такій науковій праці знайшло ся як найбільше наслідувачів А. Онищука між його товаришами та іншими сільськими інтелітентами.

Народний календар.

Звичаї й вірування привязані до поодиноких днів у році, записав у 1907—10 р. в Зелениці, Надвірнянського пов.

Антін Омичук, народ. учитель.

Час і його поділ.

»Зелениці,« подібно, як і інші мешканці наших гір¹⁾, означають усякі важніші події відповідно до того, серед яких обставин мали вони місце. І так кажуть: »кісних рокі²⁾«, — »за кошуцкої війни«, — »у рік (два, три) по³⁾ або перед«, — »як мене покликали⁴⁾«, — »як лобінка була⁵⁾«, — »як саранчи хащу глодала«, — »як ліс горі⁶⁾«, — »як ліс измерз у сьвикі нигіли«, — »ше деє из за якихос забі⁷⁾«, — »як Доўбуш ходи⁸⁾«, — »як ходили⁹⁾ ў опришки«, — »за ксьондза (Н. Н.)«, — »як була тота вєлика повінь, що Хаїма забрала«, — »як була тота вишка зима«, — »як тот помірь бу¹⁰⁾«, — »як я вінчи¹¹⁾ сї«, — »як умерь« (той або той), — »як зима¹²⁾ упала у петріх¹³⁾«.

Рік ділить ся на 12 місяців; вони називають ся:

1. »січень — січе вітром и морозом;

2. січень;

3. марот — мάρта мусят ше береза замерзнути и теплиці; марта аби брати води до схід сонці и у напусту троньки давати (у бочку), то буде ріскá-пахуча, дбпзна ни буди сї псувати; аби марта имити рибу и їсти, то голова буде здорова цалий рік;

4. бєрезень — береза пукає;

5. май — май, а ти за себи дбай!

¹⁾ Диви: В. Шухевич; М. Зубрицький. ²⁾ Щось було (якась подія). ³⁾ Чимсь. ⁴⁾ До війська. ⁵⁾ Як ловили давно до війська. ⁶⁾ Татарських, опришків. ⁷⁾ Люди. ⁸⁾ Сніг. ⁹⁾ Около свята Петра і Павла.

6. бидзень першый — марга бицкае сі, спека приходит;
7. бидзень другий;
8. иливій — бо е сьвито Ілі; сінокоси прихогіт; від илывого дуже громи слабо бют;
9. жоўтень — ліси жоўвнуть; рубати би вйиль¹⁾ на дрыва — добре горит;
10. надбліст — паде лист у саду и у лісі;
11. грудень — груда мерзне;
12. просіймец — марга просит сі на даванья²⁾; — май вѣликі ночи цего просимці, то дуже би давати сіна богато: як сі замо- рят марга просимці, то уже і поправок хіба аж по петрїх; просимці ни вільно снувати, бо воўкіў сі засновуе, шо будут сі сплітати по селу«.

Рік³⁾ мае чотири пори: »вѣсну, літо, осінь, зїму«. Місяць мае чотири »нигілі« або »тижні«; тиждень сім днів, а день і ніч, то »доба«.

Песлі 24-ро годинного протягу часу (доба) відріжняють:

1. »досьвіта — година до зорі;
2. на зорьих — зоріе;
3. рано — як сонце зйде;
4. ў обїди — коло восьмої години;
5. ў підполудни — одинацята година;
6. полудни — 12 година;
7. по полудни — так коло другої;
8. у великий підвечіров — три години до заходу;
9. малий підвечіров — година до заходу;
10. у вечерїх (у вечір) — як смеркни сі;
11. у заўльгги — як польцагают спати, коло 10. г.;
12. опіўніч — 12 година;
13. по ў піўночи — друга година«.

Коли »на сьвікі краснб«, себто небо ясне-погідне, »шо вид- но сонці«, тоді найліпшим годинником е само сонце; »по сонци« пізнасть усякий, котра година »менче-білше«, а декотрі — зви- чайно старі — означують »чьис« навіть дуже точно.

Дехто оріентуєть ся по тіни; запамятає собі, де »паде кіна« в полудне і, відповідно до сего, чи вона звернена в сей або той бік означеного місяця, означує години перед або пополудневі.

¹⁾ Сего місяця настають дерева (вільхового, букового) і воно лежить на місци та вяне і схне аж до пізної осени. ²⁾ Від тепер ху- доба вже не пасе, але годують її сіном: вона »на даваню«. ³⁾ Ка- жуть: »У нас 8 місяціў зими, а решта — усе літо«.

»Як на свіжі нігода, мрачно, а віучьир ни знає, котра година — чи уже вечеріє — то зараз дивит сі віуцлям або козам по очех: чоловічок (зіниця) у очех круглий, то уже вечеріє, уже чьисит ит кошьірі. Рано мают віуці и кози чоловічок доуґватий¹⁾«. (Петро Дирда).

Як »у днину« відгадують час по сонці, так у погідну-ясну пізнають »по косарьих²⁾«. Кажуть: »Уже зійшли косарі, — обіди³⁾, — у полудни, — у великий (малий) підвечірок, — уже козарі — захогит, зараз буде зорьити«.

В ноци пізнають час »по кугукі⁴⁾»; кажуть: »перший кугут« (= 12 год.), — »другий кугут« (= 2—3 год.), — »третій кугут« (= перед зореми).

»У мени такий, куме, кугут — шо як запіє перший раз, то дунтом 12 година; а за тим піє уже шо години аж до днина«.

»Вечір⁵⁾ пізнают по ватрі, по пбловіні: як вечеріє, то половінь біла, а так то чирвона«.

»Як піуїніч, то віз на небі обернений вієм долі рікоу, а як зараз днина, то наверне сі вієм т сонцю⁶⁾«.

Ніч.

»Ніч має своє право«.

»У вечір ни годит сі віносити сміки ис хати, бо уже нисе — аби ніс, шо сонци зайшло — то нисе сі на зустрік місїцеви⁷⁾«.

»Як иде сі у вечір іс поперед христа, то сі ни ёрстит и сі ни вдоймає крисані, бо Сус Христос тогди спочиває, то сі его ни буджеї«.

Вечером також не здоровкають се — як у день — словами: »Слава Сусу Христу!«, але кажуть: »Добрый вечір!« Роблять се за ддя висше наведеної причини.

»Як доїт у вечір корови, то тот, шо иде, каже: Спори Боже у короу богато молока! А вона уже відказує: Спори Боже у короу богато молока, а нам дай Боже здороўли тай віна«.

»У вечір нигїрь дивити сі у зеркало, бо робит сі вітак поганий на очи«.

»Ни годит сі пйти у вечір (воду), бо ласує узети сі хрискинина така — преч би сі казала — титьоха⁸⁾. То страшна бола! То так тепе чоловіком, шо би Бі' борониў; и вісім негїль буде сі мучити на то.

1) Кажуть також: »Уже зараз вечір, бо кури идут на сідало« (се як мрачно). 2) Назва звїзд. 3) Косарі. 4) По піяню когута. 5) Як мрачно. 6) На схід. 7) І рано не несуть на »передні« двері, бо мовляв »на зустріть сонцю, — грїх«. 8) Пропаснища.

Та як би уже дуже хрискинин ховіть пити, то аби три рази хухнуў на воду, то ни шкодит“.

В ночи не вільно вінчаній жінці виходити на двір без хустки :

1. »Вібігла одна жбна — не до вас чесних кажучи — мочити на двір тай вібігла так простоволоса, без хустки, у вечір. Тай як вібігла и — не дивуйте — причьикла, а то лиш разом кличе из дороги... Таки було простоволосе, як вона, лицьі тому ни було знати віц, и так було гей у мокру рубатку завите тай кївае на неї палцем... Але вона, иршена, назадгусь... назадгусь... тай у хату... То жбні у вечір грїх ити простоволос на двір«.

»У ночи, як дужи темно, ни годит сї бігти, бо буде пужіло«.
»Свистати и співати ни мож, бо мож собі такі шос прикликати¹⁾«.

Ідучи на спочинок, відмовляють »очинаші«, старі-ж до звичайних додають іще такі :

2. »На горі ньєські, на долині одилєньскі спала присьвіта Гїва під оцем Николаем, під чудоўним образом.

Прийшоў ид, ні сам Сус Христос : Спиш, Мамко? Заснулам, Синку! Синку мій озлюблений, снїў ми сї на кі сон страшньєкий : Шо Тїбе три дні на хрест розбивано; тиче Твоя кроўця долїў труною, відпадає твое кіло як кора від дерева. — Ни еск то, мамко, сон, — то е воїстина праўда, котрого часу у мени буде. — Узїла присвіта Гїва свого Синка за руку, звїлá Его на утриньї, из утриньї на ўсєночне, из ўсєночного на шпори, из шпори на сине мори. На синім мори білий камінь, на тїм камини стоїт циркоўці, у ті циркоўці стоа' престоли, за тими престолами сидит сам Сус Христос — голоўку склониў, руки розкрїдиў, за нас грїшних муки приймаў.

Прийшли д нему Петро-Паўло : То ми кі жиль твеї муки... — Ни жьилуйти меї муки, але узміт¹⁾ золотий хрест у руки и золоту паличку, вігїт по ўсєму світу и кажїт малому, старому, слутому²⁾, хромому, глухому, слїпому — хто буди сїєю молитву знати говорити, тому сї буди царство - рай допирати, пекло на віки замикати. Амін³⁾.

(Катерина Остаиук).

Павло Курчук відмовляє сїю молитву так :

3. На горі ангельскі, на долині одилєнскі спала присв. Гїва під оцем Николаем, під чудоўним образом. Прийшоў ид ні сам Сус Хрис-

¹⁾ Диви : Матеріяли до укр. етнол. т. XI ст. 2 і 92 »Планети«.

²⁾ Слутий = без руки. ³⁾ До сеї молитви е варіант, що кінчить ся : »Хто буде сїєю молитву говорити у петриньку до напїсниченьку (диви низше), у суботу до сїд сонїнька, у нїгілю до служби божї, тому буди сї рай домикати, а пекло запирати«.

тос: Мамко моя, прийшоў-ем кі побужати. — Сынку мій милий, снэў ми сї на теби сон страшний: шо ні на хрест розбивано, кроў твою розливано, вітпадае твое кіло, як кора від дерева; ў пирста бют, на Сусову голоў тирновий вінец кладут.

Колиш то буди на мнѣ, мамко?

У пйитноньку до постоньку, у суботоньку до схід сонейка, у нигіліньку до служби Божой.

Водит присвита Гіва свого Сынка по небі. Извела его на спори, на ўсе сине мори. На кім мори ремез, на кім ремези циркоўцьи, а у кі циркоўци столи-простоли; за тими столами сидит сам Сус Христос сумний-нвиселый, ручиньки розіпнѣў, головочку склониў. Сім-дисьят-рем сотворених сотвориў, из живущого кіла кроўцю пустиў, за вас грішних мукам приймаў.

Приходит Питро, Паўло: Божи мій! Божи, то ми жиль твѣі муки. Беріт-же и собі-ж хрест у руки, хрест и ясну паличку¹⁾ у праву ручечку и вгіт у здоўж світа и ў попереk и, читаючи, проповідайте: Хто буде причистої Гіви сон говорити, буде му сї рай допирати, пекло замикати о вікі віком. Амінь.

4. »Очинаник дибулецкий, Суси Христи сотворецкий до Грабіўцьи приналожний. Маленьки, чорненьки у скрипочки играе — душка сї радуе, мушка сї йойкае. Господи! Господи! А! Господи Божи ні прости. Олукавого сотвориx. Амінь.

5. »В однім куті хрест свитий зитворяций (†)²⁾;

в другім » » » » ;

в третім » » » » ;

в четвѣртім куті » » » » ;

Серед хати Козьма-Слия стоят собі збрійні из новим мечем, из кирравим серцем, боят сї лихого...

Ми сї лихого-злого ни біймо! Коло нашого двора камїина гора, осиковий кіл, огненна ріка; хто бұди ити, на гору сї ўбе, на кіл сї прібе, ў огневій ріці изгорят.

Обійшла-ж тота молитвонька наўкруги нашого дворонька, сіла собі на ворота: хто добрий — пускае, а хто лихий, стинае.

(II. Курчук).

6. Otczenasz³⁾ I-szyj staroświecki Zeleński, któren niżej podpisany na pamiątkę wieczną zanotował.

¹⁾ Дехто каже: »свічечку«. ²⁾ Вимовляючі сї слова хрестяць ся і, звертаючысь у кождий кут (хати), кланяють ся; пор. Матер. до укретнол. т. XI, ст. 78, ч. 30 і 31. — ³⁾ Молитви сї відписав я з парох. книг у Зелевій.

Na hori neński, na zemly oddaleński Stala Prešwiataja Diwa, pid Otcem Nykolajom spala, pid czudownym obrazom, pryjzow yd ni Chrystos: Mamko moja, pryjzow jem tia pobužaty. Synku mij ma-
leńkyy, son my sia snyw na tia straszneńkyy, szczoś na Chreski roz-
bywany, szczoś na Chreski zwieszany, tecze twoja krowa doli krestom,
tilo twoje widpadaje, jak kora wid derewa, derewa wszelakiy u persty
bije, ternowy wineć na hołowu klade, a w nedileńku do obidońku,
a w Sobotońku koly soneńko schodyt, tohdy Susa Chrysta za ru-
czenku wodyt, zwela jeho na Utrenie, z Utrenie na Wsenoczne,
z Wsenocznoho na Służbu Božu, z służby Božoji na Szympory,
z Szimporiw na syne more, za tym synym morem stoły, prestoly, za
tymy stołamy Isus Chrystos ležyt, hołowka spuszczenie, ruczki izlož-
nie, nižky rozprosterynie za nas hrisznych muku pryjmaw.

Pryjzow Pawło z Petrom: Hospody Isuse Chryste, szczo ty
dumajesz? szczo ty za nas 5 razy muku pryymajesz i swoju krowciu
prolywajesz? — Koły wam žyl moi muki, wozmit že wy chrest w ruki
i pidit powzdowž swita, koho zdyblete, czy staré, czy małe, czy ślipe,
czy chrome, czy durne, nauczajte, chto toj pryšwiatoj Diwy (сон) bude
umity howoryty, za chrystowu matier zhaduwaty, szczo za nas muki
pryjmała, swoju krowciu prolywała, to bude wid P. Boha łasku maty
i tomu sia bude ray dopyraty, a pekło zamykaty.

Budy imia Hospodne blahoslowenno od nyni i do wika. Amiń.

7. Druhyj Otczenasz.

Oy tam more, a sered mora cerkowci z troma werchamy, a w ti
cerkowcy Chrystos sumyrneńki, kotoriy nas 7 raz widkupyw, 7 raz
prošwityw. Idy, Petre, na kray świta, propowiday Ewanheliyje po
świtu, a chto bude toj (otczenasz) howoryty, tomu bude pekło zam-
knene, a nebo otworene.

Te Otczenaszypodpisany, gdy przybył do Zielony, zastał i z wielką
trudnością prawdziwego Oyczenaszypodpisany mógł nauczyć swych parafian.

Halikowski¹⁾

Paroch Zielony.

Помолившись²⁾ Богу лягають »спочивати« перекрестивши вперед
тричи рукою »підголуб'є³⁾«.

Д н і.

Кождий день у тижни має для Зеленців своє значіне і до кож-
дого привязані якісь вірування та заборони.

¹⁾ Помер около 1867 р. ²⁾ Не всі молять ся, бо багато ще та-
ких, що жадних молитов не вміють цілком. ³⁾ Місце, де покладе голову.

1. »Як Сус Христос ходиў ще из апостолами по світу, то робили щодній днини обрахунок, ніби — як она сї називає и шо ї належит; як прийшли на нигілю, питают сї апостоли:

А сесь день?

А, се — каже Сус Христос — се я сам!

Нигіле май старша днина«.

(II. Курчух).

2. Неділя — »значит ни гілай нічого«.

»Іхаў якис фурман у нигілю віньми; дес то він іхаў, можи тоскі, можи як — тай маў бакіг у руках доўгий. Сидит він собі фірі тай усе батогом по зимли: фак! фак! Так собі из играшн. Ни далі дбидвиў сї, шо де удариў — там на зимли знак и вітіў роў иде... Тай тогда изжикнуў сї, набаг собі уже, шо то е нигільи тай шо він робит, шо землю бе. Али такі у той раз розболіў сї. При- роў на то місци, де іхаў, а там питают: А ви ж чо такі слабї? — Він уже привазує, як то було... Али там буў один такий розумний каже ему: Абис знаў, нибожи, шо нигільи можи, абис и другого казуваў. У нигілю, кажи, де фадниш по зимли, то так, як бис сам себе удариў. Возмиш віж у нигілю, стружиш—шос туди майштруеш— то так вигльидає, як бис свої руки стругаў. Тай за тим кажи: Скажи, кажи, минї, чоловічи, шо е нигілі? — А, кажи, шо то е нигільи? Свито тай уже... — Но, кажи тот чоловік, то я тобї скажу: Нигільи, значит, ни гілай нічого... Имйи глатого нигільи, бо у нигілю шо зробиш, то ни годин тобї ксьондз дати покуту; ти сам повинен знати, шо то е нигілі«.

(Петро Потолич, Он.).

3. Раз одна жінка робила у нигілю у вечірь сукно при світлі. Але дивит сї она — а то лізе крузь каглу якас чельдина; дивит сї, а тота така обідрана, кирвана, шпильками та еглами обколена, порубана та побита, шо льично сї дивити.

А тота жінка питає сї: А ти-ж чога така?

А, каже, я у таке упала; и е нигільи, а люди робе, мене ни шінуют-збиткуют...

Але ті жиль сї изробило, пішла у комору, унесла масла та ти рани вімастила добри. Тай мала за ту прислугу цалий рік масла статком«.

(Ів. Крамарчух).

4. »Одні жінці казали, шо бошка (грїх) у нигілю робити. Але ї то не ў голові, она ткала полотно як цалий тиждень, так и у нигілю.

Тай так бўло, шо прийшла нигіле до неї тай каже: А ти тчеш, каже, тчеш, небого? Ануко, каже, може и я буду помагати?

— А, я бідна — каже та жінка — я не маю шо їсти, я робити мушу, абям жила.

— Роби — роби, каже, я зараз принесу кі їсти! Тай пішла.

Через час приходит нигіле зноў під вікно ит кі жінці, доперла вікно и пометала у хату кінцькі голови и хрискинці туші¹⁾ мертвецкі. — На, каже, їж, колис голодна. Тай пішла. Тота изжихла сі и покаядла сі«. *(Катерина Остапух).*

5. »Одна жінка прела усе на петницю и на нигілю. Раз прела из суботи на нигілю, а то приходит жінка суха, чорна и просит сі у хату. — Пустыла. Каже тота жінка — то була нигіле — абис ми цих верекін деўек на заўтра запръила, бо як не зопредеш, то погинеш.

Тота сі спудила, побігла до сусіди. Каже сусіда: Біжи, небого, борше та преди, але лиш по одноў ниткоў увивай веретена тай до піўночи збудеш сі роботи.

Другої днини, у нигілю, прийшла жбна, та сама, шо була учера и каже: Ну, шукай ні, каже, роботу, най виджу, як ти зробила.

Уносит она веретена

А тота узела и каже: Чикай! буду я знати, хто то тебе на се порадиў.

Тай та жбна изжихла сі и уже не прела у нигілю и у петницю. А тота, шо і порадила — уніміла до смерти«. *(Андрій Перожук).*

6. Неділя — то Матка Божа.

»Матка Божа ховіла припочети, ховіла бути засвичена. Прийшла она до понегілка и просит го, аби її приймиў. Але понегілнок каже: Я е робітний, суйтний²⁾, у мене не припочинете.

Прийшла до вівтірка — а віўторок так само; сёреда так само; читвер — такі так; петниці — такі; субота — так само.. Але прийшла до тої днини, шо сема тай каже: Прийми мене припочыти..

Тай нигіле приймила. Так станбват, шо нигіле приймила Матку Божу тай е під і опікоў«. *(Сем. Попович).*

В неділю не можна робити тяжкого нічого, а понад все: »Хліба печи ни вільно, пирогиў ліпити, кісто місити — то, шо сі місят, то у нигілю за то гріх вёликий«.

»Страву варити можна, али то, шо кончи на тот день потрібне; так, аби сі облишило, то ни вільно, бо тої нигілної страви у понигілнок ни вільно дати псови, ані котови, ані безрозі, ані нікому, бо то грішне, тої днини святої сі робило«.

Дехто справді »не тбпиг« в неділю цілком, гріхуючись — а »споживают« тоді страву приладжену в суботу; инші палять у печах і варять, аж коли вернуть з церкви і у »вёликий підвечірок«.

1) Туш = тулів. 2) Неспокійний.

»Води принести можна, али не з далекої кирнички — то рахує сі легка робота; али як сі облишит вода из нигілі, то ни вільно понигілюнок — ані лице хрискинци умити, ані худобі дати, ані там виспати, де маржина ходит, хіба би вісипаў під пліт, у кут, де ніхто ни ходит — бо то шкодит нигільне«.

»Котрий би писаў шо у нигілю, то и гріх мае нипрощений за то, шо то нигільи и дужи »тому« — оссина! — допомагає, бо »він« — дураха му! — хоўде сі під ту нигілну тріску и Илий святий ни може »го« — пек му! — убити«.

»Той воўк, шо літає, шо мае пащєку замкнену, то він літає и шукає тої трісочки нигілної — шо аби лиш хто раз цьокнуў ножем и нигілю; — та як найде тої трісочки, то докине сі її нюркоў¹⁾ тай ему сі пащека зараз дотворит«.

»Из худобоў ни вільно рушити у нигілю из місці бугь-де, ци у доловину, ци у ярмарок, або як«.

»У нигілю гріх спати до служби (Божої). То сі мае и хорого вдоймати, аби свігї, як сі служба правит; а як є, шо би ни хокї, то оелому під ним запали, аби сі изжихнуў тай аби сі підньї, бо гріх лижьбити«.

В неділю також не вільно чесати ся, бо »то великий гріх! Котре чеше голову у нигілю, то як умре, то голова и волос ни зігне ніколи«.

Всі чешуть ся в суботу і то перед заходом сонця²⁾).

Тут наведу ще три оповіданя про неділю записані від Петра Федоришина з Пасічної, Надв. повіта:

7. Як негіде покїшає.

»Була дуже цікава гїучина, шо так цілий тиждень робила, шо могла, а у негілю — або за рїшкками, або грибами, або за ягодами, така була дбала.

Пїшла она одної негілі, ци уже за грибами, ци за чим і лиш увійшла у ліс — а то зимле сі проступила і она упала у присподню.

Переночувала она там, просит понегілюнок, аби і віратуваў. Відповів понегілюнок: Не маю власти...

Так она просила кожду днинку, аж до другої негілі; кожда днина відповідала, шо власти не має. Як прийшла негілі, она просит: Негіде сьвита! віратуй мене відци.

Нигілі промовила до неї: А будеш нї шанувати?

Буду! каже.

І зробила сі она на землі. А негілі каже: Паметай і у кужгїй

¹⁾ Писком. ²⁾ Також бритять ся в суботу перед заходом сонця; шо заході гріх.

робокі бись ні шинувала, бись нічого не робила; а коли буде тобі найгірше, абис так весела була, як коли ти найліпше.

Дау Біг, она сі віддала за ксьондза. Но, так они газдували ци рік, ци два, ци три — шо уже була меже ними дитинка; але дитина така була, шо ше не уміла добре сівіти, учила сі лишень.

Прііхали до них госкі і пішли у негілю разом з ксьондзом до церкви. Але слуги лагогет їсти для гостей і для домашних. Видит їмоскъ, шо тоти слуги маот захід великий, поклала дитинку на скіл і поклала ніж і цибульку, а сама пішла у кухню узети кружок, аби ту цибульку покряти; ніби помочи служницям.

Вернула сі она із кружком ід столови — дитина як узьмила¹⁾ ніж, так кінцем у гору і як гойдала сі, так пробила сі на ніж у смеркъ.

А она той ніж віхопила з дитини і вісунула шуфляду із стола і поклала там — дитину, ніж і цибульку; засунула вітак стіл і замкла, аби ніхто не вигіу. Потому такі обернула сі до служниці і жертуе-спасуе, ніц сі до голови не приходит, шо сі стало.

Але недалеко мешкаў пан, шо они до него ходили поговорити. Віхогі з церкви ксьондз по набоженцтві, із тими госкіма і питают — де дитина.

Каже їмоскъ: Я ходила, каже, до того пана і там лишила.

Но, байдуже!

Госкі побули, погостили сі і — поіхали.

Але каже ксьондз: Шо дитину би піти, бо вечір.

Е, каже їмоскъ, там дитині ради, най буде до рані. І полегали. Перед дниноу встала їмоскъ, питае сі ксьондза: Ци те негілі?

Ксьондз каже: Іди на двір, як видно маржечого сліду від днини, то уже понегілнок, а як не видно, то ше негілі.

Тай віходила она три рази; за третим разом уздріла слід. Іде она з надворку і: Дитинко моя! каже, дитинко.. том сі, каже, не доўго тобоу кіпила!.. Голосит.

Ксьондз сі зірваў — шо такого?

Але она каже: Будеш зараз вигіти. Домила шуфляду і вікігае відти — диве сі — дитина сидит собі тай бавит сі тоу цибулькоу.

Ксьондз питае сі, шо то е.

Так і так, каже їмоскъ, хокілам помочи службі, а дитинка узьмила ніж і як похилила сі тай пробила сі.

А ти, каже ксьондз, забула, яку ти згоду мала з негілеу?

Каже: Я знаю, адем забула; якем собі пригадала, то заразим так робила, як негіля приказувала.

¹⁾ В Пасічній веі кажуть: >узьмила<.

Каже ксьондз: То і негілі тебе покiшила.

У тої дитинки буў лиш відтак знак такий на грудех, як у Суса Христа, але рани не було.

8. Чого не вiльно в недiлю.

»Раз у мени ночуваў один чоловік з Калуше, тай приказуваў, бо у них там умер якие чоловік. Як звичай третої днина ховати, тай кіло до церкви, з церкви на цвинтар і хотят пускати у яму.

Але чути, а то зачело у труні шкробовіти... Они докрили, а той тай; питає сї він, чого він там. І кажут ему люди: Та видиш, шось тай, та тї до гробу пускаемо. Тай він устаў і пішоў з народом ід тай хатї; потому ше жиў пятнайцїть рокїў.

І казав він три слова: Люльку нам не вiльно курити так, як Жидови у суботу, а нам у нигiлю; за бiйку великий грїх; христьянка нога аби порiг до Жида не переступила у негілю.

9. А, проклятий чоловіче!

»Раз ішоў Венгер¹⁾ понад воду дорогоў тай нагiшли три люди тай і шось із тим чоловіком зачели говорити.

А той Венгер пiдивит сї на одного пеного і каже: А, проклятий чоловіче!

А тот пений чоловік удариў сї у груди і каже: Я проклятий?! Таж я старший брат²⁾! — Тай за ним! Але тот Венгер узiк гет.

А то прiто, він ему сказаў »проклятий«, бо на Венграх у негілю горiўку не пiют; у негілю уже его нога у коршму не ступит. Прiто він ему каже: А, проклетий! шось нині у нигiлю пений.

»Понигiлнок — говiют у нас из за худоби; як шось туди не поведе сї, то обрiкне сї тай уже таві тот день говiє. »Коби ни сварити сї у повигiлнок, бо цалий тиждень буде сварка.

»Вiўторок — коби не благовісна³⁾ днина, то усе добре робити, хiба снувати не вiлно, бо у вiўторок свiт сї засновуваў.

»Середа — бошка⁴⁾ кроїти и шити сорочку, буде грязти — не дивуйте — вуши сї мечут⁵⁾.

»У піст (великий) ни вiльно у середу продати яйце від курки, бо вітак половик ласує убити курьку; хiба аби клаў яйце на землю, то так можна продати — аби собi из зимлі узьиў, але из рук ні.

¹⁾ Так звуть угорських Русинів. ²⁾ Церковний, ³⁾ Диви низше: »Благовісна днина«. ⁴⁾ Грїх, невільно. ⁵⁾ Дехто мовляв: »сорочка скоро підре сї.

»Мали Жиди змову Христа зловити у середу, то длятого она варка«.

В сей день не можна також золити біля, а се ось чому :

1. »Трафіло сї дес то, шо жінка зробила у середу золу; зробила золу, хоче прати тай уходить у хату якас баба и каже: Шо ти там зробила, небого?

А, шом, каже, зробила, там золу зробила.

Нидобрись, каже, зробила! Типерь, каже, як хочеш, аби ти добре було, аби сї ти, каже, увійшло, то мусиш брати ту золу и пити; а як ні, то прийду заўтра у вечір, у цесь чьис тай ту золу скипеню и у ту кі золу вержу горьичу... И пішла собі гет.

Тота напудила сї туди дужи, шо робити — але була дес блисько баба така розумна¹⁾ и она сї поскаржила, шо из неў е. А баба каже до неї: Ей, небого-небого, треба ти до заўтра напристи девитеро верекін на віглї тай ти веретена поставити на вікно, то буде добре.

Тай она так зробила. У вечір — другої днини — приходит баба зноў тота, шо була сночи — а то була сєреда — глипне сї на вікно и каже: Ба, хто кі порадиў? Але узьила из вікна ті веретена и каже: Сими нитками будут дияволи путати душі и будут вигнути до пекла... Тай пішла гет.
(Петро Попович, Он.).

2. »Одна жінка усе у середу золила. Тай раз робит золу, а то уходить у хату дуже суха жінка тай сіла у кут и сидит. А тота сї спудила — хто знае, шо се буде!

Але побігла она до куми sweї тай каже: Йой, кумко! прийшла онди якас така лечна жінка, дуже суха якас, тай сидит у кутї.

А сусїда була »розумна« така тай каже: То Сєреда, каже, прийшла, бо ти усе золу робиш у середу — а то е грїх.

— Тай шо я бідна знаю гїяти?

— Иди тай оберни, каже, дверї на вївороть; возьми та издойми из завесїу хатнї дверї и оберни тими завєсами, шо ишли у гору, у долину тай так кажи: Йой! шо сї ў сьвікі зробило? Серєдини гїти горе!

Тай та так изробила, як ї сусїда порадила; обернула ти дверї и каже: Йой! шо сї ў сьвікі зробило? — Серєдини гїти горе?

А та из кута, та далї; и каже ше: Чикай, каже, попаметаеш ні! Ба хто кі порадиў!?...«
(Семен Попович).

А Крамарчук Иван так про се оповів:

3. »Була одна жінка, шо у серєди золила. Та раз, як так у серєду золила прийша у хату якас чужа жінка. А у печи були окропи. А та жінка каже: Ба на що ти окропи у печи кіпет?

¹⁾ Знахїрка.

— А, каже, хочу якес полотно золити.

— А ти не знаєш, каже, що то не вільно у середу золити? Сох-туй¹⁾, каже, окропи, аби швидко кіпіла тай влади свої гіти у цеберь... Але та спудила сі тай каже: Зараз, каже, зараз, але иду ше унести дроў.

Але побігла она на двір, шось туди, крунула сі сюди не туди, а далі убігає и каже: Жінко! Горет гори и долини и гіти середіни!

А тота изхопила сі из кута и вібігла у сіни, а далі из сіний каже: Але й мудрас, каже, бестийо! Тай пішла.

Четвер — »можна усе робити. У нас, ніби, предут у читверьш докіў повечеріют, а по вечери то уже ни гірь доторкати сі ид кудели, бо уже заходит петнице«.

Петниці — »пісна днинка«.

»Прести не вільно такі жадної петниці цілий день, аж повечеріє. Як би котра прела у читвер по вечери, або у петницю до вечери — то прийде Петниці и принесе деветеро верекін, и покладе на вікно, аби тото запрести тої ночі«.

»У петницю ни преде сі, бо дріб (вівці) крутит сі вітак; ухопит сі дробети такий дур, шо о так (показує рукою) млинцьи иде«.

Також шити того дня не можна всім жінкам, лишень хіба дівчата можуть.

»Кажут у нас, шо лис и половик кури буде брати, як жінка шие у петницю«.

»Як аби у петницю шиў або преў, то вітак колодьба име хрискенина за тото«.

1. »Раз сїгіла одна жінка на припічку и прела куделю. А то було из четверга на петницю у вечір; а кагла була не заткана.

Але разом то улазит крузь каглу гіўка — Петниці тай подала і ногу з мирце; най сі ни приказує — от туй (показує) гомілку саму, тай каже: На, каже, меш мати на страву, коли нині предеш...

Тай пішла гет«.

(Микитиха Попович).

2. »Була одна, шо прела як ніч, так день — навіть у петницю. Тай раз прела у петницю, а то приходит ид ні жінка, каже: На шо предеш?

— Ой, я, каже, бідна; мушу заробити.

А та поклала на вікно (она у хату не ішла) деветеро веретін тай одну хрискенцьку руку на вечерю; тай каже: На оцих деветеро верекін, абиc їх до равні опрела; а це, каже, твоя вечері.

¹⁾ Пильнуй.

Але, каже, аби так не запредала веретена, аби ледви конец у руці можна держети.

Але тота жінка так прела, що до рані такі напрела тих дев'ятеро верекін, тай поклала назад на вікно.

Рано приходит Петниці и узела собі ти веретена и ту руку и каже: Алесь мудра! Диви сі, не преди у петницю, бо кі нагодує...

(Іван Крамарчук).

»Приказуют, як би постивъ дванацять петниць, то би буѣ »Віжлуном« — шо би знаѣ усьо на перед«.

Подібно як у середу, не вільно робити золи також і в пятницю.

»Кажут, як би котра робила у петницю золу і прала, то би і у лікі бурі прала; буде ити бугь-де тай бурі захопит і спере до чиста«.

»Як котра аби робила золу у петницю, то по смерти ти Оси-наўци будут і наповати золоў«.

В петницю також мовкне всяка пісня, бо »то дуже наказуют за то, шо гріх, шо петниці пісна и она за ўсіх Бога просит«.

Лиш мати приголублюючи свої діти-квіти, чи люляючи піснюю приспати хоче, звертаєть ся »найперше до Петниньки« словами:

»Петнонько-гівонько, прости мою душу,

Бо я свої дитиночці заспівати мушу«.

»Петнонько-гівонько, прости мою душу,

Хокь я маю гріх великий, заспівати мушу«.

Ось так перепросивши Петницю сьпівають вже дальше инні пісоньки, поки дитя усне.

Дівчата-ж троха інакше. Вони передом упрошують прощєня, шо, колишучи дитинку, мусять сьпівати:

»Петнонько-гівонько, прости мене нині,

Бо я мушу заспівати маленькій дитині!

опісляж просять благословєня для себе:

»Петнонько-гівонько прости мя, прости мя,

А з ким я сі закохала, з тим благослови мя«.

Всі про те обходять пятницю пісно і тихенько—без сьпіву і музики.

»Приказуют также, шо из петниці на суботу не годит єї їсти чісник, бо будут сі мерці снити«.

»Субота — не можна золи робити, задля померших. Аби не обтинати віхтий, бо сі вітак задирают; чьсом як сі задре, то аж до живого«.

В сей день »не вільно дублива робити (зивар з вільхової кори), бо то задушна днина; душі ждуть, аби їх заіменити, а то їм приходат туди зола и дубливо«.

Як через цілий тиждень більшість не мисть си цілком, так у суботу робить се кождай. Лиш сонце зійде, кличе мати: «Галаю! уставайти мати лице, бо нині субота».

«Гріх у суботу ни умивати сі, е приповідка, що — кажи и мидвігь у суботу умивае сі и кажи очинаш (якне, видите, придину сі да то). У суботу як чоловік сі умде и помолит, то ангіль збирае из него гріхи тай законое христинана, а гріхи нисе не перах Бога».

Кажуть: «Як бисе сі ксьондзови сповідаў, шос у суботу сі ни ўмиваў, а ў петницю сдівאў, а ў нгілью сдівאў — то би кі ксьондз ни даў пукугу».

«Аби сі не ўмиваў и не еротиў через деўекь субокіў, то би сі ему показаў «тот» — пураха му!»

«У суботу нгільрь дерати личану¹⁾, бо мусит хтос у кі хакі умирати и мусит сі ему тоў лишиноў сьвітити».

Роківі свята²⁾ и звичай та віруваня привязані до них.

І. Різаво.

Остатного тижня перед сим святом всюди рух великий. Газди, — де-хто пішки, закинувши на плече «тай стру», у кого коні, той саньмя, ще й сусід чабере чимало, — спішать до міста, щоб «порудувати на свиті». Купують: муи (пшенична, жатна, мпдїйна), пшениці, меду, рибу (суху), сливок, перцю, ладану, свічок, олію, горнець, миску і ложку (до пшениці); де-хто справляє де що нового в одежі:

«Бо те светинькі раз у рік; Богу гукувати, що Пан-бі' помі' гїждати».

Піши не трудять ся по все аж до міста, вони дістають, що лиш потребують (навіть тютюну), або у свого «кирона» на відробок, або у місцевих оклепаріи «на борг».

Газди ладять дров на цілі свята, рубають для «марги» «гачуги», «аби мала сі чим чирез сьвята загурьяти»; — «то то сі приладоджуе маржині, як собі, аби оно було кунтетне, аби не вьлядо». Газдині собі-ж порають ся коло хати: перуть біле, — «пцують у хакі (себ то мють стїни, лави, стїл), «мїскит» піч та вимїтають з кожного кута смітя. На таких праготованях минае цілий тиждень і врешті надходить день «Свет-вїчера».

¹⁾ Гріски до освітлюваня хат. ²⁾ Попрі церковні свята обховати Зелені іще богато т. зв. «святиці» (також: «мале сьвито») — святили худоби, проти звіри, бурі, вітру».

«Того дня дужи би уважати — як нивічынний ше (легінь) — аби на увійшоу першій рано до тої хати, де є гіўки, бо гіўка сумуют дужи и клевет. То коби першій увійшоу такій, шо вічынний — то рагіокь! А як легінь увійда, то уже гіўка того року сі ни віддаскь».

Газдині прилагоджують того дня всячина «на страву», шоб на вечеру подати рїжної в числі 12. — «Голубці робе и варє, так само пшеницю, горох тай біб май уперед, бо то хоче чїсноу та страву (себ то довше варять ся); варє ще кулешу, капусту, ріпу (бульбу), борщ зі сливок — як хто, то підбиває крупами або рїжом, — широгї на слиўками и с капустоу, галушки на тертої ріпи та зарїжені олієм и рїбу!»¹. Де-хто робить сего дня лиш до полудня, — «бо Христос на свїятвечірї, від полудні, научьїю Апостоли, аби ни віговорили нікому, бо то буде тайна вечерьи, аби ніхто ни знаў за то, лиш хїба Христос и Апостоли. Але Юда такі пофалїу сі Жїдам, шо ми — кажи — сего вечерї будемо мали тайну вечеру — тай Жїди так нїмали Христа».

Вечера доварьєть ся, а газдині тимчасом мнїють діти та збирають у чїсту одїж²). В хатї приберає все позволи святочний вигляд. На отїл кладуть отави та накривають его святцртеку. По сім кладе газдиня на столї хлїби, які в сі свята вуть ся «настїлниками», у верхній боконець заправляє свїчку, а по при те «гурман: соли і у фляшочці меду. Під отолом, на отаву, кладуть усякї «сарсаму» (соцїри, пїли, коси і т. и.), «аби залїзо цалїй рік нї рїзївїло, аби прїжї на їла залїзїя».

«Як сонїчко западе за грунї», бере газда з газдинєю (сїном, донькою) хлїб зі свїчком, ложку меду, пшениці, гравн и ладану на черешок і виходять на двір. «Йдуть за сонцям, обїйдуть хату три рази, а так идуть до худоби³). Нї худобу обходить сі три рази и говорить сі очинаш за худїбку, за здороўє, аби миром ховала сі цалїй рік. Потому приступає сі ит кожї штуці и робат сі на чолї, межї рогами хрест медом⁴), вітак на одвїркови від стайнї де худоба є, робат сі хрест медом и иде сі у хату. Як увїйдуть у хату, то каже: Добрий вєчїрї! А ті, шо є у хакї уже відповїдають: Добре здороўє!»

Обїїшовши так домієство вертають у хату і вносять годї «ко-льїднїца» — себ то снопок вївса, а в браку, того, снїп бобїня —

¹) Рїби не варять окремо, лиш вкидають до капусти. ²) Одїж збирають тепер «завоїдау», але чїсту; а ще т. з. «копїтївна» одїж, яку збирають лиш до церквї йдучи (все майже нонє). ³) Є такі, шо йдучи ударяють носом об камїне («дзєнїкають»); инші знов острїть годї носу — «аби при кієсї ни порубаў сі». ⁴) Аби худоба любила єя, не бїдась між собою.

і кладуть його за столом у куті. Хліб з яким »робили обхід«, ставлять на столі¹⁾, а черепок з ладаном під столом²⁾.

Де-хто робить трохи інакше: »Вере газда або гавдині під праве плече хліб, у руку (праву) лишку из медом, а в ліву бере коноўку и иде по воду. Набере води и обходит три рази (де-хто раз лишонь) кругом доміўство, иде у стайню и робит кожгій худобані межи очима медом хрестик. Через тот час говорит сі молитви«.

Иніші знов: Вере газда хліб до свічкоў и ладаю и иде до худоби; як вже обідає худобу и погодує, то аж тогда иде. Приходить и кужду лїтку доторкне три рази хлібом и каже: Сяву (ци уже хто лє ним иде), типерь цїрез цілі сьвѣта ни вільно кавати маржині по дїши, али — »свѣтѣоха«, бо то сі ни годат. Вітак обидут три рази хату и оїдают до вечері«.

Є такі врештї, шо обійшовши худобу з хлібом, медом і ладаном, заминають стайню і тоді зарубують у поріг сожару, »то ніби тим воўка заминає від марги«.

Тому, що жінці (вінчаній) не годить ся вечером виходити без покрити голови, протє, — »на сьвѣтвечірь берѣ жѣна на голову чоловічу шнїпу, як робит сі обхід, аби потому будькоди у вечерь могла виходити на двірь простоволоса«.

В хатї робить кождому медом (почавши від себе) хрестик на чолї промовляючи: »Аби сєс сьвѣтїй хрест вїздоруєу нас и помагау нам, аби нам було так солотко через увєс рік, як сєс мід є солоткїй«.

Або иніші: »Абис такий (а) солоткїй, куди сі повернеш, як сєс мід«.

Відтак намаує такий хрестик на столї (на бїчній його сторонї від дверий), на »драгари« і на одвірковн: »то проти урокіу«.

Коли на св. Вечір иде по воду і здабає кого по Дорозі в »порожнї«, то він ціліськїй рік не буде мати щастя; колиж протївно, здїбає кого »у повнї«, тоді »цїлий рік буде коло него вєсолю, буде мати ціски; як уже здїбає кого не поўяними коноўками, то так текує вєсолю, каже: Дай Воже здоруєа, аби цїлий рік було у вас поўно добра«.

Як вечера вже готова, газда звязує »лаби« від стола перевеслом³⁾ і приповідає: »Як ни може сі стїу розчїхнути, так аби не мїг вїтерь або фєа розчїхнути деревнну у саду«.

У кого є легїні, то газда звязує волїчкою ножиці, »аби лїгївіу ни постригли до вєська«.

¹⁾ Декотрі увїшовши в хату ударяють кождого хлібом у голову промовляючи: »Абис такий величїний, як хліб пшєнїчїй«. ²⁾ Ладан — протв відьми. ³⁾ Де-хто ланцом.

Газдині уважають, щоб тепер що не висіло на клинках і на жердках, »аби яка жура не висіла над хрипкинином цілий рік: аби яка придобашка не висіла над худобиноу«.

»Перед вечероу идут у звівір¹⁾ и нбсі до трох раз води иртом у хату и шпуют у шпаяра по сїнах — аби блощиць ня було«.

»Аби ціноу на св. веч. до вечері, поки ше ни їу, до кирнички, або у звориву, и намочу ноги, то нічо цілий рік ни прокини сї на ногах (бубашка ніяка) и палці не прїют«.

При сїм кождий памятає, що »на сей день на мак ни казати би »мак«, але »дверньята« — аби, не дивуйте, блихи не плодили сї«.

»Як съїдут до вечері, то одно аби вилло три рази круг хати и усе аби питало крузь застїдне вікно: Шо робите?

— Ти кажут: Вечеріємо!

— А блощиці шо робе?

— Сами себе їгет!

Най так буде«.

»Перед вечероу кладут голу ногу на косу — аби ни було струпіу і приповідают: Яка сесе коса тверда, аби моя нога така була, аби нічо сї і не брало, бола ніяка«.

»Хто хоче мати добру пушку (стрільбу), то постить цілий день и моучит — ни відзиває сї ані слова цілий день — аж уже перед вечероу бере пушку у руки и каже до неї: Абиє ми, каже, така була слущна на цїлий рік, як я собі погадау за теби так, як я буу нинї слущний загля теби. И тогда ту пушку набиває и стріляє та кричит: На віват!«

Котрий знає се, то так, а котрий ні, то стріляє на знак, що сї-дає до вечері.

»Перед вечероу бере кождий — хто сокиру, хто кбсу, а хто ніж и чворокне три рази брусом, аби не ласувау порубати сї дес так у робокі; а по другім аби и він буу дес так у праві, хокь буу-де острый, аби не буу плохий, мїкий«.

Дехто робить се в иншій цілі: »До вечері бере сї брус и по косі або по сокири поострит сї два-три рази, аби вільно було потому остриати дес у таки мале свьятце або у суботу. Тото загля померших. Як чоловік - воєнт, або сокироу робит у таки мале свьятце або у суботу, то як остри брусом сарсану, то робит сї зола²⁾. А »того«, осина, напувають тоу волоу дупі на кім свьікі. А як зроби се на св. вечері, то уже ни шкодит«.

¹⁾ Потік. ²⁾ Вода змішана в частинками — піском бруса і ржов.

»На свѣтвечірѣ поострит сокиру и зарубас у підвалину и каже: Не ў підвалину забиваю, али панам и ворогам своїм у зуби«.

»У кого є пасіка, то він не виходит на св. вечір за межу, аби пчола — як сі рое. — не хікали«.

Загально вірать тут, що в кожду среду і пятницю, або в піст (взагалі в »бошкову днину«) не вільно дати, ні продати »скороми« (яець, молока і т. і.), бо потому »звір лаєсе убити худобину, а положит курку«. Дятого гасдині дає у свѣтвечерову днину скороми (проплавови, бідному сусідові), щоби відтак і в бошкову днину могла се зробити без нараженя худоби.

Хто думас правувати ся (вести процес), »сунає мѣтуз крузь вікно.

»Свѣтвечір¹⁾ має бути у спокую, мирности, аби цалий рік буў супокій«.

»Гавда виходит на двір и кличе (згаодет собі на миску усеї страви и сам собі погадає ци бурю, ци звір, ци вігьму): Кличу тебе на сю свѣтуту тайну вечерю! Так три рази; а як нима то каже: Як тебе не виджу нині коло сеї свѣтотї тайної вечері, як ти не була слухна приходити, так абим кі не вигіў цалий рік у свеї кошпєрі, межі коровами, у грєдцї, у капусті, бо кі буду заклинати усим свѣтутам, божим словом«.

»Голоўні стрілецї, Баїлникы, Вігьмы, Знахарї як мають ѳдати до вечері, то уперед лізе на під драбину. Стане на перший щєбель і каже: Як підвалина вища від землі... стане на другий, каже: Як щєбель вищий від підвалини..., стане на третий: Як скіна вища від підвалини..., стане ще вище, каже: Як дах вищий від хати, так аби я ирцений буў май голоўний стрілец (Баїлник, Відьма, Знахїр) над усїма стрілецями (Баїл, чи хто він вже є) у цалім свікі«.

»Треба постити до вечері. Перед вечероў уломит собі ліковий однолітєц и иде кругом свого польи и фацає тим однолітєцем по землі и каже: Киртице, киртице! не точи ми поле, бо то тобі буде, шо ті жінці, шо до служби (божї) у нягілю пмаки тачьаї... Киртице, киртице! не точи ми поле, бо то тобі буде, шо ті жінці, шо сіль сізку тоуче...

Киртице, киртице! не точи ми поле, бо то тобі буде; шо тому, шо ногоў ногу мисе...

Тай она уже не буди митати купини, бо та, шо є на моїм поли, то угине, а та, шо є на чужім, то уже не підї за межу«.

¹⁾ »Сороку, як би убиў на свѣтвечірѣ — то до стрілецтна дужи добре: звїрка иде дуже на ту пушку; але то трудно на свѣтвечірѣ убити, бо она сі ковче«.

Опісля їдають до вечері. Гавдиня кладе на стіл миску з пшеянцем, всі молять ся і гавда (як не живе, то хтось найстарший) бере ложку пшениці, покушає трічя і промовляє: »Дай Боже, абим усі ирщені гїждали від цієї святаї вечері до Василя, а від Василя до Відорці, а від Відорці аж на рік«. Присутні відказують: »Позволь, Господи, усім ирщенням и нам«. Гавда подає відтак ложку гавдини, а она, покушавши пшениці, подає найстаршій дитині і т. д. по черзі іде аж до наймолодшого¹⁾.

Гавдині бере на лишку пшениці и мече у усі пшери кути и приповідає: Аби сі, каже, так ни брахо нічо наших овец, ні марги, як сі пшениці свіня не бере«.

Або в диншій хаті: »Бере (гавда) лишку пшениці и мече уперед до стелі, а так в усі пшери кути и приповідає: Аби каші ягниці, геліці и кізлиці такі дужі були, аби сі так бицкали, як се пшениці весело сваче«.

Гавдиня дає пшениці куркам и каже: Абя сі мої кури так несли сі, аби було лізько яец, як е споро цієї пшениці у каім свікі«.

Або (виш): »Зажигає лишку и вигонит усі кури не під печя, свиче пшениці у обруч и кажи: Ішти, курочки! Кілко туй дверенец, абиети знесла тілко яец«.

»Як їдають до вечері, то попускають на собі римені, аби віуці, як будут котати сі, аби лехко маля«.

»Як упаде пшениці на землю, то той, що паступит, то швितко ввдойме и хоуле у римінь — то, кажут, що як у лікі вгубит віуцю або кову, то швитко вїйди«.

По пшеници дає гавдиня другі страви, а гавда частує домашних горівкою.

Дехто обходить ся без горівки, »бо то е тайна вечері, то як би сі спровадиу без горівки, то добре сі поводит«.

На послідку дає гавдиня рибу.

»То риба мусит бути, бо то великий їстяд вечеріти без риби«.

Оста з риби бережуть старанно, — »бо око їдале до їсього«.

»Оста из риби прьиче сі на купку під сватерть; она стоїт так аж до других свьит²⁾, то загля вітїчки добре«.

»Як кольдида їст рибу таї вложит на стіу оста коти, то — як би хто не узрау не кольдида — добре ті оста валкати у ті купини, що

¹⁾ Не всі так роблять; декотрі вложать усі страви на стіл, їдають і — їдять, часом перекрестившию уперед. ²⁾ Диви низше («святвеч. водохрестний«).

киртина м'оче; она сі гет відтії уступит за межу; але то крадут до усекого діла».

»Оста из съвіт-вечерої риби хоўде сі цалий рік. То як є та слабісь, видаўка¹⁾), то паде ти оста на спудеу и даюг у воду тай по-мочуг горло».

»Ости з риба на св. вечір хоўде сі и дає сі марзї у соли (тоў-ченої), аби була жвава на пашу».

»Коло вечерї ни вільно пьти воду, бо у ліні будут мухарніці дужи кусати».

Гавдиня, подаючи страви на стіл відкладає з кождої потрошки в одну миску. По вечерї іде хтось в домашних по дрова. Набарав, не рахуючи і, коли по перечеисленю покаже ся, що удалось йому взяти до пари, то кажуть: »Буде щїслівзе цілий рік! Інші кажуть: »Як хроу до пари, то и пірік буде нас до пари; а як увесе не до пари, то хтось умре».

У инших: »По вечери идут усіма до дровитні по тріояи. Як увесут, то кажут: Аби так дробега ишли ит кошьярі, як сі язгубст, як ма прцenessїи усіма вернули из сими тріоками у хату».

Опісля закладають з принесених дров ватру, а гавдиня, замісвивши в відкиненої страви и муки тїото, пече колач. Сей колач кладе відтак під окатертї; він стоїть там через усі свята.

»Того колачї дає сі вітак у такі великі свята²⁾) марзї у соли; то сі так засвиичує прокіу вігьми».

Інші знов не так роблять. Вони вечеряють и тоді лишают кождої страви потрошка. Відтак печуть з того колач и дають маржинї у »східні петяці«³⁾. (»Одна петяці у місяци є східна, шо місяць уже слабіє, уже другий має наставати«). »То дає сі доддуг того, аби сі корови бігали. То могла би гавдинї перед вечероу відобрати куждої страви, а то бо ні — але обличїє при ігі, прїто то сі робат — аби корови вітак обличьяли молоко від тилети, аби тїле усьо ни вісавало».

»По вичери аби класти ватру тай тої спудви ховати и тим поспати росаду (капусту) у ліні — то мошна тотя, шо є (земна блока) яи іськ».

Давнійше був звичай — тепер рідко практикований — що: »кум до кума, сусід до ближнього сусіда, брат до брата несе вечерю. Як обійшоу домїшу, бєре усегб, шо Бог туди дау, збирают сі усіма, шо є у хакї и идут в вечероу. Там уже вечеряют, гостєг сі, а за тим забирают сі тоти и ухогьат до сих, шо принесли вечерю и туй госткиг

¹⁾ В горалї задавить. ²⁾ Дехто дає на те, щоби корови (віяці, ко-ви) мали самї телиці (ягнці, кізляці).

сі зноу. То є дужи здало, бо то є Христова споминка; то є »тот« — цураха му! — майстарний Оссиновец на ланцу прикований у Аду. Тай »він« — цураха му! — усе на свитгечір питає сі товариства: Чи носе, каже, кум до кума вечерю? Та як скажут: Нись!... то ланци не попускают сі, але ше поміцне сі». (Онуфрій Попович).

Тепер »статні!)« гавди посилають вечерю до »біднаків«, але гавда до гавди то ні.

»Отаву, що є під столом и на столі, ховают, бо она є подібна гля тої худобини, що має тиле, чи ігньи, чи шо. Як так є, то аби дати троха тої отави — то є така заправка гля худобини, бо то у той чьис може дужи лехко збавити яка — ни дивуйти — чирвіліяцьи. А зноу ту солому, що під столом владе сі трошка, то добре верєчи під ту худобину, що має сі положити, то лехко має и вічо уже пристуду не буди мати на то місци«.

»Осу аби дати досви у страві на свйитий вечірє, то буди такий лютий, як оса«.

Через різдвяні свята не можна називати збіжа по імени (пшениця, жито, овес і т. і.), лишень казатиб тоді — »дзеряо«.

Третої днини Різдва, на »Штефана«, вимітають хату і палять сміти або серед хати, або в сінях та гріють над тим руки: »Аби руки царєв палли рік ни розвивали сі, ни боліли«.

»Від Різдва до Ардану ни вілно їсти ніц на дворі, бо вітак усяка гліхці²⁾ вокоі ў горогі«.

»По свйитах, того першого тижні, ни їсти би на дворі, бо то звір лаоує убити маргу та здїсти«.

»Одинацїтого и петнацїтого тижні по Різдві, хокь земле обідна (від свїту), то коби ни класи насїньи ніяки у землю, бо то одинацїтий и петнацїтий тиждень порожний; то ни ўродит сі ніц«.

По вечері збирають ся хлопці, ва кресані покладуть усякого вілля, і спішать хата від хати колядувати. Се т. зв. »мала кольда«. Йдучи дорогою співають весело, бо — »то веселісь — рагісь велика, шо Бог изволили гїждати такої днинкі«.

»Прихогит під двері (не під вікно) и колядуют. Як гавгі гика пустати, то просит ў хату и гостит, а ні — то подаскь у вікно грєйцарь тай идут далі«.

На другий день, на Різдво, починає ходити т. зв. »велика кольда«. Се збереть ся кілька гавдів і лєгінів, доберуть собі »Верезу«

1) Богаті. 2) Миши, гусениці, птиці.

(«Шчиналшица»), наймуть музнику і ходять хата від хати колядуючи т. зв. «вєсликі кольїди».

Прийшовши перед хату співають:

»Ой у цього господаря пшеничка ў подвірю,
Ця позволит погуляти на своїм подвірю».

Або:

»Фала Богу, товаришу, шом кольїди гїждали,
Ми бц цьому господарю закольїдували».

Або:

»Та співаймо, приятелю, до цієї доміўки,
Чей сі газди здогадают та дадут горїўки».

Або:

»Ця спїши, брата товаришу, та ци відїши с хати,
Ця наволїши товариству закольїдувати?»

Газда виходить і просить: »Прошу! як вашї ласка».

Тодї входять до хати, сїдають докола стола, музика грає, береза відспїває коляду стрїчнями, а решта колядників по кожїй стрїчї співає хором припїв.

Наперед співають газдї, опїсля газдини, а далї дітям по старшинї аж до наймолодшого. За кожду коляду платить си чотири сотники а гроші «кольїда» пропиває. Як у хатї численна родина, то колядники сїдають там і цілий день, де їх гостять та де вони при музицї забавляють ся й танцюють. В 1908 р. поучив священики, що церква не дозволяє на Рїздро танцювати, тож від того часу і «кольїда» перестала ходити¹⁾.

Васїлі — Новий Рїк.

Зеленї вірять загально, що в ночи в Мїланїї на Васїлі отвирає си небо і тодї вода в кирничках переминає си на вино, всі звірята говорять, а піч їде в танець.

1. »На Васїлі ше малї хлопцї докичуют кольїду. Та нїшли хлопцї торїк у ночи та вигїлав, як черев небо так, як-би прут, як-би поше тавїй прокигнуў по небї огненний. А потому снізло».

2. »То так, як-би заўтра Васїлі, а то нїшї у вечїр — то сїгя гїти (майбїлше гїтворя), сїгя коло вікна а уважають, як буде сі небо допаратя. И то як сі дїпре, то сі просит, шо би уже хокїў — ци здо-роўлї, ци шо-би хокїў. Але то ни кождий хрїсїанин буде то вигїти: котре грїшше, то ни додївїт сі²⁾».

¹⁾ Тепер колядуют або на церкву, або на читальню. ²⁾ »Аби вигїў, як сі небо буде дотворьити, то треба стояти на току на колїнах и Бога просити».

3. „Раз на Василі одна жінка молила ся аж до опіўночи, а вітак доперло сі небо, а она кажи: Господи! Дай ми постіл греший! Рано устас тотя жбна, дотворьві двері, дивит сі — а то під порогом постіл грошай».

4. »Один сказаў раз, як сі небо дотворило: Господи! Дай ні, каже, »бу-м е«; ніби хокіў »бу« — то корову, а »ме« — то віўці. Але від хокіў скоро вимовити, аби Бог дали одно и друге тай каже: »буме«. А Бог угнівала сі и нічого ни дали».

5. »Якас не мала постоліў и холошень, а чула, шо на Василі буде сі небо домикати тай мож віпросити. Сіла она коло вігна и сидит цалу ніч. Але то і гірко було не тим, бо то лиш би одно просити, або постолі, або холошні, обое нараз ни мож. Але она так над тим гадає, як би то Бога допросити, аби Бог даў и постолі и холошні. Але як сі небо дотворило, а она каже: Воже, дай ми постолі ині! Тай рано, як вішла на двір, а то е и постолі и холошні».

(Іван Остапчук).

6. „Раз один чоловік вартуваў, як буде сі небо дотворити, аби уже доконати сі, ци то е якурат праўда. И той чоловік сидит собі коло вігна и чикає аж до тої міри. Али якурат дес так у опіўночи доперло сі небо, а він крикнуў бржі: Воже! Дай ні голоў як циберь! Тай Бог дали ему то, шо просиў. Маў голову якурат такую, як циберь за відьку».

(Дм. Крамарчук).

7. »Одна жінка бояла сі дужи, шо буди умирати швѣтко тай усе каже: Господи-Господи! Так ми лечно умирати, шо кара; кобим жила поки світа».

Але хтось і порадиў, шо: На Василі, каже, як сі ме небо допирати — ти уже вартуї — то віпросиш собі, шо твоя гива, лиш щире Бога проси. Тай она уже то робила. На Милані у вечір сивіла коло вігна и дивила сі, а як сі небо допирало, а она каже: Воже! Дай ми доўгаї, вік! Та вітак жила до тої міри, шо так унівѣла, шо лиш уже у кошелі і носилі, така мацьоцька стала, — зі староста, уважѣйте. Вісім-сто рокіў жила тай дужи просила Бога и Бог і забраў».

(Петро Шопович).

»Як сі небо допирє, то віч тогда танцює. Пріто грїх свѣті на печи, бо і кшкко танцювати. А усі рїка, кїлхо іх е, то стают тогда вином».

»На Василі мече сі овес на піч (під вечір) и вікто най не сїят на ні — тілко най спочине она (піч) так. Она цалий рік робит службу, а на Василі иде у тавец, она сі віддає. Овес сі дає на короваї такі у нас на вісілью, и і сі дає віўса, як сі віддає».

»Ни легати би на Василі на піч, бо Василь приходит того вечері на Маланкоу танцювати; та аби їм ни перешкоджати«.

»На Миланки файно вимасти піч, бо она тої ночи буде іхали у місто та аби ни клепа, шо ни мащона; так владут віуса на піч, аби мала чим коня погодувати, бо она їди на гриця«.

»У вечір на Миланні мечут у кожду судину — який судник становит — по троньки дзерва: аби було поўно ўсеґо цілий рік«.

»На Василі — як сі небо дбпре — говорит уся живина, уся твар божа¹⁾«.

»Усюди, де є кляжі у зимли, то на Василі гроші тоти горьки, очящяют сі«.

»На Василі у вечір ти, шо орудуют не душкою, то пунуют собі пунки так, аби кужде веліко блищало сі. То пріто, аби цілий рік ни ржевїло«.

»У вечір є перед Василі утинают перністаї корові кінчики рога и проверчуют гарку и запускают туди живого срібла; не того кінчика, шо укили, затеуют кілочок и вадне ту гарку. То на такоу коровоу — ни дивуйти — відьма ни угіє нічого, бо она уже запраўлена«.

»На Василі мечут три рази гради из печя у тьшкы и обхотї сазани и маргу три рази и приповідают:

Аби так не могло лихи ид мараї приступати,

Як не може нічо ид коєї приступити.

Але кажут, шо то не годят сі робити, бо ласо сі косоу обтети у лікі«.

»На Василі як в дбду ясно — то буде урожайливе літо, а ни на дбду хмарно, а з гбри ясно, то буде нигодяне«.

»На Новий Рік, коби умиу ноги у потбчпні, то би ни умерз ніколи«.

8. »На Миланни иде гїўка дорогоу рахуючи кільи від присел; рахує до деўекь, али на віглї и иде важмурена. Як дорахує до дивитого, то дивитий кягни из зимлі, тай бере его насад себи и кягни го т хакї и кладе під вікно. Вітак рано уже давят сі, який вікігнула — як новий кіл, то каже: Ади, який молодий буде лі сватати, який здоровий; а як кіл старий, оброслий мохом, то кажи: Ади, який боґацький прїйде, який убраний; а як кіл кривий, то каже: Ліду за хромого«.

(Никола Птосич).

9. »А зноу гїўки так ворожья. Робе такі кукуци на кіста и кландут тоти кукуци на маґліўничи у кождий карбок по два — один рьнд

¹⁾ Для того то всякий годує дріб і худобу ліпше, як инших дїив бо мовляв: »Аби ни вльїло«.

Гіжки, а другий ряд то лгінї — и пїмивнїят кожний, хто то є. По-тому нагодують добри котя, аби він ни годни уже їсти, лиш аби тото браў у зуби (тоти кукуци). Тай кладут котя є перед тої маглїўниці и дїве єї, котрі кукуца він озме; кажут, шо він буде брати лиш тоти, шо будут єї сїх мїновїц вїнчїяти. Як кїт озме єдин кукуц из тих, шо гїжка, а єдин из лгївїў, то кажут: Ади, цї вїйдут єї;... як озме єдин лиш в межи гївок, то кажут: Вїйди за єгїўце;... а як озме єдин лиш в лгївїў, то кажут: Пристане дїякіє удовице...

(Горко Остапок Ів.).

10. «Гїжка¹⁾ єхопїт єї так, як єи єчера на Мїлавки и робє такі кукуца из кїста лївиничного и кладут на маглїўниці у кожний карбок за єдну гїжку (али то лиш за гїўви) и кличут котя (али наперед нагудуют го добри, аби ни їу ти кукуца). Як кїт озме кукуц и лїтїт на дїврє — то тота вїддаєт єї; як лїтїт пїд лаву, то та умрє; а як озме и вде пїд пїч, то тота гїжка — ни дивуїтє — єхопїлїчїят єї».

(Микола Курчук).

«На Васїлї рїненько бере гїжка (чи лгїнї) хлїб зі євїчїкоў (тот хлїб, шо стоїу на євїтвечїрї на столї) и бере ладану у єерепок и приходить до води и каже: Добрий дєнь! Тай так и вїдповїдає: Добре вдорєвє! Начїрає у коноўку води и вде у хату. У хатї каже: Добрий дєнь! А тї, шо є у хатї, кажут: Добре вдорєвє! Вїтак тої води єнплїют у мєску, кроїє того євїтвечєрого хлїба не трох боїў и мечут у воду, мечут вїтак грошїй, васїльку и кладут у то вїєєне кропїльце тай єсї по старпїнї умивають єї у тї водї. Потому идут и пускають из єтаїнїў худобу тай кропє тоў водоў и приповїдають: Аби Васїлї євїтїй ваваруваў лїцьку худобу и нашу єереє цалїй рїк. Тоти гропї, шо метали у мєску, то дають не єлужбу за худобу, аєо купують євїчку є перед Нїколає за худобу. Потому уводїт єї у хату вїўцю и каже єї: Славайєу! (Нїби, шо то вїўце кажи). А тї вїдповїдають: На вїкї єлава! Та гостєт уже вїўцю: дають ї вїўєа из «кольїндїка», хлїба, єолї — уєєчїлїя. То хлїба гостїт єї ї за єю худобу, аби худоба єї трїмала газдїўєтвє²⁾».

«На Новїй Рїк рїненько бере жїнка шьпїлку хлїцьку на голов, бере хлїб и вде по воду; як зачїрає, то приповїдає: Водїце-єрданїєцє, даю тобї хлїб (и тогди обкачїцьї трї рава тот хлїб у вогї), а ти, каже, дай мїнї вїно. Потому уходят у хату и качїш хлїбом и каже: Аби так брїкала наша худоба и копї, як єєє хлїб нїнї».

¹⁾ Дївчата роблїть єє також на єв. Андрєя. ²⁾ Іншї, як начєрають водї, то занурюють хлїб трїчї у воду. Вївцю беруть у хату єєє ту, шо вде на єамїм єередї.

»На Василі іде гіўка на лотоки — де в млин або ступа умиває сі п каже: Як сі туй вода бе на колесі, так аби сі лугіні на ді мноу били».

»Гіўки мнют сі рано у солі тай приповідajúт: Як без соли ни мож бути, так аби без меня лугіні на могли бути».

»На Новий Рік уносят гіўка води п мече васильку, шкрупче срібла трошки п у тім сі умиває — аби така приемле була, як та вода п то віле».

Йордан (Ардан, другі съвита, Відбрці).

В день перед Йорданом усі »и май меча дптина« говіють очікуючи, аж хтось в домашніх принесе з церкви свяченої води; воду того дня свитить священник у церкві в т. зв. »хрескілннця«.

Газдяня тимчасом ладять »тайну вечеру« так, як і на першій Свят-вечер. Як принесуть свяченої води, тоді газда робить з віса кропильце, мачає в св. воду і »свѣтит« »кольдника« — що стояв аж до тепер від Різдва; — а скрутивши опісля з него стілько паревесел, кільки в овочевих дерев в його саді, обвіязує ними кожде на те, »аби го вітерь ни розщехнуу« (Також: »Аби родило так рісно, ни овец'«.)

Газдяня-ж бере пшеничної муки, зароблює її зі свяченою водою на рідопьке тісто і сям намавує хрестики — в хаті: на »за-стілній« стіні, над дверима, на бічній стінці стола; в сінях: на дверях хатних і від комори та на т. зв. »задних« дверях; на дворі: на дверях, на одвірку на всіх трох сторонах, на стіні між вікнами і над вікнами. Потім:

»На Свѣтвечірь водохресний робят газда в дерева хрестик и убирає васильком, калпикоу, зілем ружням¹⁾ п прибиває на воротах — або будь-де на таки видне місце — то уже, як хтос иде (аби який чоловік поганний), то уперед глинине сі на хрестик, то уже нікому він на зашкодит«.

Тепер бере газда ости зі свѣтвечерової ряби і покропавши їх свяченою водою, іде на город та втѣкає по одній що-кілька кроків у межу (так кругом города), щоби тим забезпечити його перед кир-тяцями.

Стрільці роблять інакше:

»Стрїлец свѣтит ості из ряби, а вітак набиває тими остами пушку п иде д' вогі. Як сі добивит у вогі яку рябку, пїлнт у то на

¹⁾ »То сі заявзує заяцєви пацєку, аби не гриз деревину».
²⁾ Опісля кропить се свяченою водою.

пушки и приповідає: Аби так риба не могла бути без мене цілий рік, як у нас сором без риби на святий вечір».

По сім обходять худобу, як і першого св. вечера і їдають до вечери; сей вечір zove ся »Свѣтвечірѣ водохресній».

Другого дня рано ідуть усі до церкви на »водосвяттє«. Кождий бере судину, щоби набрати в ріки свяченої води¹⁾. З церкви виходить процесія над ріку, де біля хреста, зробленого в леду, стоїть віттар і тут продовжає ся »відправа«. Коли священник освятить воду, починаєть ся велика метушня. — Нарід, перацше спокійний, нараз заворушить ся і кождий стараєть ся другого випередити, щоб набрати в судину води²⁾, то знов, щоб умити лице, голову, руки то що³⁾. Многі старають си вхопити чим скорше хоч троха соломи, на котрій стояв священник у часі відправи при віттарі :

»Соломи аби як майборши ухопіу на Йордан ксьондзови не під ніг. То є добре проти ярмарку: обчераят маржину тої соломої, дають їсти, а кокъ би лиш попахала, то добре дужа — купці берут сі дужа».

Як принесуть свяченої води домів, кушають усі і тоді їдають »обідати».

»По Ардані ни вільно прати у ріці⁴⁾, аби бурі село ни било».

»Буде тому до 25 рік. На Ордан вішли ми на місяц, де є вітправа. То диўлю сі, а то ни один заліз у воду по коліна и так стоїт ціалу вітправу. Але диўлю сі, а то один гідю — він буў на войні сплянакованій — заліз у ріку и прикльик у воду и дёршат у руках свічку; так кльичіў ціалу вітправу. А то такий мороз, що я заложую губу долонеї, шо кшкю дахати — а той заліз у воду и прикльик... Но, гадаю, шо на сего буде?»

Дес я сі сходжу из ним: А шо, гідю, нога? — Ой, каже, болит, течє... Ну, а то, кажу, не помогло, шо те робили на Ардан? — Ай, на разу, каже, вигідю сі, шо помогло, а далі заболіло зноў тай тицерь шо раз гірше тай гірше...

И вітак — палці відпали, так нога розболіла сі и умер».

(А. Лорисюг, дяк).

Трох Святых.

»На трох Святых купує сі нову свічку и кладе сі не перед Николає у церкви свічку ту, то — кажут — шо три Святкі будут за него Юга просити. Дес так у чімос, як щос му прийде гірко у мастку, ци бугь у чім, то з Святкі за него упішке сі».

1) »Трійці« не беруть. 2) »Вода сразу свячена, а вітак свічкєвікє вікає гет«. 3) »Аби бола жадна ни брада сі«. 4) Тиждень не можна.

Стрітене.

»Як на Стрітине тепло, то перемагає літо, а як би піде ти капнула стріха, то вима мусит не додержувати. Бо то у тот день стрічний сі вима из літом и мокують сі, котре котрого перемаже«.

Того дня приберуть воюкову свічку відем і несуть у церкву, де священник «святит» її. «Стрітелна овічка добра підкурувати сі, як якас тава бола озме сі хрискинина або марги. То дуже паніуне бугь до чого, коби и 10 раз свйичена«.

»Коби котра¹⁾ мала першої гогіуді уцерьнати²⁾, то дёржат до Стрітине и на то свйато наловит ис стріхи, аби накапало води и ше наловит тих жьиріунці³⁾ и у то намече; тої гогіуді и тої води и ти жьиріунці разом змішья і у флешні и то дёржат до ярмарку: тим кронят маргу, то дуже добре продаст«.

Говіне.

»То старі люди нам приказували, шо піст має ціла Русь дужн твердо держети. Типерь то духоуні віби наволят скоромити сі, але то цырез то ви добре яа овікі, то уже рахує сі, шо ми ідемо за Польяками. Старі гавди навали так: Як піст, то піст, а як є загальнице, то и на омітю — ни дивуйте — найдеш кістку, то гривн, за то гріху ни меш мати; а як нема посту, то раз у гору, раз у долину — раз пісно, раз скоромно. И ми того сі маємо дёржети«.

»Ведикий піст« попереджають «мйионці»: В той час лини в «бошкові дни» (понеділок, середа, пятниця) не можна їсти «скороми (мяса, набілу), а в часі великого посту «говіют» всі від «лушціня» і то деякі навіть «раджуть» (себ то їдять лини раз на день в поведілки, середи і пятниці, а тоді їда ся зоветь ся не «полудинок», але «націоник») і «варіають» ся (через піст) не вживати алькоголів і тютюну.

Мясиці вичають ся «пущінем» (мйисне і велике). Від першого перестають їсти мясо, а від «великого» явять і «абіл». На велике пущене варять: яець (кождому хоч по одному), дьрогів зі сиром або бриндзею, молочну кашу і «бамуж⁴⁾». Повечеравши гаразд лягають усі спати, пригадуючи, шо хто не буде спати, то обовязком його буде збудити всіх, щоби доїли, шо остало, бо по півночи вже не можна (скоромне).

В понеділок, першого дня посту, опішили давно вої (старші) до коршми і там «полокали зуби» горівкою; нині однак сего звичаю вже нема, а робять се хйба налоговий паниця — котрий піст, чи не піст, все «полоче»...

¹⁾ Жінка. ²⁾ «Ис пьіцьки». ³⁾ Святойванськый червачок. ⁴⁾ Кулеша варена на сметані«.

»Сирного тижні (тиждень перед вел. постом) ни відно шити, бо чирваки — не дивуйте — мечут сі у молоці, маслі, у капустах, ў уоім«.

Федорі ў тиждень (Федоровацъи).

Таку назву має перший тиждень вел. посту.

»У сесъ тиждень ни гірь пръести, бо — кажут — шо Фегірь сплнѣт сорочку и буде фурлетя коло вуха. То чельвгъ радѣт собі так: Бере пралник, або тачіуку, або бугъ якнй кімак и зіўѣт того у яку гандру¹⁾ и владут того у кут коло печі (від постелі) тай уже тогда прѣдут — уже можна. Так робѣт цалій тиждень: усе у вечірѣ зівнѣт Федора, а рано розівнѣт; як уже зівнѣт, то прѣдут и сміѣт сі, кажут: Ужем Федора завили, аби ни вигіу, як будемо дрѣсти«.

»Як би не завіу Федора, то би ни ўрѣдали колопні и лен, то би ни було шмани«.

Дехто, як »заве Федора« в неділю, то не розвиває аж до другого понеділка, ще й корягом прѣкріє.

40-Свѣитих.

»На 40-Свѣитих кажут, як буде мороз, то уже 40 день ни буде, бо уже уоі тих 40 на один сі зложѣт«. »На 40-Свѣитих як би полічуу яйці, то буде за Великденъ у ті хакі 40 яец«.

»На 40-Свѣитих вібрают усекого даярца яа насіє, то—кажут — шо вітак ис каждого даярні 40 сі уродит«.

Як погѣстѣло двох, шо робили на 40 Свѣтих.

»Оден робіу на 40 св., а другий питає сі: А ти, каже, нині робіш?»

А шо-ж нині?

Та нині, каже, 40-Свѣтих!

Е, каже, я, каже, буду Бога просити тай буду, каже, робити, бо я, каже, біднѣк: колим гістау плуга, мушу тогда орати.

А тот, шо ис ним говориу, уже собі думає: Ба шо, каже, цьому буде за то, шо він на 40-Свѣитих оре?

Прийшло сі, а Бог тѣму ўрѣдау 40 кірціу шпаниці... Але тот, шо казау, шо гріх робити на 40 св., ледви уже чикає другого року. Як сі дочекау, тогда на 40-Свѣтих узѣу и двома плугами оруу. Але нагішоу и третій чоловік тай питає сі: А ти-ж нині орѣш?

А шо-ж? каже.

Та нині 40-Свѣтих!

Но, то, каже, як 40-св., то мені Бог уродят 40 кірціу збіка.

И як вішоу ис хакі, тот, шо оруу, и віспало сі на его віді 40 бодінок — раніу таких — и він лижѣу цалій рік. То ніби — тамтой

¹⁾ Шмата, драка сорочка.

ни говорив і від супроти Бога, то му сі ўродило 40 кірціў пшениці, а сесь так говорив и гістаў хоробу». (Петро Цаней).

Теплого Олексн.

»На теплого Олексн, як видно червоного мотиле, то буде весна красна«.

»Як на теплого Олексн тепло, то буде цілий рік тепло.

На Олексн не можна стричи волосе, бо би не росло.

У сесь день не вілно ити рубати дреў (у ліс), бо би сі порубаў«.

»На теплого Олексн, як додиве сі дві жаби у купі, та-аби узети два однолітки и тими однолітками ровігнати їх, то ти однолітки добрі до хороў. Як корова хоче — не дивуйте — до бняка, то сі і тими однолітками живе, то зарас сі завагітат. Бо то є вправ корова західлива, шо и рік и два не лігат сі тай няма ив неї прихоўку«.

»На теплого Олексн віноси сі пчоли, аби хокь сонці ввігли на мінуту, то дужи добра«.

Благовіщенє.

Благовіщенє обходять дуже святоччо. »Того дня благословит Бог землю и усєка живина, шо є у землі вилзат на верх; то є дужи варки свето«. (До Вл. не починають робіт у городах — »бо землі ше не благословлена«).

»Від Благовіщеня мож уже усєо власти у землю: не змеране. То є приповідка у нас: По Благовіщеню не ворож, лиш хліб у землю полож, а Бог уродит. Дес то раз було, шо зішли сі люди до ворожа и ворожі; одні ворожі, а други кажут: Е, хто — кажи — ворожит, а не працює, тому Бог ни дарує... А Циган тїні там буу тай кажи: Кажіт ви, людоньки, свєбе, а я знаю свєбе; кажи: Бога хокь проси, то Бог одно знає; я — кажи — від хлібим сі ўрбдіў, то Бога прешу, а бамужу-м ше ни їу!«.

На Благовіщенє вої відьма старають ся відобрати у коров маню. Длятого днем перед сям святом забезпечують люди корови, як можуть і вмють. В тій ціли препарують »мавяло« ві вської нечистости і »текучкн¹⁾« та мажуть хрестини коровам на чолі, ребрах і »миринді²⁾« та на крижах; мажуть також хрести такі на одвірках і дверях стаєн. Вечером беруть »курило³⁾« і сям підкурюють усї корови. Рано-ж, на Благовіщенє, створивши стаїню, кладуть під порогом у черепочку гранн, віруючи, шо як маржина перейде через то, — вше забезпечена перед відьмами.

¹⁾ Кипячка. ²⁾ Мрянде = вимпн. ³⁾ На черепок гранн, ладану і зіди.

1. На Благовіщенє не вільно робати.

»Війшоу один чоловік у полонину и вішоу на нидєю. Али вішоу другий чоловік из другого боку: Славайсу! — На віки! Посідали они, закурили люльки и каже одєн до другого: Шо у вас доброго чувати? — А шо у вас?

Цей на нашого боку каже: Ой, у нас але чувати; уже сїм рокіу як град вібиває горідину — и на один обїд ни ламає!..

А тот чоловік каже: Ой! А то шо такого?

Ни знаю. Бог свитий знає.

І, каже тот ис того боку: Одно кі, каже, чоловічку, пораджу; може то поможе, а як то ни поможе, то пропає. Як Ві' поможе, каже, гїждати Великодні, то кождий газда из вашої громади най прїде ит церкви так, як иде орати: ис плугом. И кождий тамїньки най рубає свїй сїж¹⁾ — и як найдєти шо у кім, то добре, а ни пайдєти, то пропає.

Так він то слово захїє до урїду, до віта, и віт дау розказ того испіуняти.

Тай так було. Ци то як посвїтили паски, ци може перед тим — ни знаю — досїнь, шо гїстала у субїда сохиру и дали першому: Рубай ужеуку! Тот захїу — пустє: суха ужеука тай уже. Та' другий, так третий — нима ніц!

Але уже чїтвертий ци би летий захїу у свою ужеуку: — потєкла кроу!.. Та', як би укиу ногу або руку, так потєкла кроу из тої ужеуки. Тай застановили тоту роботу, обступили того чоловіка: Кажи, шо то є?

Він каже: Ни знаю..

Е, вїжут, мєш знати; тепєрь будє кі сї просїти..

Як захїу він думати—и додумау собі. Ишоу я, каже, раз черєз лїє на само Благовіщенє и, каже, так ми сї один прут уподобау, шом мусїу укити го на сїж. Но, укиу я, округїу-єм и покїлау на плуг и — тота ужеука служит мнї уже сїм рокіу, а така здорєва, як би нивї повїдєна..

Тай від тогди, яц він сї исповїу, уже бїльше граду не було,

(*Павло Курчук*).

2. Як людє забули за Благовіщенє.

»Було раз Благовіщенє на самий Великдєнь. Пішли кєсьондє рїченєнько, шє темно було, до церкви на відправу тай відправєют Воскрєсенїє, а Благовіщенє забули.. Ну, тай відпрауляєют тай відпрауляєют, а то шєсь вєсьма чи дєвєта годїна, а то ніч темна.. Оу! Ану — до

¹⁾ Ужевка при плугови.

книжок, диве сі — а то нині Благовіщенє. Тодги заспівали Благовіщенню — а то сі зробиў день; уже сонце високо».

(Петро Попович).

Рано скоро ўстане, то бере рѣмок¹⁾ и запалит один конец, аби горіў и бере у руку и кигне за собою три рази кругом хати (за сонцем)²⁾ то, аби нічо лихи не мало моци приступити и аби гад не уліз у салаші. Вітак замете хату и бере ту мітлу, що замітаў и тот рѣмок и то сміян и несе то усьо за межу и там мече у скалу. То сі усьо лихи вімітає ис хати».

»На Благовіщенє рано, як иде ит церкві, то кигне від хати гялю аж на дорогу. Як би то ни зробиў, то може перейти христинина таки лунаве, шо заболит вітак чоловіка або нога або рука, шо буде бідити».

»Раненько бѣрут тоту штрапу обгрязєну — звичайна тота гачуга, шо сі кигне худобі на діванє — и кигне тоту штрапу у скалу; та як мече то у скалу, то каже: Най Бог благословат! Ни кигну штрапу, але усьо біду штрапату від хати».

»На Благовіщенє рано бѣжит голій три раз докрут хати из дзвінком и приповідає: Як далеко чути сєго дзвінка, аби так звирка за далеко ни смѣла приступити до мєї худобя».

»На Благовіщенє — ни вільно, ни до вас ческих кажучи, піти ид кубіт..., бо була би яка відміна; так само ни вільно вєсти той дивни корови до бива».

Між Зелєнцями удержала ся також віра, шо в яйця, котре знесе курка на Благовіщенє, може влїєти »Осиनावец« (чорт), треба лиш те яйце носити девять дѣб під дівою пахою. Дятого то кожда гявдиня викидала вої яйцѣ, які на Бл. внесли куря, в ріку. (Тєпер значать углем (хрестик) і дають вбогому або священникови).

Про гадину таке приказують:

»Як ни прогріпєна, то змувала у земли и на Благовіщенє вілянт перший раз на верх».

»На Благовіщенє рано, як найде гадину, то відіба і голову и держит (голову) до Великодні. На Велидєнь, до служби ше, бере ч и сн и лук и кладе зубец у ту голову и так садит у грядку. Як того зийде, то на Ивана рано бере голій одно перо из того чисняку — и як того удаст сі, то як вітак покладає того чисняку на чоло (декто каже — за капелюх), то де віде, то єго нікто вігити ни може».

»Як би на Благовіщенє прикигнуў віди гялю ит хакі, то би сі зробила из того »доўга« (гад) и сгїла би на приспє».

¹⁾ Шмата («феца»). ²⁾ Проти сонця — гріх.

»Як би на Благов. приніс відки палицю я верг у пасіку між »вулаї«, то би ви гієрь сокотити пасіки, бо не тої палиці зробит сі тот »вямльиний чирвак« и буде вартувати.

В вінци приповідають: »Як худоба бицає сі до Благовіщеня, то буде ще овіг«.

»Як на вімецьки¹⁾ Благовіщене роби, то звір ласує худобу убити«.

»Як хто має на другого заўвѣток, то аби укиў на Благовіщене онгльичку (мала смерічна) и скрутиў не того гужеуку и поклаў тому під порі' там, де віўці перехогат — то усі віўці подуріют и повдохают«.

Благовісна днина.

Кождий день у році, в явий припадало (того року) Благовіщене — се »благовісна днина«.

В такий день не можна: зачинати будову хати, рунати з худобою в полонину або на ярмарок, садити будь-що в городі, зачинати орку — »бо то не провбдит сі«.

»Як корова полїтит сі у благовісну днину, то из того не буде нічого — мусит перебігати сі«.

»Як не дай соль марзі на Благовіщене, то не вішло давати цаллий рік у благовісну днину, бо то пошкодит«.

»Яйце як не дай не хати на Благовіщене, то и у благовісну днину не можна дати, бо сі пмстит на курці²⁾«.

Благовістник.

Другого дня по Благовіщеню обходять »Благовістника«.

1. »Благовістника, то дуже варки съвито; як би робиў, то ласо погоріти або умерти. Одия чоловік пішоў раз так у сесь день рубати умеўки и погоріў до чїста«.

2. »Раз пішли два лїгїяї у дрива на Благовістника тай рубали буки. Тай так було, шо бук упаў и іх обох прислопїў на місци, шо погїбли«.

(А. Церожук).

Шуткова недїля.

Сеї недїлі дістає кождий, хто є в церкві, »шўтку«, то є лозову гадузку, когтру переховують старанно цїлий рік³⁾.

»Коби тої шутки гістати, шо сі лишила у церкві — шо уже усім даст духоўний, а ше сі лишит — та там аби ударати маргу, як иде у ярмарок, то буде купец дужи хапати; чьисом ше на дорозі купит«.

»Шутка є добра, як сі заводит на велику бурю⁴⁾, то сі поломит

¹⁾ Латинське Благовіщене. ²⁾ Так само масло і сир (»бо звір ласує убити корову«). ³⁾ Проганяють неку худобу, як иде в полонину.

⁴⁾ Як пічне падати град, то вараз викидають на двір хочергу, допату

на кавалки и обтирає сі своє поле — то усюди бурі ніба, а там не рушнтє.

Великий тиждень.

Так зветь ся тиждень перед Великоднем. У великий тиждень стараєть ся кождий «ровдобути, відки голова: мука на паску». І так два-три дні бачить ся, як «нарід» купками спішить дорогою, а у кожного на плечах мішок із мукою.

Чорна середа.

В сю середу не вільно «гардзювати»¹⁾ деревину, бо — у чорну обреду лиш платоу вёржи у дерево тай уснеє.

«Як є на ґрункі такі корчяки, шо непотрібні, то сі їх рубає у чорну середу, то сі не відновляють; як сі у инчий чьис рубає, то сі обновит, а та (середа) як їх почорнит, то уже ні».

Живний четвер.

«У живний четверь, як віддут люди у вечерь на церкви, то прихогит мирці на вітправу».

Де-хто запалєє сего дни «живу ватру», а огонь розложений так піддержують аж до часу, коли марга иде у похонини».

Велика п'ятниця.

«Велика п'ятнице — дуже вариє свето. Ни годит сі пти на тот день на р'бу и так само на польовине: ни годит сі кроу пускати на жадної живини, бо усека звір илине вітак цалий рік и то ни пронодит сі и у дивівім поколіню. То у п'ятницю Христос уже не жили, уже кроу не пила — то прі то гріх кроу проливати».

Паска.

Давнійшими літами (20—30 літ) не вмів тут нікто упекти паски, але кождий купував у місті, в Надвірній, у тамонних міщанок. Нині бере гадздя «8—20 кварт муки» («по зможности») і «причиньї» паску. Як «рошчина» підкисне, додає муки, яєць, молока коріня і «міоят». При сій роботі завяті майже всі домашні — ті місят, те «віробляє» прикраси на верх паски, инше приладжує коріне. Не одна гадздя не вмє ще й нині сеї штуки²⁾.

Є много гадзді, шо печуть паску самі, япші зноз наймають собі «чекарів»³⁾ або пекарок і платять за упечене по 60 сотків. Як тісто виросо, вирабляють із нього паску і кладуть у «велику блянху»;

(на вхрест), граблі, борону (горі зубцями), бо кажуть: «То сі бурі нибає на то».

¹⁾ Сокирою — ножем. ²⁾ «Цего року тілі опеки у... таку (паску), шо на Велидгень бразя та ліццля на тої паски пироги и шарили». ³⁾ Місцеві господарі.

кругом (верх паски) кладуть з тіста «обруч»; відтак вироблюють (з тіста) хрест¹⁾ і ставлять його верх паски; на середній хресті і на його чотирьох кінцях кладуть п'ять «длаців» (се є паланчикок краєм покровних ножем), а на кождий з тих плаців кладуть по «гусці» (малі булочки з джюбками), врешті біля кождої гуски кладуть по дві «докони»²⁾ з пальцями (з тіста). Виробивши так паску, зачиняють двері, приказують усім стояти³⁾ і всаджують її в піч. По сім умиває гаддяна руки і мокриши іще «гладит на віглі кожду дитину по лиці і праповідає: »Аби такий величний, як хліб ішеничний; а гіўчяти: Аби така велична, як паска ішенична«.

Всім ходять по те дуже, щоби паска «удала сі».

»Як сі трафіт, шо кавалоє паски відлетит, то хтос не діжде другоє Великодні. У нас самих раз сі трафіло, шо відросла одна гуска і відкачяла сі гет — то умер гітвах«.

»Паска, як так віросте, шо краї віростут, а середина сі западе, то то шоє видобре«.

Як сі паска перепукне через середину, то кажут, шо буде піски, угай буде хліб у хакі цілий рік«.

»Аби закопаў у купину шкаралуці тоті, шо сі на Велидень бе у паску яйці — то киртина не буди митати землю (купину)«.

Писанки.

На сім полі народня іштува іще під сю пору не далеко поступила; вона лише силкуєть ся найти спосіб, яким найменше і найкрасше будоб виконати орнамент на білїм яйци. Отже в цілій Зеленї нема й одної «писарки» — як в инших гуцульських громадах — тож і писанок так гарних, як там, нема також. Дївчата видають яйці в теплу, червону краску і так повстають «галунки». Декотра кладе опісла галунки в купину муравлів; муравлі бігаючи до червонім яйци, обводять його своїм квасом та з того повстають на яйци воякі «стежечки і вривульки» і, се — «писанки».

Иніні-ж роблять писанки так: Сучуть в воску тонелькі ниточки і обціплюють ними білі ще яйці⁴⁾, опісла видають се в горнець із теплю, червоною краскою; вибравши яйце з краски і висушивши його, нагрївають над границю, обтирають платном віок і писанка готова.

Дехто «яише» яйці ріжнобарвними сірниками, помочецьми у водї«.

1. »Як Христос воскрес та Мати божа закрасила галунку и дала гіўчяти - Жидівочді. А гіўчяи каже из радости: Шо я, каже, вам дам

¹⁾ »Аби файно росла«. ²⁾ »То божа рука, аби сі паска удала«.

³⁾ »Аби паска не запада сі, аби росла у гору«. ⁴⁾ Виліплюють дуже примітивні геом. орнаменти.

за се, за сю галунку? Не хочу, каже, від кі нічо, лиш біжи не тоу галункоу тай кричи, що Христос воскрес.

А гучьа побігло и кричат. А Жиди повідіуєли сі и кажут: Шо ти говориш? Як Христос міг воскреснути, як ми Христа погребли и каминем привалили? — Але прийшли они ит гробови — камінь уже відтручений, а тоти, шо вартували, шо вигіди, коли Христос воскресау, то аб страхи попадали до землі и там задубіди.

Приповідает, шо и до нині там они вартуют, а прийде чоловік від нім, питає сі, кодысти прийшли — кажут, шо учера; бо они заклеті, шо сі ім дни не наукамчют. Они до суду божого будут там вартувати.

Тай царез тото и до нині робе ляди тоти галунки.

(Петро Попович Он.)

2. «Сус Христос родиў сі у Карманні межи руськоу віроу. Як научьили тай пішли відтіў до Русалима. Але Жиди на злюбили Суса и хотіли іх убати. Они збігли сі, а — ни до вас чесних кажучи — курва ногоу показала на Суса; Сус сховаи сі из перед Жигіу, а тоти — не дивуйте — паскуда показує; бо то чьиргільниці увьєли тай вергла на ватру грису тай стаў дим, шо гет закриў, де шо було, шо Жиди на вигіди Суса Христа. Итому Бог зіслани свого ангіле и каже: Ни біи сі Суси, Ти будеш мій майстаршии товариши; ни біи сі смерти, а кі оскресчу назад.

Тай Жиди підтупили якогос — не давуїте — безорбренника, абн Христа показау. А він кажи: Нині, кажи, будемо вечєріти у то-варастві и усі будемо сі кланьити Сусови. Тай прийшло сі, кланьиют сі, а Сус так сі роспланали, шо аж гірко було давяти сі..

Жиди, як увигіди, котре то Сус Христос и увьєли тай опіймали и розбили на хрест.

Али Христос третей днини оскрес. А Матка Божа списала писанки, дала Жигіуцьити (на мьєи і було Катерина-первомучиниці, бо і Жиди вітак замучали), абн то Жигіуцьи бігло казати, шо Христос оскрес. А Жиди сугіди тай іли тогди айці варєні и когута. Тай як Катерина прийшла и каже тото, а Жиди сьміют сі и кажут: Тогди Марич устани, коли сесь когут устани тай из сих яєц куріта сі відлупи...

А то когут лиш разом ископнт сі тай зібе крильми и озлекіў на вієно и вапцєу; и куріта из тях яєц відлізан до чїста.

Тимой грік сі збиткувати над когутом.

(А. Перожук).

Варіант до сього оповідаяя вичинїть ся так:

на уськоу звіркоу! — То як так зробіт, то де сі поверне за звіркоу то буде і мати».

»Як на Веладень вітправині ксьондз службу и каже: Христос оскрес! та аби тогди узбиу прутик и три рази аби тогди ударю Христа, та аби казау потихо: Брешиш! (ксьондзови ніби відповідає), та у карти ни найди сі старшого, аби играу над того. То тоти пани, що маєтки віграют у ти карти, то куждий так робит».

Як священник посвятить паски, народ заворушить ся як муравлі — всякий бере чим скорше »сьвикість«, сідає на віз або на коня і далі на перегони поспішати домів... Кінні »утискают шкапета«, піші-ж, щоб не остати позаду, біжуть що сил — усіх жене віра: »хто борше буде в хаті, той скорше зробіт літо«...

»Кінь аби який бідний, то летит як може, май борше! бо его сьвикіськ пече¹⁾».

Богатші газди не забувають того дня і про бідних, а дають їм (біля церкви) всего по тронки — »за померші душі«.

Прийшовши зі светістю домів, обходять тричи домівство, не вступаючи в хату, і входять до етайні. Там стає хтось із домашних коло кожної штуки худоби і коли той зі светістю доторкнет ся худобини бесагами і каже: »Христос воскрес!« — відповідає сей (за худобину): »Воістину воскрес!«

Відтак промовляє той зі светістю: »Аби сі так вічо ни брало віўці (кози, корови), як нічого не озме сі сьвиченої паски«.

»У кого є мудрий сад, то вітак иде и обходит три рази сад тай приповідає: Як сего сьвиченого нічо ни бєре сі, так аби и сі диривині нічого ни могло пошкодити²⁾».

По сім входить у хату, стає на простелений під порогом петек³⁾ і каже тричи: Христос воскрес! — Присутні відповідають: Воістину воскрес! — Відтак усі діти прилякнуть на коліна, а газда, розв'язуючи бесаги над їхніми головами, каже: »Аби сі вам так розум скоро розвезувау, як сі бисаги скоро розвезуют сі«.

У кого є дівка на відданю, то кладе їй паску на голову приповідаючи: »Абис у людей така велична, як паска шпенична«.

»Маленьку дитину кладут у бисаги — як вінней паску — и приповідают: Абис так росло скоро, як паска росте«.

По тім сідають усі до стола, кушають свяченої паски промовля-

¹⁾ Коня сотворив чорт, длятого його пече святість. ²⁾ То роблять проти »нечистої чельидини«; вірують, що як жінка менструуючи увійде в сад і диткне ся дерева, то воно усхне. ³⁾ »Аби не голо було цілий рік у хаві, шо то иде зі сьвитим поклоном Христовим«.

ючи: »Дай Боже гїждати від нинї за рік; дай Господовьку гїждати у мирности, у єдности усїм людим и нам«.

»Кїлко у хакї душ, то тїлко робит тато, або мама (нїби старшина) хрестивїю чьисником — хокь на дверих (на одвїрку), хокь на столї из боку, хокь на образї (на склї), аби у хакї через цалїй рік Христос перебуваў, аби не було злої гадки. (То де сї на бїлїм-новїм деревї чворсїне, то цалїй рік буде слїдно чисник так, як маскь)«.

»Пообїдавши«, збирають ся у що є найкраще і їдуть до церкви на вечїрню. Бїля церкви »молодник« забавляє ся¹⁾.

»На Великдень першої днини ни вїльно спати, бо потому як чоловік зачне косити траву, то буде слота и сїно зогнїе«.

Про Великдень приказують таке:

1. »Раз була гїўка и чує, як то люди кажут, от Великдень уже блисько. А она каже: Ану кобим гїждала, я собї навю куделю и буду ити с козами и буду прести — ци я бїльше упреду, яким упредала будь кїтрої днини, шо то кажут »великдень«, и ци далї я зайду с козами, як доси.

Тай так на Великдень зробила. Люди пішли зі сьвичїстю у церкву, а она собї иде ис козами тай преде; тай так ишла, аж завїу не задзвонили, а як ударили у дзвонї — то так, як стояла, то и она и кози стали каменем и так стое и до нинї«.

(Петро Цолович Он.).

»Як би узеў на Великдень из середної гуски кавалїчок сьвиченої паски и посадиў у землю, то би за три роки пустило ше колец и виросте таки зїле марунка²⁾«.

»На Великдень слабо готове капусту (такї нїхто), аби зеленюки не були ў капусткї (гакий чирвачок зелений, як и лист, шо го навїк не видно)«.

»Жид ласує на Великдень увїйти у хату и узети ватри — то ему добре до короў и веде сї ему вїтак у шахралствї«.

»Як хто спит на Великдень до служби (божої), як го захопит божа вїтправа сонного, як го ксьондз засьвитит, то буде цалїй рік такий косар дрїмати«.

»Кришки из сьвиченого дают из солиў коровам; приповїдають: Аби у теби така мириндья поўна молока, як паска вїлика«.

»Як дай курцї сьвиченого їсти, то буде клїчати«.

¹⁾ Тому, що в часї забав дїяли ся всякї надужитя — як менї пояснювано — духовенство уважало за вїдповїдне їх заборонити. Про забави буде на иншїм мїеци. ²⁾ »Из польської паски — як посади — виросте вріц«.

»Як миш издіст свиченого, то робит сі из неї лилик. То як ши де докучьют, то лиш покласти коло гірки кавалочок свиченого, то она уже сі того боїт и ни піді«.

»Як би даў які птасі покушьяти свиченого, то залетит у хату«.

»Як изготовит сі ў суботу великодну яйці, то тоў водоў аби сі умываў три рази, то струпіў ніколи не буде на лиці«.

»Кажут, як помасти лице свиченим чисником, то оса ніколи не укусит«.

»Як сонце зайде, то ни можна їсти свиченого, бо би зуби боли; до провідної ніглі ни мож«.

»Аби гіти ни просили паски у вечір, то сі їх пуджіе, шо як буде їло, то зробит сі из него лилик«.

Волочільний понеділок.

Другого дня свят »купають сі«, себ то поливають одно другого водою. Не одного так уже скупають, шо й нитки сухої на нїм нема, а дивоє, то ловлять і зібраних зі всім всаджують у ріку. Таке взаїмне поливане продовжає ся аж до провідної неділі. Роблять се ось чому:

1. »Апостоли, як мали Христа издоймати з дерева, то уперед умывали собі руки, аби чисті були; аби чистими руками здоймати Христа, аби кіло боже ни поваляти. Тай то на ту памїтку типерь поливають сі, — ніби обмивати сі«.

Жиди дуже ласуют, аби его облети; так лізе, прибрїхує сі, де майбїлна куна сі купає, аби и его обїлели. — Бо то як на Волочільний понегїл єго скупают, то его короста ніколи не возьме сі.

Дівки того дня дають легіням галунки і писанки. Се дїє ся так. Дівка не дає легіневи сама, лиш ховає писанку в пазуху, а легінь відбирає від неї, звївши уперед з нею легку борбу. Дїставши врешті, веде дівку до води, обїлле водою, а буває, шо й »скупає« цілу.

Провідна неділя.

»Провідна неділя, бо она провїдит свїтат«. Велику паску ховають аж до сеї неділі (хто не мав бїльше лиш одну, то ховає хоч пів). Прийшовши з церкви, сїдають до обїду так, як і на Великдень.

Провідний тиждень

Тиждень між Великоднем і провідною неділею називає ся »провідний«.

»Провідного тижні не вільно сїяти лен и колонїї, бо с тої хати умре чоловік (хтос умре). и тим полотном — шо сі из того лєну зробит — буде сі укривати домовину. Так мусит бути, то уже люди на тім прубаї«.

Рахманський Великдень.

В середу, четвертого тижня по Воскресеню, обходять Рахманський Великдень. Того дня устає всяка робота, ніхто не важить ся якого-будь діла заводити, бо мовляв: »У сесь день ни вільно нічого, хіба у готову землю васильок посіяти«. »Як би робиў на се сьвіто, то зимле би сім рокіў банувала, не родила би нічого«.

Про самих-же Рахманів¹⁾ ось що оповідають:

1. »Як Христос воскрес третої днини из гроба, то справіў у Русалимі великий празник и спросіў на тот храм усіх християніў с цілого сьвіта. И зійшли сі усі народи тай гóстили сі з Сусом Христом и з Апóстоли — тішили сі, шо Христос воскрес из гроба. Вігак, по забаві уже, пішоў куждий, з відкіў буў. А ті Рахмани, то були дужи дилекі люди, ишли такі на тот хрискіў празник, але ни гійшли на тот якурат час. Идут до Русалима и здибают людий, шо уже идут из празника. Тоти, шо уже идут відтіў, питают сі Рахманіў: А ви-ж куди, люди, идети? — Ой, кажут, идемо на Хрискіў празник; чулисмо, шо Христос воскрес тай идемо. — Але тоти кажут: Е, кажут, вертайте сі, люди добрі, то уже по празникови. Ми, каже, уже були на тій гостині, то уже по ўсім... Ні, кажут тоти Рахмани, ми сі, людоньки, ни вертаємо; ми ше, каже, однако дійдемо, абисмо були ис Христом а празник? — байка. — Тай они зайшли аж у штири неґли до Русалима тай тогда Христос сотвориў ім окремішний празник и сказаў: Маєте так Великдень, як и тети мали И они сі веселили ис Христом цалий день и пішли ит хакі. А то Христос через тото так ім зробиў, шо они дуже рахманні люди, такі спокійні и побожні люди — шо ім ни рсходило сі у празнику, але у тим, аби Христа вигіти«.

(Петро Попович).

2. »Рахмани, то чérці-Русини. Они дужи твердо держі піст цалий рік, скóроми не іде, аж на Великдень дванацїть їх покушіє яйце и паски зноў. То дужи великий грїх робити у тот день. Мене раз заставила тота Х. робити — дроў рубати, то як сі извіяў вихкірь, як зачыїў мноў утинати до зимлі, то така ми голова була (показує, як за велика була); а вігак як зачыїў ми »тот« — цураха му — лен скічневий митати ми ў очи, то гадалам, шо усліпну... Та би Біг бороңіў робити у то сьвето«.

(Катерина Остапук - Півкватирка²⁾).

¹⁾ Є слова: »сорохман — сорохманюк« = біднак, убогий; »рахманний« = лагідний, благий, спокійний; кажуть: »се рахманна короўка« (лагідна, не бе). ²⁾ Так її прозивають, бо вона низенького росту; горівки не не, має 86 літ.

3. »То є таки село, шо мешкають Рахмани. Як Жиди вѣли Суса Христа від них, али Жидѣви не питали, али вѣли далі... А за Сусом Христом ишли сьвіки Апостоли тай дужи фѣлили їх за то: А то, аже, рахманні люди! Кілкосмо, каже, ишли, а ни вигілисмо, аби хто як плакаў за Христом, як цесі...

Тай так они плакали три тижні, а четвертого тижні прийшов їм нак. Они ніц ни робили, лиш плакали и плакали. И тоти, шо уже вигіли, як вѣли Христа, то уже приказують другим — який Христос шоў избитий, изранений, тай идут дороў и шукають врозлі кирви Сусовой, аби тим, шо ни вигіли, аби показати. А Суса Христа вѣла Жидѣва по прі-воді, дорога так була, шо ишла попрі-воді. Тай ишло їх дванацїть (Рахм.) на перед и дѣдивили сї, шо пливе яйце олі рікоў... А они ни знали, шо то є, бо у них скороми нема. Али вѣли они и зловили то яйце, розбили — и погілили сї усїма. Як они покушїли того яйцї, а то їм зараз стало лєкше, то яйце вікигло тот жїль за Сусом від серцїя — шо уже ни плакали. Тай они израдували сї дуже тогди и казали, шо то у них Велигденъ — ніби великий день, шо ніби тот жїль їм пішоў гет від серцї.

Тому люди у Великодні сьвита мечут тоту лупину из яйце и то пливе ид нїм тай збігне сї їх цале село тай дїльї сї одним яйцем дванацїть».

(Андрїй Перожук).

»Як диви сї у воду, у ріку — то видит сї, шо там є другий сьвіт під водоў: є и дерева и трава и небо и хмари так, як на сїм сьвікі. То кажут, шо на км сьвікі є тоти Рахмани. Кажут, як би чоловік упаў у воду и потаў, то би пішоў на »тот сьвіт«.

Юрія.

Сїмнайцятого тижня по Рїздві обходять св. Юрія. В сей день »сходит весна на землю« і від тепер можна »тромбетати« (в »тромбету«) тай рушати з »маржинкою« в полонини¹⁾.

Тому »Чередїльниці« (вїдьми) сего дня дуже »ласують« відібрати »манну« від худоби, длятого всявий стараєть ся свої корови, вівці і кози як мога забезпечити перед тими »паскудами«.

І так:

Вечером перед Юрієм всякий (навіть місцеві Жиди) накладе на обійстю біля стаєн »кўрива«, себ то розпалює »ватру«, в яку »меснут — трїски, сьміки, розбіки (драні) постолы досєкь, усеко насьвікі, аби смиргїло«, бо се не допускає вїдьмів до худоби. Коло ватри мусить усе хтось бути, щоб стеретти, аби який не взяв углика, бо і так забрав би манну²⁾.

¹⁾ Як нема снїгу, а є паша. ²⁾ Жандарм віддав кількох до суду і длятого сього року примїром (1910) вже мало хто накладав кўрива.

Рано (на Юрі) беруть на »аршів« (рискаль), або яквй-небудь кусень бляхи грани з »живої ватри« і кладуть се під порогом стайні, опісля-ж випускають худобу на двір. Роблять се, »аби відьма не мала такої моци до худоби«.

»Від Увиденія аби зачуйь по бдні трісці шо двини скидати на одну купу (дес у одно місци, али аби ни було за межеў) аж до Юрі и ту купу запалиў, то на то відьма приїде и мож би і имити«.

»На Юрі ни продаст нікто ис худоби нічо, бо би ни маў вітак, усе худоба би пішла у ніщо«.

»На Юрі сходит сі усека звір до свого гвізда и говорят ис собоў«.

»По Юрі ни годит сі уже сіяти мак через то, аби потопелник ни буў; як би де сіяли, то з тої хати мусит сі шос утопати. А котрі уже сіют, то собі приповідают: Сію мак, най буде так: має ми шос шкодити, воліє сі не ўродити«.

Зеленці святкують Юрі »за для худоби«; крім того віраьт, шо »св. Юр даў нам воду«. Було се так:

1. »То даўно бўла така язё, шо панувала над водоў — зимльи була цісарська, а вода під зимлеў була язина. Тота язё лижьила на тім місци, де вода виходила из зимлі и ни давала людям брати тай воду ни пускала на верх. Хто ховіў води, то мусіў докупувати сі у язї, треба було дати глўчину. Тай так було, шо відавали уже усї глўки, лиш ше була одна у царьи. Але ту маймолодчу доньку царську гадаў волись узети за жбну Гергоргий и дужи сі тим загадаў, як зачуў, шо мают еї дати тоті язї. И сіў на жбня, и пішоў і ше раз вигіти. Тай маў добру відвагу, шо доступиў до неї и она тогди промовила збстрахи: Ідзь від мени гет, шобис ни погіб!... Лиш Гергоргий обернуў сі, аж туй и язе, прилєвіда панну здєсти. Али він маў доброго коня тай конем трихтуваў, а пікоў спробиваў ту язю. Як язьи легла живива, тогди вода из зимлі лєгла; из усїх жилїў вода відлєгла на верх и розилєла сі по цалім сьвіві. И нинї не може нікто води запирати, бо то наш брат еї слободиў для нас, віткупиў своїм єтрахом«.

(Андр. Перожук).

Марка.

»Як би Мάρка не поуважьїў, то мусит бути якас пригода на чоловіка«.

1. »Як погбстиў один чоловік, шо робиў на Мάρка. Один чоловік робиў на Мάρка, а другий каже: А ти, каже, шо робиш?»

А тот каже: А шож?

Та нинї, каже, Марка!

А тот каже: Овори, каже, я сам, як Марко!

Але він маў маргú на боці и так було, шо тої днини згоріла доба у стайньих усе. Тай він сі уже заімениў сьвіткувати тото вито, бо то за то, шо робий, прийшла на него кара.

(Павло Курчук).

2. »Від коли Хаїм сьвіткуе Марка.

Раз віз сесь Жид, Хаїм, — ни дивуйти — гній. А газди стояли питают сі его: А ти, Хаїме, везеш гній?

А він каже: А шож?

Та нині Марка!

А він каже: Ага! То великий страх? А Марко ни хоче їсти? О мени и нині Марко приходиў за мукоў. Шо таки Марок? Шо то Марок? Марок, то, каже, — ни дивуйте — шмарок!

Тай тогда відгаў кавалічок тай такі прбвалиў сі он туди у скалу з кіньми, из усім: и коні покалічили сі и він побий сі...

И від того чьису шос три роки уже відпитуе людий усе: А коли того Марка? — И уже не робит у тот день». (Петро Цапед).

3. Кипит, як Марко у пеклі.

»Буў Марко. И тот Марко буў протиўний для усякого прівиду — такий грозovitий буў, лопітливий. То бувало, як будь-чого заки- нит — то укіай заўгбді... Як тот помер, то душы по гілóm пішла, тай так було, шо его не приймили до Царства. Прийшоў він до пекла, а там як шос не по его було, то як стаў кипіти — то усі тоти« — цураха їм — поўкікали из пекла, а він лишиў сі сам... По- тому він пішоў відтіў гет и ходит так блудом, бо як покаже сі ит пе- клám, то »они« — осина — запирают пекла на ўсі засуви«.

(Семен Попович).

Св. Івана (Богослова) і Николая (Перенес. моц).

Сі два дні обходять святочно, »аби звір ни ласувала на худобу«.

»На Николая приносят сі будзи ксьондзови ит церкви, аби про- сиў Николае, аби хугібку стиріг«.

»Мбкія« (24. V.).

»На Мбкія не вілно робити загля потопелника: як роби, то ма́со комуь из тої хати утопити сі!

Зни сіне (Вознесене Госп.).

Дехто того дня, відмавляючи ранішню молитву, підносить у гору руки и так держить аж до покінчення молитви. Роблять се ось чому:

»Як Сус Христос озносиў сі на небо, то говориў людим проповідь, а они зньиди руки ит гбрі тай молили сі; то навіть е на образі намальоване. Тай так, як ти люди робили, так уже и у нас на Зни- сіне молы сі«.

Перенесіне.

Другого дня по Вознесеню святкують Перенесіне. Так воно було :

1. »Як Сус Христос ходиў ше по сьвіту, то дес шоў из апостолами и додивиў сї, шо чыригїлницї шос туди нїшпорит, шос туди врожит, робит якіс чыри...

А Сус Христос каже ид ні: А ти шо туди, небого, робиш?

— Али она злютит сї и каже: Иди — вди! каже; ни зацѡкуй ми, каже, бо сї ни ознисеш!..

Тай Сус Христос, як прийшла уже туди тота двина, шо сї треба було озносити, то уже не озносили сї, але аж другої днчи; то так мали сї озносити як би нїби учера, а они сї ознесли аж нинї, крадки: а би — ни давуїте — тоти паскуди шос нї перечили«.

(Павло Курчук).

2. »То у нас тото Перенесіне сьвяткуют за для худоби, аби звїр ни шкодила.

Туй буў нибїщик Бойко, то він раз робиў отак на Перенесіне— якус хашу туди підчищуваў. Али идут люди тай кажут: А ви-ж робите нинї?

— А нинї, каже, шо?

— Таже Перенесіне!

Алеў! каже, Бог, видит-ці, путери переносиў ис полонини на полонину? Бог не переносиў нічого!

Тай потому такі тої днчи упали воўки на его маргу тай сказили. То, видите, ни е така сьвито, аби грїх за то буў, аби христьянин ишоў за то у пекло, за ту роботу, але прокіў худоби тото дужи варки сьвето«.

Свята недїля.

Одним із більших свят у роцї е якраз Зеленї Свята. Тому то кождий приготавлиеть ся до нього відповідно: дехто білить у хатї, инші лиш совісїйше вимїтають з кождїського кута, більшість справляє новї постолы і купує деякі прикраси до одежі— а всї без ріжниці пристроюють будинки і города зеленими вітками.

Зеленці звуть се свято »Сьвитою нигїлею, бо то білша нигїльи, як другї: маїт сї хати и грїдки«. В Зеленїй обходять усї аж три днї Зелених свят пояснюючи, шо се: »Тройца«. »Як е Рїздва три дни, Великоднї три, так и сих сьвит е три дни; або ми якіс Поляки, аби ми лиш два дни сьвиткували?« Вже в четвер перед Св. Нед. схолять мушцини з роботи в бутинах, бо в пятницю також грїхують ся робити, се »паметна петниця«.

1. »Паметна петници́ дуже варка́ днина. Раз пішоў чоловік ліс тай рубаў козам рúбаньи. Тай так трафило сі єму, шо скаліку сі, порубаў сі дуже клято — най сі преч каже! Дуже доўго бідуаў, уже дес серед літа ше не міг вічуньити сі из того тай потому же гріхуваў сі у то сьвито робити и уже других научьіу, аби поужьили на тот день«.

(А. Перожук).

»На паметні дни гріх шити через тото, аби чирвак не казиў удоби.

Прести ни вільно, аби не поропити порохама померші душі; то оби за ні Бога молити.

Мастити не вілно пріто, аби померші душі не ляпати болотом.

Прати такі бошка на такі дни, бо то робит сі зола, а »ти«, осина їм, дают дунім пити ту золу; а то коби у такі паметні дни поперших изгадувати, за ні дбати и за простибі' давати«.

Газдині, святочно вбрані, спішаць того дня¹⁾ до склепів за орудьами. Кожда купує: 5 колачів, кілька булок, за два сотики ладану, свічку і порцію меду. Вернувши домів кладуть іще деякі в бисаги сыра, будза то шо і ставлять се все в комору.

В суботу рано дає газдиня своїм дітям по булочці, »аби ни плакали, ни жьилували (єт, ни знаєте яки дитина? Уздрит колач тай зиве²⁾), — а то би ни паніўне як ни дай, шо зажьилує«), а решту несе до церкви.

В церкві кладе кожда на призначене місце: три колачі священникови і світить біля сего свічку, один колач дякови у крилос, а один паламарєви на праворуч від входу у кутик. Відтак кладе в кадільницю ладан (або 2 сот.): »Аби при тім хлібу и молитва прийшла у тім занаху с перед Бога«.

По відправі в церкві виходять із неї і обділюють колачама бідних, яких є в селі досить, зазначуючи при сїм, »за чію душу« дають.

»Ті душі, шо у чистилици, то радуют сі дужи тому, бо то за ними иде поміч — та відправа и та молитва. А як душі у пеклі, то ї то ни можна помочи, али як дай, то хйба для себи: Бог поражує тому, шо даў“.

Вернувши з церкви, беруть ся всі до праці; решти днй не святкують.

По заході сонця иде кождий рубати »майку«: »Доки сонци світит и люди робе, то гріх рубати майку«.

Нарубавши віток з явора (найбільше), ясїня і скоруку несут до дому і маять ними — будинки (верхом-гребенем даху і попід

¹⁾ В пам. пятницю. ²⁾ Плаче.

острішки), хату в середині (образи, драгар, вікна) і город. В грядки втикають галузки з явора, однак де росте капуста, там втикають вербові, промовляючи при тім: »Аби так росла, як верба и бис така мека, як вербове дерево«.

»То сі маїт явором на то, аби була паметка, шо явір ис чоловіка«.

Майка стоїть у городі до осени, а в хаті довго, нераз аж до Різдва.

»Як би майку поклаў за драгарь и аби стояла рік — аж до другої Сьвитої нигілі, то тоў майкоў мож град відвертати«.

Варітна жінка не поважить ся виняти майку з грядки, бо за се опісля як народит сі дитина, то »Няўки« будуть її ссати.

В неділю рано, вернувши з церкви, сідають усі домашні до обіду. Газдиня вносить із комори свяченої паски (верхню »гуску« заховують аж до сеї днини), всі кушають по тропки промовляючи: »Слава Богу, шом діждали сеї днинки! Позволь, Господи, аби смо так усі иршені діждали від нині за рік«. Опісля їдять: молочну кашу, пироги, молоко з кулешою, кулешу з маслом, сира, сала і т. и., — »гей той казаў: шо хто має«.

По св. Нед. не вільно цілий тиждень шити, бо як котра шие, то в молоці і в кожкій страві »мечут сі чирваки«.

На днях перед Св. Нед., в той день і кілька днів опісля панує в селі великий рух, бо і Зеленці, і люди з сусідних двох сіл (Пасічна і Пнів) весело трембітаючи виряджають свої череди в полонини¹⁾.

Розигри.

В перший день петрівки т. е в понеділок припадає »дуже варки звірове сьвито Розигри«.

1. »То у тот день усека звір заводит такі ігри. Як сі розиграє, то як би упала між худобу, то — най Бог боронит! Раз, дес даўно, розиграли сі були воўки и упали на полонину, то вістинали усі віўці и усю маргу, гет усю до чиста... То дужи варка днина. Як би робиў, то звір ласує збавити худобу. И то прубна річ!« (П. Курчук).

2. »Вішли два на полонину, на Розигри то було. Каже один: Ануко хоїм нині на полонину, там нині такі игровищі е, мемо вигіти. — Тай вішли, дивет сі — а то усе из за джарецу віде тай танцює, а музика играє. А они, як танцювали, тоти Няўки, тай фустки такі полишьили; а тоти два — то такі гідю мій и ше один — тай

¹⁾ Як е папа, то ідуть іще перед святами.

погадали собі тоти фустки похалати. Але такі чим лиш погадахи, тай такі так попропадало». *(Шт. Осташук Ів.)*

Дев'ятий четвер.

»Від жиїного читверга ни перут у нас жадного читверга аж диїстого, бо бурі ласує бити царину«.

Сей день обходять святочно »загля худоби«.

Десята п'ятниця.

Десяту п'ятницю — числячи від »Великої« — обходять святочно.

»Дисетої петниці Матї Божїй прийшло сім болїу до серці за воїм сином, д'лятого треба шїнувати«.

Дисетої петниці як би хто робїу, мусят грїм убити або спалити алаш«.

»У меї тети дисетої петниці робили — пололи лен... То най Бог оронит — хата отак ходила (робить рукою зїззакї)... А далї як уснуї грїм помїж нї, то лижїли обої по — шїськь негїль«...

»Івана-Купала«.

Днем перед св. Іваном понад вечір забезпечують Зеленці свою худобу від відьом, котрі »сеї ночї дужи вожють«. Від півночи вже починаєть ся в селї рух великий, бо всякий спїшить — то за зїлем, то купати ся, то ворожити ріжно — а є, що й »цалу ніч пересидит, аби миїу цвїт ис папороти«. Много людїй, і то не лиш Зеленців, але також зі всіх доокресних громад (Пороги, Манява, Пасїчна і и.), спїшить під Близниці (Сивуля), щоб іще перед сходом сонця назбирати всякого зїля, яке »до їсекого подїбне«.

»У ночї на Івана відьми уганеют сї по своїм гїланю, то люди як умїют, так сї боронет, обганеют сї: обкурють маржину зїлем, асафатїної, смолої, ладаном«.

»Як чоловік добри послїдїт, шо є пошкодженїй від відьми, то може затрїбувати, а нї, то може ему пошкодіти. Може піти та вїльху зубами лупати тай примовлети: Не вїльху дуплю, але черегїлничу и лихогїлчину корову медвїгь лупит!

Тай так сї якурат стане. А она відгадує, котрий то такий розумний тай прїбїгне ид нему и сповїст сї тай усьо сї ему верне«.

Або ще так роблять:

»Луб из смїреки лупе и саде голїй на дуб — обернут мїскої ид землі — тай долї скалої зїде и приповїдає:

Ни я їду на лубї, але мидвїгь їде на коронї Черегїлницї-Лихогїлницї«.

»Зїле, як сї бере, то би брати нанї (от як заўтра Івана), брати котрого треба и би класти на поле на ніч, а рано брати — то то

добре; а то, що ти береш рано (що так стояло не рване), то пуге: то уже були такі, що из того майліпше забрали».

»Кажут, що папорокь цвите и тот цвѣт дуже здалий. То колись міг того гістати, але типерь — то то забирают тоті — пек, осейна! — злі духи».

»Масльинка, таки зіле, як би найшоў на Ивана и вікопаў тої днини коріне, то дае сі корові у соли тай приповідае сі: Аби масло від сеї корови було таки жоўте и файне, як віск.

То вітак и у молоці солодкім буде масло груктама... Але то на самого Ивана трудно надибати».

»Є зело дерлибан, то оно до практикiў. На Ивана идут два та копле тот дерлибан. Як прийдут досьвіта, доки птахи не сьпівають, тай оба сі розберут, тай оден копле, а другий показуе такі фідлі ружні (гуляе, та танцюе, дубонит, кричит, шес таки руками — ногами роскидае). Вітак тото коріне мочут у горіўці тай тоў горіўкоў як зачыстуе яку жінку (або гiўку), та аж би кілко народу було, то як напе сі тої горіўки, то так сі чисто зболоче и такі фідлі буде показувати, як тоти два, шо тото зіле копали.

Передторік тут у Хаіма дали одні жінці, то так дуріла-гуляла, усеві міни показувала, шо кара».

»А зноў збирают тоті нитки, пасимці таки, шо пускае сунішняк; то у тім мие чельгiґ голову, аби волос буў доўгий».

»До Ивана ни мож купати сі, бо би струпы були на кілі».

»На Ивана идут до схід сонці на роздороже так, аби птаха не чути нігде, — але то так, аби и дороги дві наўхрест були и звори аби наўхрест сходили сі — и там купают сі, то цалий рік не переговориў би такого, де би сі заўдаў у право, то усюди віграе.

Але то би раніцько дуже йти, бо то е такий чорний вóрон, шо той вóрон усе на Ивана майуперед купае сі на такім роздорожу. Але то не мож так, аби его перекік, а як він сі скупае, то пропало».

»На Ивана (досьвіта) идут голі, де е жито або пшениці и купают сі у кім тай приповідают: Абисмо були такі величні, як жито-пшениці; аби сі до нас лихи не чіпало, як до хліба сі не чіпае».

»На Ивана аби имиў ласкiўку та аби скупаў у вогі и так аби сі у кі вогі умиваў, то буў би дужий».

»Як на Ивана заgrimит, то садовина сі обсипле».

»На Ивана голий аби пртом назбираў яфіріў та усушиў, то добре вітак на тоту чирвінку — шо бола е така».

»На Сьвiтвечiрь зрiжут верх ис соли (из гурмана) и так провѣрки гiру у кім и на Ивана дбе корову, то відбѣре молоко».

»Дівки у ночі беруть из девекъ місць саджениць (капуста, бураки, цице) тай идуть у жыто або у овес и тото мечуть на то місци, а вітак голбче сі тай купає сі у росі и сьпіває :

На Ивана зіле брала,
На Петра сі мила,
А по Петріх у дві нягіли
Весіле спраўдела.

Вітак, як наберуть ружного зілі, то дёржьи его аж до Петра, а на ой день мечуть то зіле у миску и наливають водоў тай у ті вогі сі иють«.

»На Ивана — али дужи досьвіта — купає сі гіўка у ріці и до рох раз кїває мізинчиком плитку у вогі тай промоўдеі: На плитку иваю, але мого судженого сердце рушаю«.

»На Ивана робе воскові хрестикі; кілко е у хакі душ, тілко престикіў тих нарoble. Тоти хрестики нёсуть до церкви и плакіт ксьондзови тай ксьондз тото сьвітит и они цалий рік носьи ти хрестики на грудех (але аби нікто то не вигіў). А у рік, зноў на Ивана, мінекут сі: легінь дає свій хрестик гіўці, а гіўка свій лигіневи (чужі руже). Тай с тими хрестяками собі помагають: аби який бідний лигінь — як то зробіт, то возьме у богачьи гіўку; як посилає старость, то дає по тихоньки той хрестик, то мусит вісватати (а гіўка дає свій хрестик старості, аби даў лигіневи)«.

»На Ивана (досьвіта) идуть на роздороже — там, де сі и дві води схогі и дві дороги наўхрест — тай беруть води (за водоў сі начерає) и приповідають: Як се вода сі сходат, так аби сі ті сходили, шо сі хоки сходитя...

А зноў беруть зимлі из роздорожа и приповідають: Як сі дороги росхогіт сі, так аби и ти розходили сі, шо сі гадають сходитя.

Вітак тоў водоў, котрі сі уподобають, як сі лагогіт до вінка, то іх тоў водоў кроне и приповідають: Абиете сі так зійшли, як сі води сходили.

То пріто так робет, як бое сі, аби хто не зробіў, шоби сі розвійшли.

А як хокит, аби сі якіс розвійшли, то як идуть до вінчынні, то из делику мечуть глину на ні и приповідають: Абиете сі так розвійшли, як люди на роздорожу росхогіт сі — один туди, другий туди. То чысом и від церкви вернут сі, шо сі розийдут, ни вінчяють сі«.

»На Ивана — як е де, не дивуйте, тоти блощиці — то аби до схід сонцьи вініс голий за девету межу (блощиць троха), то не буде іх більше; у акіх усі підуть за тими«.

»На Івана ити би из пушкоу там, де з вѣди сї схогит и обмити сї и пушку обмити, вітак набрати би из 9 плавіў¹⁾ трісок, вітак набрати би из 9 порогіў у 9 коршмах глини — и то спалити на спудзу тай віверіти у шафні від тої пушки гирку и тої спудзи там насипати и задньити кілочком — то уже таку пушку ніхто не зопсуе²⁾«.

»Де е великий корч яліўцю, старий корч — та як би вікопаў тот яловец, то там під ним буде такий великий (як хлїб) кавалок масла«.

Св. Петра і Павла.

»Не ўсе ў середу Пётра, а е и у енчу днину«, так приповідають як комусь не так удасть ся щось, як колись.

»Як Петра у середу, то буде добрий рік«.

»Другої днини по Петріх е Паўла, то ми такі сьвіткуемо тото«.

»До Юрі, то Петро дёржит ключі від землі, а відтак бере Юр у Петра и домикае землю: приходит весна; як Петро перебѣре ключі, то уже осїнь приходит«.

Прокіпе.

»У тиждєнь по Пётріх обходимо Прокіпе. Як би у тот день робиў, то ласо сї спарити«.

Илі.

В три тижні по »Петріх« припадае св. Ілі — »громове свято«. »Сьвятий Ілїей орудує громом. То варки сьвето задля грому. Як би хрискинин робиў, то ласуе грім запалити салащ, або убити чоловіка або худобину«.

»До Ілі сїне полїг по під гилї, а по Ілі уже садзьий и на гилї, то ни хочи«.

Курика (св. Володимира).

»Сесь день сьвіткуе сї задля вітру. Можна усе робити, лиш коло сїна нї и коло оборога, бо вітерь гет порозмітуе« (сїно).

Палїй (св. Панталеймона Вм.).

»Від того сьвита усьо зачивае палїти³⁾. Коло паздзїрі⁴⁾ та салащы коби не робиў, бо ласуе горїти, а решта можна«.

Маковея.

»На Маковея идут до церкви и вітак віносьи сьвиченої води, то она до ўсього добра. Тоў водоў аби кропиў поле, де е тот осетень — то пропаде від того гет«.

¹⁾ Там де здержують ся тріски, що пливуть рікою. ²⁾ »Голоўні стрїлці знають пушку другому зопсувати — шо из неї ни мож ніц убити«. ³⁾ Пристигати — доспівати. ⁴⁾ Лен і колопні.

Спаса.

Се перше сіткарьське¹⁾ свято. Сіткарі постять цілий день, аби добре вело ся в їхньому ділі.

»Вінчаним не можна їсти до Спаса яблук и грушок, бо як тра-
ят сі, шо умре у них дитина, то на ким сьвікі так е: Грают сі гіти
и одно каже до другого: Позич мені яблука играти сі... А друге каже:
Та коли мені віддаш? А оно каже: Мама мені принесут на Спаса,
то я тобі віддам.

А як мати їла овоц до Спаса, то дитина там каже: Я тобі не
наю коли віддам, бо мені здзіла льоха (а за тата каже — веперь).

То до Спаса не їськь, а на Спаса, як ксьондз посьвятит овоц, то
ї дае за помершіє.

»На Спаса кажут: Ой на Спаса не спасуй! То аби не брати
стрільбу у руки, бо як би на Спаса погардзюваў яку звір, то сім ро-
кіу ему не веде сі: мусит себе погардзюватиє.

»На Спаса не дае сі ватри из хати, бо як би даў, то худоба
дуже хапае сі у шкоду, шо треба много платитиє.

»На Спаса ни вілно дати ватри ис хати, бо то може коровам
шкодити на дійлоє.

»Від Спаса — рукавиці до поїса, бо уже морози бєрутє.
Матки-Богородиці (Усп. Пр. Бог.).

»На Матки ни вілно рвати мак, бо то, кажут, голова, як рви,
то кроў иде из стибла — то подлуг того грїхє.

»Як би урваў на Матки маку и то дзерно аби спретаў, та вітак
робе силці на орібки и як кладе силце, то тим маком обсипле округи
то силце, то мусит орібка упасти, аби ни знати шоє.

Гла́ви (Усік. гол. Ів. Хр.).

Се друге сіткарьське свято, яке сіткарі обходять пісно.

1. »Як Иванови укили голову, то она у сім рік вернула сі назад
до тушы; тай то цирез то Главусікиє.

»Від Глави гад ховле сі у землює.

На Главосіки ни годит сі кивати ніво́гру голоў (вапусту, мак,
яблика, чеснок, горіхи); то без голови нима ніщо на сьвікі, усьо мае
голову — вершьик.

2. Раз пішла одна жінка у горіхи тай підлізла горі ліскоў,
а чирвак — ни дивуйти — ухапнў сі на шию и обвиў сі тай душит...

То ніби чудо таки показало, шо у то сьвито ни годит сі кивати
ніво́гру голоўку“.

¹⁾ Сіткарь — се той, що ловить птиці і інші звірата на сіти.

3. »Одна жінка пішла у гриби, тай і укусиў чирвак у цицьку«.

»Главосіки, то варка днина. Не вілно мак рвати, бо то голова, то кров буде ити; як би рваў — ци яблико, ци горіх, то ласує голову за голову«.

4. »Раз оден чоловік чуў, шо то на главосіки не годит сї рвати мак. А він подумаў собі: Ану я запробую, шо то, ци то вібагка, ци то праўда е. Пробуваў, рваў мак. — Не шкодило ему. Рваў яблика. — Ні. Пішов у горіхи и рваў. — Нема нічо. Потому здрімаў сї, лег тай уснуў. А то прийшла гадина и звила сї у трое на шию тай сидит. Але пробудиў сї він, а то шос студене на шиї лежит. Мац, а то гад. Відорваў він та верг гет, але 4 тижні лижвив, шо заслаб из того жыху«.

Чесного Хреста.

Є се трете свято, в котре сїткарі постять.

»На Чесного Хреста пішоў стрілец на оліні. Дивит сї — е олінь. Але узеў він пушку до лиця, міріє и лишень би ударити — а то, де стояў олінь, показаў сї хрест. Він пушку від лице, а то зноў там стоїт олінь. Він зноў мірит — а то хрест. Так до трох раз було. Тай він тогди дбаг сї, шо то сьвито и пішоў гет. А то сї ему показало сьвито — чесний Хрест. На то сьвито ни гіерь ити у ліс по зьвірку«.

Покрови (Покров Пресв. Д. М.).

»Казала Покрова, шо хто не буде на Покрови робити, то загорне покровом своїм до раю, а хто буде робити, то піде до пекла«.

»Діўки старі¹⁾ сьпівають собі на Покрови:

Присьвітая Покровонько,

Покрий мою головоньку,

Ци у рамат²⁾, ци ў онучу

Лиш най сї діўкоў не мучу«.

Михайла, — Михайлово-чудо (Чудотв. Арх. Мих.).

1. »На Михайла чоловік из жінкоў видаў сїно, а гїтвах маленький буў такі коло них. Але подаў і чоловік дитину (она була на стозі), подаў, аби поплекала. Она поплекала тай дїтвах уснуў и она его поставила попри остриви, а сама злізла тай дес пішла. Але чоловік не знаў, шо дитина на стозі и метаў сїно далі так, шо приметаў дитину гет. Понад вечірь приходит жінка: Йой, ти шо зробиў?! — Та шом зробиў? — Йой, каже, падку гіренький, та там дитина на стозі, а ти приметаў сїном.

¹⁾ »Гріх казати »стара« гїўка, але — »у літа́х«; а як дуже стара, то каже сї »маттера«. ²⁾ Рамат = підрана шмата.

Тай такі борзі розібрали стіг: ого! Дитина уже лиш посиніла.
 Ї вони собі не пригадали, що то сьвито». *(Петро Попович).*

2. »Оден чоловік кидаў у оборіг снопи. Але люди ему кажут:

— Та ниві сьвито!

— Яки?

— Та Михайлово-чудо!

— Е, каже, мэти вигіти, яки я чудо зараз накидаю.

Тай він кидаў снопи, а дитина залізла у оборіг и уснула. Али він ни знаў за то, що там е дитина тай приметаў дитину снопами. Вітак — ни знати, де сі дитина гіла: ци би сі утопила, ци би хто украў; ни знати... Аж вітак, як розбирали оборіг, молотити снопи тай найшли тоту дитину...

От, яки чудо зробиў!»

(Семен Попович).

3. »Дес даўно, ніби так, як би сеґ динни, ніс Михайло шкіру на буці (ет звичайно, як и нині — озме палицю на плече и на то ци би петек, ци би тайстру), а жівка его несла у запасці олоўки капусти.

Тай каже до него жінка: Ануко, диви сі, яки ти чудо нисеш? А він каже: Ой ти, каже, ше не таки чудо маеш у запасці! Она туди глиц, а то як було девекь головок капусти, так усї живі.

Через тото не можна на Михайла рубати капусту, бо гріх. То тогди було на чудо, аби сі усї люди каяли». *(Ю. Осташук).*

»На Михайла-чудотворці кидали два брати снопи вилами у оборіг, а гіти сі грали и одно сховало сі у снопи. Але тоти мечут снопи у стіг и не вигіли, шо там дитина; тай один брат пробиў дитину на вила и зньіў из снопом у гору тай аж тогди уздріў. Тай то е теперь на місці; стоїт тото на чудие, аби сі люди каяли и не робили на то сьвито».

(Йосиф Осташук II.).

Пётночки (Параскєвіі).

Дехто справляє того дня »празник« і вже сеґ день святкуе. У кого »не ведут сі« діти, то новородка, — або як хтось тяжко занедужае, то його — »обрікают« т. зн. обіцюють як дитина (хори) буде жити, тоді одного дня в році (на Чесного Хреста, Богородиці, Михайла або инші свята) будуть справляти »празник«.

В такий день або наймають Службу божу і по відправі запрошують вертаючих із церкви — убогих, свояків, сусід на гостину, або, як не наймають Служби, то стають на дорозі і просять, вертаючих із церкви, в хату та ходять по хатах за гістьми.

Запрошених садять за стіл і »приймают« стравою та напитками. Гості перед їдою і по ній молять ся.

Безмерзника (Безребр. Козми і Демяна).

»На Безмерзника ни гійрь робити, бо вітак мусит шос измерзнути — ци би тиле, або ярцьм, або ягньи, шо уродит сі у ночи, у зимі, шо нікто не видит; або хрискинин відморозит собі руки«.

»На Безмерзника, у осини, аби помочити руки у ріці — то палу зйму мож ходити без рукавиць, то не відморозит рук«.

»У тот день не пилно робити коло колопень, бо може салаш горіти«.

У видѣние (Введено в храм Пр. Богородиці).

Вечером перед сям святом роблять те, шо на Благовіщене, аби забезпечити корови перед відьмами.

»На Увидение сідає — не дивуйте — відьма на кочергу и їде відбирати манну«.

Рано того дня чекають дівки в церкві біля дверей (входових) і як надійде священник, ідуть за ним промовляючи шепотом: »Як ні типер уводиш г'іу ко ў, так від нині за рік абиє ві уводиў ві н'чьи но ў«.

Як пізнають Зеленці погоду або негоду.

Звичайно мають уже певні місця, по котрих пізнають, яке буде »вѣремн'ья«. Приміром кажуть: »Як онта синета¹⁾ у мраці, то на доўго заслотит сі«. »Як онди у тім зворі стане мрака и знимає сі у гору, то буде дощ«. »Як туй над Максимцем²⁾ стане така завала из заходу сонцьи у пилиповец, то знак, шо буде витерь; а чысом стоїт там мрака густа гей море вѣлики, то як би она там віехала, то буде погода, а як пливе — аби так поволи — доўго плила, — то то буде нигода«.

Опісля прорікають погоду »по худобі«.

»Як худоба пасе, гризе до пізна у вечір — то мусит бути як не нині, то заўтра негода; а як иде скоро на нічліг, то буде погода«.

»Кози лопотьбит вухами на нигоду«.

»Як безрога чіхає сі у вугол и тріпає вухами — то на негоду«.

»Ни дивуйте — свиня на нигоду несе солому у хліў, а лима, то ріці несе; и кільки раз принесе, тілко добиў (або тижніў) буде слотити«.

»По птици також«:

»Як курка, не дивуйте, вушкує сі, у пірю тріщит — то буде дощ; як купає сі у поросі — то буде красно«.

»Як курка также буде дѣпізна нипати, як обиськує сі дужи, фостом сіє — то буде дощ«.

¹⁾ Каменисті верхи гір. ²⁾ Присілок.

»Як ластіўки дужи високо літают, то буде веремне, а як попри
 лю — то буде слотити«.

»Сова пугае на дощ, а в зимі на сніг«.

В кінци ще так відгадують:

»Як ясне, а дуже голубе небо — то буде посуха«.

»Як озме сі мрака верха нидеї — то буде нигода«.

»Як перший раз загремит¹⁾, — то на доўгу слоту«.

»Як у зимі тирлаші²⁾ пускают сі — то у літі будут бурі«.

»Як сонце у обгорогі — то буде дощ«.

»Як паде дощ, а там, де ис стріхи капле, стают баньки — то
 де дощ, а як ні, то буде погода«.

»Як е спека дужи, то буде дощ«.

»Як зірницї на небі у вечірь маленькі — то на погоду«.

»Як на небі видно дорогу, али аби була одностайна — то буде
 погода; а як буде розділена, то буде и нигоди троха и погоди«.

»Як риба пахне из ріки дуже — то буде злива, повінь«.

»Як рано ўстанеш и умиваеш сі, то коли мае бути нигода, то
 руки ширсткі дужи, як шуруй; а зноў на погоду, то руки гладкі
 ейби маслом помастиў лице!«

»Як мае бути злива и повінь, то плите у ріці дуже хоўски«.

»Як на нигоду, то ў лісі падут штоўби³⁾ сами від себи, а як по-
 шода, то аби які вітри, то не упáди«.

»Як пінка стае на ріці коло камня, то на негоду«.

»Як блихі дужи кусають — то буде дощ«.

»Як мухариці ў лікі дужи докучьют — то буде дощ«.

»Як дам стелит сі по землі, то буде дощ, а як иде у гору, то
 на краснó«.

»Як гори здают сі дилеко, то на нигоду, а як приближьют сі,
 то буде погода«.

»Як ў пони́глюк дощ, то уже мусит вітримати цалий тиждень«.

»Як зелена жабка — тота, шо ў листу — крікотит, то на нигоду
 велику сі лагодит«.

»Є жабка маленька, шо она ўсе у вечірь крікотит так, як свер-
 щок, лиш май годосно — то як чутн, шо она крікотит, то мусит бути
 красно«.

»Як місяць ў обгорогі, то буде вітерь великий«.

1) Весною. 2) Леди на ріках. 3) Штоўб — штурб = сухе дерево
 в лісі.

»Сопілка на погоду дужи голосна«.

»Як сі снит похорон — то година ипча буде; година умре«.

»На дождж (або и на сніг), то худоба сі буде снити, шо сі жине коби не ў гору, а як у долину то добре — хибне слота, ци зимно«.

»Безроги, як сі снет, шо докучькют, то уже майгірше: буде бурі стугінь, вітри«.

Календар.

Зеленці прорікають погоду чи негоду на підставі довшої обсервації окружаючої їх природи, скріпляючи при тім свої здогади переказами: »То уже, — уважьете, — з давен-даўна прубна річ; даўно сі визвичаў нарід, бо доўго пастушиў. Куждй знаў за ти роки по худобі, шо она робит, як мае бути нигода на сьвіві; а далі по птици також — як она злітає на землю шос збирати, ци-то грибе сі, або як она голос дає — тай то собі люди закимили раз, другий и дуже по тім пізнавали«.

Друкований календар не має для людей великого значіння, наколи вони неграмотні; коли-ж за ним попитують, то ходять їм, »як пише кольіндир — погоду ци нигоду?« Отже інтересною річю в календари є для них проріканє погоди, або т. зв. столітний календар, який однак не має наукової стійности. Нестійність подібних прорікань узнає сам нарід, бачучи, як тут і там »кольіндир бреше«.. Про се, дуже часто, можна почути ось такі гадки:

»Типерь уже тоти кольіндарі настали — але то лиш дес-дес, шо угадают погоду«.

»Типерь тоти колендарі є, але то пусте: папірі тай папірі... От хйба, шо скаже коли сьвіто, але погоду не угадує«.

Трафляють ся і оборонці календарів, котрі в бесіді про календар кажут звичайно: »Та то, уважьете, кольіндирь ни лиш за Зелену пише, али за цілий сьвіт; то шо, шо він туй ни ўгадує, але дес у сьвітох то може є погода«.

При сій нагоді можна почути такі оповіданя:

»Раз зібраў один ксьондз богато косарів и скосиў богато трави. Але один хлоп каже: Єгомоськь! Ни косіт, каже, тілко трави, бо буде дощ та збавит сі..«

Е, каже ксьондз, шо ти мені, пані дзею, кажеш? Мій кальіндирь пише, шо буде погода. — И казаў косити далі. Але так було, шо пішоў дождж шос ци на два ци три тижні тай сіно зогнило гет. Але кличе тот ксьондз газду ит собі и каже: Відки ти, пані дзею, знаў, шо буде дождж? Ти, пані дзею, поганний чоловік!

А газда каже: Перепрощаю вас, егомоськ, тай ни гнівайте сі, бо ви є поганий чоловік. У мени — вібачти за слово — безрога чіхала ви дивуйте — у вугіл, то я знаў, шо буде ити дождж; як она, ни дивуйте, егомоськ, чіхає сі, то мусит бути нигода, аби ни знати шо!

А ксьондз такі тогди — хап! за кольіндирь тай: буком! буком! берг у воду. Каже: Огій! У хлопа розумніца свиня, як у мене кондирь». *(П. Курчук).*

»Раз зайшли у село дес из чужого краю мудрца и дохторь и пошнули до одного газда на ніч. Но, газда ни бұло дома на тот час — газдині приймила їх. Потому приїхаў газда з ліса и такі каже: дечи ночувати; чому ні.

Але тот газда сказаў газдини дати собі файний підвечірок и сіў файно, ніўроку, підіў собі... Але дохторь дивит сі, шо тот издзіў — аичайно хрискинин як наробит сі, то потребує статно попоісти; сей-ко ни віне скленку кави так, як пан, бо из тим у робокі такі шкі то ни мож бути) дохторь гадає: Ого! Буду я мати сеї ночи роботу — (ніби, шо цесь заслабне). Но, у вечірь зготовила газдине черю и газда зноў собі ше трешка білше здзіў. А дохторь собі раве: Ого! Уже теперь ему аўс!... Уже теперка и я ему ради ни дам..

Схокіли спати. Кажут тоти пани: Ми бұгім, чоловічку, спати на ворі. — Але газда обзиває сі на то: Та як будете, панове, спати на ворі, коли сеї ночи буде дождж.

А то небо таки ясне, хмаріў нима, гадає собі тот мұдрца: Е, та як из такої файної години буде дождж? Се не можи бути праўда! И польгали на дворі.

Але у ночи пугають они до вікна...

Газда устаў: А хто там?

— Пускай-ко, чоловічку, пускай, бо дождж!

Пустиў він їх у хату и каже: А я вам казаў, шо буде дождж. — И польгали они зноў. Другий день рано поўставали, питає сі дохтор газда: Газдо! А ци не шкодило вам, шо ви сночи так много здвіли? — А шож би мині мало тото шкодити? Я, каже, кишко робю, то мушу много їсти, абим годен! Я, каже, як файно попоім, а відізу на теплу піч, притулю — ни дивуйте — череве до печи: такий ўстану дужий — здоровий, як горіх!

А тот мұдрца питає сі тогди: А відки ви, газдо, знали, шо из такої погоди буде дощ?

Бо як я вішоў по вечери на двірь молити сі, а воли поўставали ни пішли під хліў — то я уже знаў, шо буде нигода.

Но, а воли-ж знають, що буде дождж?

А, праўда, што знають! Тото заўжди мож по тім пізнати, як с худоба хоўле під укритє, бо оно чує, а хоче відпочити, то сї хоўле.

Тогди заговорьї собі ти пани: Но, вертаймо сї назад у свої краї, бо туй, каже, докторь — піч, а віщун — худоба«...

(Іван Остапчук Яковек).

Віхá (Комета).

»Віхá показує сї на якис знак: або буде война, або голод, або по́мірь вéлийкий«.

Коли по дни 18 мая 1910 р. через якийсь час не видно було комети Галея, казали люди, що вона впала до моря¹⁾.

Кончина світа.

»Приказували мені старі люди за кончину світа так: Як, каже, мете вигіти, гітеньки, шо народу сї дуже изможит, шо буде кіснóта — шо де нині зворік²⁾, там буде дворік, а де оленьчї пійла́, там будут чильдóчї мочила́³⁾; як, каже, пани побудуют залізнї дороги и ти залізнї дороги будут перехрещували сї, шо підут наўхрест одна поцєрез другу; як земльї буде цáлом издротована⁴⁾ так, як старє горщє; як землє буде цáлом ланцами обмірьїна; як брат устане на брата, а сестра на сестру — то уже настане посліднє ўрємя, уже буде кончина: землє изгорит гет⁵⁾.

А то — прошу вас, будьте ласкави — богато уже приходит так тепєрь, як старі газди прорікали; я — ирщєний — сам богатом уже закимиў, шо не так було, як тепєрь. От якурат праўда є: залізнї дороги прихогит наўхрест и земльї обмірьїна гет до чиста, и уже пани и туй зачьїли дротом обкйгати землє — усе так приходит, яквм чуў иє старих. А то, прошу вас, будьте ласкави, між тими старими газдами, шо я закимиў, були великі мудраки; они богато угадували на перед. Тепєрь, от видимо, шо сї робит: хлопа нікто не пізнає будь де, хлоп уже далі и під поскїл — не дивуйте — не буде матя землі. Ой, уже гаразди тепєрь«...

(Іван Шпїнта).

»То даўно Біг даваў помїж люди такі віщунї на сьвіт, шо знали, шо буде наўперед. То они казали, шо колись будут такі залізнї дороги усюди по сьвікі, а як ти дороги прийдут наўхрест усюди, то тогди буде кончина. Будє у кужгїм зворїку по дворїку, а нарєшкі так прийдє, шо будут гїди ходити из худобоў, а унукі сї їх будут питати,

¹⁾ Чули про се в Надвірній. ²⁾ Звір (звóра, звóри) = гірський потік. ³⁾ Мочило, місце де жїноцтво мочить лен і колопні. ⁴⁾ Телефон і телеграф. ⁵⁾ Диви: Матеріяля до укр. етнол. т. XI, стор. 15, ч. 3.

то за двори, що того за будинки, а они будут казати, що то, жу, сюди пани сїгїли. То прийде вітак, що землю обмірїють ланки. Они приказували, що так буде, що вóди будут присипати, ори будут — ґрунї — будут рїўнати. Прорїкали, що настанут такі и, що ґїўки будут гадати за ливїні, а ливїні будут такі ради, але буди як жинити сї. Вітак прийде велика война, усї сї вїбють, що мало людий буде, що хто кїлко пройде за день — то буде его е. Казали, що при кінці сьвіта такі будут дачки (податки), що ди будут уже лиш сьміяти сї из того, а оплатити сї ни годни».

(Іван Синитович).

Народній календар

у Ровенськiм повіті, Волинської губернії.

Зап. Василь Доманицький.

Усі празники і свята селяне поділяють на дві категорії: »рокові свята« (великі празники) і »присвятки«. У »свято« робити нічого не можна, а у »присвятці« можна, тільки не собі, а другим, — на так званій »толоці«. Зимом в сі дні не можна прости, шити, не можна прати, »мички микати« і т. і. Час празників селяне означають самі — окремими рахунками; вони ведуть рахунок не по дням, а по тижням, і без помилки означають, коли має припасти Великдень, скільки тягти меть ся Петрівка і т. і.

1-го січня. Новий год. В ранці після літургії діти, хлопчики або дівчата літ 8—12, ходять по хатах з рукавицею, повною пшні: вівса, пшениці і т. і. і посипають зерном діл, стіл і взагалі усе і кожного в хаті примовляючи:

»На щасте, на здорове,
На новий рік!
Роди Боже, жито, пшеницю
І всяку пшеницю!«

Або »Роди, Боже, жито на все літо, жито, пшеницю і всяку пшеницю« (с. Липки), або: »Сій ся жито, пшениця і всяка пшениця на новий рік« (с. Столпин). За се їм дають по пиріжкови (від кожного хазяїна) або по 1 копіїці грінми.

2-го січня »Василевого батька«. Присвяток. Сього дня перуть шмате, бо після Водохрища вода буде свячена і прати у ній — гріх. У Князь-селі сей празник — присвячений памяти Матері св. Василя.

5-го січня. Канун »Водохрища«. На »вілію« постять усі. Чері бува »голодна кутя«, хоча вечера дуже богата: кутя з медуком і з маком, іноді з олією, борщ з рибкою, зварені і сухі і яблука, вареники з капустою і ягодами, млинці і печена риба.

6-го січня. »Водохрищі« або »Водянуха«. Святить ся вода »Гордані« на річці, або коло криниці. Для причта кладуть із дощок хрест, а з льоду вирубують хрест і іноді розмальовують фарбами. Під час свята під замочить хрест у воду, стріляють із рушниць і страшенно б'ють ся до води. Скоро хрест тричі омочено, вода, гадають, дуже міає тоді від усього (с. Яполоть). За водою приходять виключно сею водою деякі хазяї кроплять свій пчільник, гадають, що од пчолы не будуть утікати у чужі пасіки (с. Столпин). На водосвяти носять, щоб покропити, шматочки крейди, якою дома малюють хрест на дверях і вікнах, а також усі будівлі для того, щоби прогнати лиху силу (с. Яполоть).

30-го січня. Трох святих, празник. У сей день селяне нічого роблять.

2-го лютого. »Стрічене«. Зима з літом в сей день зустріть ся. В сей день на службі святять свічки, »вромниці«, з жовтого воску, які селяне приносять до церкви. Свічку сю опісля вживають в важних випадках життя, дають у руки умираючому, засвічують у часі смерті і т. і.

»Як на Стріченне з под стріхи півень напеть ся, то на Юря напасеть ся«.

11-го лютого. Власія. Не роблять кінями або волами, а тільки конями. Хоча св. Власія (»Влассье«), покровителя скотини, по церковному припадає на 11 лютого, то селяне завжди переносять його четвер, на масляний. У сей день не прядуть, »щоб не шкодило нічого худібці«; варять вареники, »щоб були тлусті телята«¹⁾ (с. Яполоть).

24-го лютого. »Оборотенне«. (Знайдене голови Ів. Хрестеля). Празник. У сей день птиці обертають ся до нас головами. »Врають ся летіти до нас«.

Масляна. (Сирний тиждень). Масляну справляють цілий тиждень. У понеділок ходять до коршми »на колодку«, се є шуткуючи привязують кому-небудь колодку і заставляють тягти її за собою, »волати колоду«; розумієть ся, без горьки не обходить ся. Жінцини

¹⁾ Взагалі є звичай, щоб у той день, коли зявить ся яка тварина, у заможних завжди були вареники, щоб нарощене не було тлусте.

перевязують хусткою мужчин, за що од останніх їм могорич, за який на Великдень одплачують »волсчільним« — парюю крашанок. Другого дня ідуть знов »полокати зуби«. Раніш було дві колодки: одна для женщин, на масляний, а друга для муцини у понеділок Великого посту, та тепер у піст вже не водить ся (с. Яполоть).

Випиваючи за »колодку« співають:

Чому мені горілоньки не пити,	До милої стиха промовляє:
Коли в мене хорошії діти:	Не будь, мила, та упряма,
Єден син под рученьку веде,	Як наша мати с коршми п'яна;
Другий син дороженьку мете,	Постели їй постельку мяхеньку.
Третий син двері одчиняє,	Положи стиха по-маленьку.

(с. Бистрич).

Подекуди колодка буває перші три дні сирної неділі. Се не празник, а звичай: кому небудь почіпляють ленту або хустку і сим поздоровляють із масляною. Кому учіплять колодку, той мусить почастувати могоричем того, хто причепив, або просто привітом, добрим словом і т. і. (с. Коростятин).

1-го Марця. »Явдохи«. Перша весна. Прясти не можна. Не роблять кіньми ані волами у полі, тільки на »толоці«.

9-го Марця. »40 мучеників«. Присвяток. У сей день сорока приносить 40 ломак, робить гніздо і кладе туди яйця. Є звичай пекти 40 пампушок для 40 святих (с. Яполоть). Не роблять кіньми, ні волами у полі, тільки на »толоці«.

17-го Марця. »Олексія, Божого чоловіка«. Присвяток. Память його дуже поважаєть ся. На честь його співають пісню, з якої подаємо уривок:

»Ой в Бога великая сила,	А прийшов до дому, як земля
Та оженила мати по неволі сина.	[счорнівши.
Син не скотів по неволі жити,	Мати з батьком сина не познали,
Пішов на пущі сім літ блудити.	Свого сина старцем назвали.
Ходив же він сім літ, не пивши,	Ой, сину-ж мій, сину, гуркій на
[не ївши,	[світї,
	Як ружови квіти ¹⁾ (с. Яполоть).

Не роблять кіньми, ні волами у полі, тільки на »толоці«.

25-го Марця. »Благовіщане«. Прилітає первий бузько і починає робити гніздо. Яка буде погода на Благовіщане, така і першого дня Великодня (Яполоть). Кожен хазяїн стараєть ся запастись проскуркою, або хоч частиною її, яка потрібна при початку сівби, як

¹⁾ Пор. В. Гнатюк, Лірники, ст. 38—39, ч. 14.

вод плодородя (с. Столпня). З вечора сього дня дівчата починають мати вечорами »веснянок«.

26-го марця. Архангела Гавріїла. Присвяток. Не роблять німи ані водами у полі, тільки »на толоці«.

Піст і Великдень.

На першому тижні говіють діди і баби.

Третій тиждень — »хресний тиждень, христі« — тоді печуть хреста хрести, які беруть з собою у поле, коли йдуть сіяти.

П'ятий тиждень — »похвальний«.

Вербна неділя, »вербниця«. Се торжественний празник. Кожної хати іде хто-небудь, щоби получить свячену вербу; у деяких селах забирають ся усі навіть із дітьми, що ще ссуть. Свячена верба оберігає літом від грозових хмар (с. Столпня). Верби уквітчують восковими свічками. Коли повернуть ся з церкви з вербою, п'ять нею хатніх, при тім примовляють: »Не я бю, верба бе, — за тиждень великдень, недалечко червоне яечко«. Вербу або садять у землю, або засовують у ворота, що ведуть на тік (с. Яполоть), або заромлюють за образи (с. Вічалі).

Страстний тиждень, »білий«. Хто на сему тижні вибілить свою хату, — буде чиста до другого року.

У четвер, ще до зорі, хазяїн повинен обмести свою хату і усі пристройки, щоби жаби виздыхали. Хто ж хоче мати чисте, здорове тіло — повинен скупатись у ріці, до зорі. У вечері кожен силкується довести западену свічку, щоби зробити нею кілька хрестів у хаті і в інших будівлях. Сі хрести обороняють від грому і блискавки. У вечері буває богата вечеря. Хазяйки печуть пампушки, варять борщ і рибу. Вечеря — на память прощальної вечері Христа з Апостолами; риба — на память чуда, яке зробив янгол, щоби упевнити Богородицю про будущее воскресенє її Сина.

Се було так: Богомати, ждучи Христа і думаючи про те, які муки прийдець ся прийнят' її Синови, дуже плакала. З'явивсь янгол і сказав їй: »Не плач! Твій син воскресне і прославить ся!« »Се тоді буде, — сказала Божа Мати, — як ся риба оживе«, і з сими словами пустила миску з водою печену рибу, яку їла. — Хоча іден бік у риби був вже виїданий, проте вона ожила. Вона, кажуть, і досі у морі, а виїданий бік затагло шкуркою. Око у сеї риби тільки одне« (с. Яполоть).

Богато старих людей у слідуючі два дні, до першого дня Великодня, зовсім не приймає ніякої їжі.

В п'ятницю з рана більшість люду постить до плащаниці. Над вечер збираєть ся багато народу на виносини. На вечерні усі стоять із страстними свічками.

У Суботу благовісту на літургію не буває, ніби на знак печалі. Читають дїяння. Коло церкви розкладають багата і молодь, сидячи навкруги, веде балачку. В деяких місцях у переддень і самий день Великодня селяне проводять у церкві і коло церкви, на цвинтарі (с. Столпин). В 11^{1/2} благовіст на служення, після якого святять »паски«. Кругом церкви стоять у ряд коробки з »пасками«, — в кожній коробці: паска, яйця, сир, масло, ковбаса і печене порося з хрином у зубах. Коло кожної коробки горить воскова свічка і стоїть хазяїн. Посвячені паски в миг забирають і біжать; кожен силкуєть ся попередити іншого, бо хто равіш прийде до дому, той матиме у всьому пастя. Дома запалює свічку, що була коло коробки, приліплює до діжі, і усі починають розговлять ся »свяченим«, а потім попоївши, лягають спати. У день діти збирають ся коло церкви, дзвонять, качають яйця (с. Новий Двір), грають у »битки«, се е оден у одного вибиває — одним кінцем об другий і чия крашанка міцнійша та не розбиваєть ся, той одержує пробиту; разом із тим промовляють: з одного боку »Христос Воскресе«, а з другого — »Воїстину воскресє« (с. Велика Клецька). Дорослі або дома сидять, або на вулиці — купами. До коршми першого дня ніхто не ходить. Зустрічаючи оден одного, звичайно кажуть: »Христос Воскресе«, — а той одповідає »Воїстину воскресє«. Звичай христосуватись крашанками росповсюдженый мало. Яйця красять ріжно, найбільш у червоне. Деж був мрець, там у червоне не красять (с. Яполоть). У с. Бистричі е звичай дарувати писанки і крашанки членам причту.

Другого дня у дзвоні не дзвонять, хоча подекуди дзвонять три дні (с. Бічалі). За те більш жвавости: холять до шинку, у гості, у себе приймають гостей; грає музика, танці бувають. Сей день зветь ся »волочільний« (с. Коростятин) або »водочільник« (с. Мареніно). »Водчільне« се дарунок жіноцтва парюю крашанок за »колодку«, заплата, за яку вони чпляли її мущинам на масляній (с. Князь-село). Великдень празникують 3 дні і їдять тілько се, що заготовляно на Великдень: колачі, крашанки, паска, і т. і.

У середу — перерив, — роблять, а у четвер »намський« (с. Коростятин), »наський« (с. Князь-село), а в рївнш—»навський« великдень (с. Яполоть і Мареніно), се е Великдень мертвих. Раніш сей день був на рівні з Великоднем і всяка робота була заборонена, щоб не навликати гніву померших; а тепер уже роблять у полі.

Усі вечері від Великодня до Вознесеня — святі і робити не можна.

Проводи. »Діди«. Бувають і в неділю (с. Коростятин), по ча- — в понеділок після Томиної неділі у д. Тюткевичах, під Ровним — суботу на святім тижні. В сей день звичайно одправляється у цер- — ці заупокойна літургія, на яку приносять на поминки своєї помер- — лої рідні »миски«, се е 3—5 хлібів і склянку меду. Після літургії панахиди (»парастаса«) усі, що принесли »миски« до церкви, йдуть пона, де розділяється між ними коливо і дають закусити. Над ве- — чер вдруге збираються до церкви і з хрестним ходом ідуть на місце- — ній цвинтарь, де, після загальної панахиди, одправляється по просьбі сиріт малі панахиди над могилками родичів. На могилках не буває мошени, а тільки роздають милостиню старцям (с. Бережа, Горінград). Декуди не просять служити панахид над могилками (с. Головин). Наоді після панахид ідуть у вечері на обід до якого небудь із почесних сиріт, на який закликають і старців (с. Велика Клецька). Зрештою, буває й інакше. У дер. Тюткевичах (під Ровним), — після панахиди, всі сідають купами коло могилок рідні, обкочують кожную могилу червоним яйцем, випивають по 2—3 чарки горілки (але не упивають ся), закусують великодним хлібом, яйцями і мясом; старців щедро наділяють і частують.

У деяких місцях проведів не буває. Так у с. Яполоті поминають »родительську суботу«, а також у Михайлову суботу (замість Дми- — трівської). Поминають так: хазяйка наготує як найбільш таких страв, які любили »діди«; обід буває пізніш, після полудня або надвечір. За обідом з кожної страви по ложці одкладають в окрему посудину, яку з ложками на ніч ставляють »на покуте«. Тут же в посудині ставлять воду і вішають рушник, щоб у ночі, помившись, пообідали »душечки умерших«.

»Громниці« — у понеділок і вівторок неділі мирноносиць. Що воно таке — не відають. Тільки у жіночої половини святкується. На їх погляд — у сі дні не можна прати.

23-го квітня, св. Юрія. Празник. Після літургії йдуть у поле снідати і качатись по житі, щоб хороше росло (с. Бічалі і Тінне). На Юрія вперше вигоняють скотину »до пастуха« на поле. Женуть свяченою вербою; на дворі стараються перегнати через сокиру, яку для цього кладуть на воротах (с. Колоденка). Св. Юрія вважають покровителем скотини, дають на молитви »за худобу« (с. Яполоть).

25-го квітня. — Євангелиста Марка. Присвяток. Не роблять волами ані кінями у полі, тільки на толоці (с. Князь-село).

В е с н я н и к и.

Весну зустрічають іще на святім тижні. У с. Бічальх «веснянок» починають співати іще з Благовіщення. Парубки і дівчата збирають ся за селом, грають ся у «гори-дуба», «кола», «колеса» і співають: «Весно, весно красная», «прийди, весно, красная»¹⁾.

Весна красна, весна красна,
Що ти нам принесла?
Старим бабам по грудку,
А дівчатам по вінку (с. Липки).

Весна красна! що нам принесла?
Коробочку бобу,
Хлопцям на хворобу,
Дідам по кіечку,
Дівкам по віночку,
Бабам по серпаночку
(с. Мареніно).

Весна красна,
Що ти нам принесла?
Коробочку с верітенцями,
А скриньочку з червінцями,
Старим дідам по кіечку,
Старим бабам по серпечку,
Малим дітям по яблочку,
А дівчатам по віночку,
А хлопчатам по батожку
(с. Столпня).

Весна наша красна!
Що ти нам винесла?
На житечко росу,
На парубків красу.
Парубоцька краса —
Як зимная роса:
В смолі потопає,
З дьохтю виринає.
Весна наша красна!
Що ти нам винесла?

На пшеницю росу,
На дівочок красу.
Дівоцька краса —
Як літняя роса:
В вині потопає
В меду виринає.
Весна наша красна!
Що ти нам винесла?
Я вам винесла:
Дідам постояти,
А бабам посидіти,
Парубкам в краглі грати,
А дівкам погуляти.
Де діди стояли,
Там палкі лежали;
Де баби сиділи,
Кулаками землю вбили;
Де парубки в краглі грали,
Там крагельки лежали;
Де дівки гуляли,
Там віночки лежали
(с. Ясеничі).

Весна, дівоньки, весна,
Щож вона нам принесла?
Хлопчикам по крегельчику²⁾
А дівчатам по хрещику;
Старим дідам постоянечко,
Старим бабам посіданячко.
Де хлопчики грали,
Там креглі лежали;
Де діди стояли,
Кіями землю скопали;

¹⁾ У с. Янолоті веснянок співають тільки діти і підлітки.

²⁾ Краглі = скраклі.

Баби сиділи,
 якими землю збили
 (с. Арестово-Богдашевське).

Весна наша красна,
 що ти нам принесла?
 Дам да по грудочку,
 дам да по кіечку,
 хлопцям по серпаночці,
 дівчинькам та по віночку
 (с. Коростятин).

Що ти весна красна,
 що ти нам винесла?
 Хлопчикам по кіечку,
 дівчаткам по веночку.
 Як хлопчики грали,
 як кіечки поломали;
 Як дівчатка грали,
 як веночки поскидали.
 Що ти весна красна,
 що ти нам винесла
 чи іще к тому лихеньке?
 Зовиходьте, безштаньки,
 заспівайте веснянки;
 Зимували — не співали!
 Все ж бо ми весни ждали.
 Ой, льонку мій, льонку,
 да зелений барвінку;
 Як я в батейка була,
 то веночки з тебе вила;
 Як зовю веночок, —
 винесла воротило,
 щоб панув викрутило.
 Вийди, вийди, молодюнейко,
 да й на гулойку,
 ой як ж мені виходити,
 коли дитя малейке.

То повішу на колючок..
 А матухна взяла,
 да й не любойку дала;
 Як би я знала, то розорвала,
 а з нелубойком на шлюбойку
 [не стала
 (с. Япалоть).

Весна красна, весна красна,
 вже с стріх вода капле,
 вже нашому плисику
 бистра річка пахне.
 Нехай пахне, нехай пахне,
 то і помандрую,
 таки свою дівчиньку
 гіншому не дарую (с. Липки).

Вийди, вийди, сонечко,
 на попове полечко,
 спечи мені яечко,
 як червоне яблечко.
 (с. Арестово-Богдашевське).

Пливе човен води повен,
 коли б не хибнув ся;
 пішов милий на Україну,
 коли б не вернув ся.
 Не дай Боже, не дай Боже,
 що я говорила,
 поверни его до дому,
 щоб я не тужила (с. Липки).

Зимувала, клоче прала,
 вийди, безштанку, заспівай вес-
 нянку.

А як вийшов з штанами,
 погнав ся за нами;
 А як зимувала, клоче прала,
 і веснянки не співала
 (с. Маревіно).

Кривий танець. Дівчата стають у коло, а в середину становлять дітей; пританцювуючи і ходячи кругом дівчат співають:

Пійду я, пійду та у кривого

[танця,

Чи не виведу кінця.

Веду, веду коня вороного,

Той кінь вороненький,

Топче льон дрібненький.

Ой, льонку, мій льонку,

Зелений барвінку!

Як я була у батенька,

То я с тебе вінки вила.

Звила тебе у віночок,

Повісила на колючок;

Моя матінка зняла,

Та нелюбому дала.

Як би я була та знала,

І нелюбому не давала,

Та на двое перервала,

Та у грязь утоптала

(с. Липки, Коростятин).

Ішли дівоньки через бур,

На їх сукенки — в девять пуд.

Стали суконки маяти,

Стали дуброви палати;

Стали дівки гасити,

Шклянками воду носити.

А кілько в шклянці води,

Тільки у дівчат правди.

Ішли парубки через бур,

На їх сіраки в девять пуд;

Стали сіраки маяти,

Стали діброви палати;

Стали парубки гасити,

Решетами воду носити.

Кілько в решеті води,

Тільки у хлопців правди;

А кілько в решеті дирочок,

Щоб їм тільки болячок

(с. Мареніно).

А.

1. Ой на татарській границі,
2. На шовковій травиці,
3. Там козак та коня пасе,
4. А дівчина воду несе.
5. Дівчинонько, голубонько,
6. Напій коня вороненького!
7. Ой не буду напувати,
8. Буде мене мати ждати,
9. Буде мене бити, сварить:
10. Де ти, доню, забарила ся,
11. Що з водою опознила ся?
12. Летіли гуси з броду,
13. Сколотили мені воду;
14. Я стала, та постояла,
15. Поки вода кришталем стала;
16. Я стала, подивила ся,
17. Поки вода остановила ся.
18. Брепеш, доню, ти не стояла,
19. Ти з Романом розмовляла.
20. Ой Романе, Романочку,
21. Пусти мене до домочку,
22. В мене мати не рідная,
23. Головонько моя бідная

(с. Липки).

Б.

- 3 Б = 3 А.
- 4 Б = та воду несе
- 5 Б = та голубонько
- 6 Б = напій мені вороного коня
- 7 Б = та напувати
- 8 Б = 8 А.
- 9 Б = буде бити і сварити
- 10 Б = деся доню, могла діти
- 10-12 Б = 10 12 А.
- 13 В Дунаю змутили воду,
- 14 Стала я да постояла,
- 15 Кришталем вода та стала

(с. Коростятин).

9-го мая. Миколи. Великий празник.

Вшесте. Ідуть на прощу у Почаїв і у інші місця.

»Семуха« (субота перед Зеленими святами. Назвисько таке, ні кажуть, од того, що вона буває на 7-мім тижні після Великодня, лугі — що в сю суботу обовязково повинно бути 7 страв'.

Тому, що записував се, трапилось мати слугою одну бабу, яка клечальну суботу встає, було, зза стола, молити ся до образів і привує: »Вибачайте, деди мої, що я не їла на обіді сім потрав, бо я службі«. — На служенні в поминальну суботу нікого не буває алько кілька хазяїв приносять три довгуваті хліби, „пирогі« на пахиду, хвилини 5—10 помолять ся і ідуть собі (с. Яполоть).

Зелені свята. Ще за день до празника село прибираєть ся до празникового. Улиці замітають, подвіря посипають піском; ворота огорожу завітчують березами, стіни у хатах убирають клечанем, долі настелюють »лепехи« (лопуха). Церкву теж уквітчують »лепехом«. Після літургії святять траву, зілля, квітки. Засушені трави зберігають ся і кладуть ся повійникови під голови та уживають ся для обкурюваня хорих пропасницею. Празнують 3 дні (с. Бічалі).

В деяких місцях першого дня просять попа служити за здоровле скотини (с. Князь-село). Третього дня іноді ідуть у поле з хрестним кодом і евангеліє читаєть ся по можности проти кожного поля. Ідучи назад, обходять усе село і кроплять скрізь хати і подвіря свяченою водою (с. Столпин).

Неділя св. Отець або »Русальний тиждень« починаючи з понеділка Зелених свят до першого понеділка Петрівки. В сі дні не можна йти у поле на роботу між посіяним житом, бо Русалки — якісь невидимі духи — залоскочуть. Самий страшний день останній у понеділок Петрівки; тоді бувають »рбізгри в Русалок«, себ-то — незвичайні танці по усьому засіяному житом полі (с. Столпин). Русалки (душі дітей, померлих у русальний тиждень) виходять у се время з води і переселяють ся у жито, де водять володара, співають. Хто їх побачить, той щасливий. Через тиждень Русалки ідуть на небо. Кожна женщина, у якої мерли діти, боїть ся шити на русальнім тижні, щоб її діти не обернулись у русалок (с. Яполоть).

На кануні, 23-го червня. Після заходу сонця молодь, парубки і дівчата, збирають ся у коло і співають пісень: »Купайла«. Се робить ся потім кожного вечора, з першого вечора Петрівки до Купала (с. Столпин). Дівчата стають у коло, а одна з дівчат бере пук квіток і ріжного зілля і привязує до тички з трьома сучками у горі. — До того на гілі і квітках повинна бути запалена воскова свічка; таким чином робить ся опудало, — се й єсть Купало. З сям Купалом одна з дівчат стає на

майдані, а її оточує навкруги коло парубків і дівчат; усі співають. Се роблять доти, доки не втомлять ся. Потім розривають Купала на шматки і кожен хоче собі ухопити і йдуть до дому, там кладуть собі під голову. Хто приснити ся теї ночі — той і буде сужений або сужена. В хороводі співають:

»Чиє то жито рано не вижато?

N. жито рано не вижато,

А N. візьме, та жито вижне«.

»Як у городі крокос поріс,

Щоб ти N. більше не зріс«.

N. відповідає: »Буде з мене і такого,

Любіть мене молодого!«...

В інших місцевостях відбуваєть ся обряд інакше: Дівчата збирають ся, а йдучи до води »топити« Купайлу, співають:

Наше Купайло, де ти зимувало?

Зимувало в лісі на орісі,

А тепер буду в стрісі.

Ми тебе, Купайло, скупаємо,

На друге літо заховаємо.

Молодая молодица,

Вийди на улицу,

Заспівай дівонькам Купайлицу.

Як же міні вийти,

У мене дитинка маленькая,

Свекруха лихенькая,

В комору зачинає,

У улицу не пускає (с. Бистрич);

Або: Купайло, Купайло,

Де ти зимувало?

Зимувало в лісі,

Ночувало в стрісі;

Зимувало в піречку,

Літувало в зілечку.

Потім Купайла топлять або спляють (с. Мареніно).

Іде Купайло топиць ця,

За ним дівчата дивиць ця;

Ой, стой, Купайло, не топи ся,

На той рочок їздася ся.

Вернувши од води співають:

Ми Купайла іскупали,

Та на той рочок сховали;

Горе нам, дівоньки,

У чужої матереньки,

Бо чужая мати

Гіршая Татарки:

Сказала мені

Три ділі робити,

В неділеньку золити,

На морі попрати

На кленку вішати.

А я не Татарка —

В неділю золити,

Не ластівонька —

На морі попрати,

Я не пчїлонька —

На кленку вішати.

Підчас ігри співають і деяких інших пісень. Як скінчать:

Покладімо покладочки вербові

Час, час, дівоньки, до дому і т. і.

(с. Коростятин і Липка).

У с. Ясеничах, Верховському і Кривичах, першого дня Петрівки рають ся у вечері дівчата денебудь на улиці і співають на честь мала:

Чиє то жито рано не вижато?
рано, раненько с. под зори
[видненько хорошенько!
нове жито рано не вижато,
рано, раненько і т. д.
Матренку візьме, то житечко
[вижне.

Есть у мене невістка молодая,
Спить вона до сходу сонечка;
Як сонечко зійде, засне,
Вийде невістка да й сяде;
Як сонечко в горі блищиць ця,
Тоді моя невісточка виспиць ця.

рано, раненько і т. д.
в лісі, в лісі, в бору,
там буде Іванко комору,
або его Матренка стояла,
прошенько его прохала:
будуй, будуй, Іванку, комору,
повставляй окошечка з двору;
там буде соловейко співати,
як мене раненько пробуджати.
Геть у мене свекруха — не мати,
на мене раненько не збудить;
на піде до сусідів
мене осудить:

У городі, у холоді
Стоїть колодезь повен води.
Там дві дівки воду брали:
Одна вбогая, друга богатая.
Ой пришли до їх два хлопці,
Стали вбогую зачіпати
А з богатої викпивати;
Богатая зуміла ся:
Де моя краса поділа ся?
Де мої сукні дорогії,
Де мої перстні золотії?
Ой буду в сукні стовпи вбирати,
Бо не хотять хлопці зачіпати.

Узявшись за руки, стають у коло, в середину виходить одна дівчина з пучком квіток у руках, — се й є »Купайло«. Від 1-го дня Петрівки до самого Купайла сіх пісень співають щоденно.

Вийди, молодиче, на улицу,
розведи нашу купалицю:
Як же я маю виходити,
а вам купалицю розводити?
Як мене свекруха — не матінька,
як діти не поколише,
як поколише —
сулаком махне:

Ой, люля, люля, дитя спати,
Не на роботі твоя мати.
Ой твоя мати на улиці
Розводять дівкам купалиці.

На святого Івана,
Купала стала.
На святого Івана Купального,
Ходила відьма повальною.

(с. Арестово-Богдашевське).

24-го червня— Купайло, »Іван Купальний«. В ночі, як спить люд, одкривають ся скарби, цвіте папороть і світить як вогонь. Хто найде квітку з папороті, тому одирють ся усі скарби і коли не побійть ся чортяки, може заволодіти ними. Знайти квітку папороті —

дуже трудно, бо вона цвите саме у північ і то лише одну мить і як нівні заспівають, вяне (с. Бічалі і Яполоть). В сей день завжди повинен бути дощ. У ночі відьми літають у Київ на Лису гору. На Купального Івана забивають у полі осикові кілки. В останній вечір молодь висловлює анатему відьмам, які доять корів, так:

»На Івана Купального,
Ходила відьма повальною;
На дуб лізла,
Кору гризла,
З дуба спала,
Шоб тебе, відьмо, трасця напала.
Шоб тебе тресла повтора року,
Шоб не доїла корів що року« (с. Столпни).

У селі Омеляній беруть жмут соломи, прибирають лентами і з сям жмутом дівчата й хлопці скачуть по дорозі, між хатами, і співають:

Берегом березиною,
Туди іде Купало вечериною;
Ой іде бардзо паний,
»Вийди N., я твій коханий«.
»Ой я не вийду, мами бою ся!«
Я твоїй мамі в ніжки уклоню ся,
Ни тобі самій, но господині...
N. встала, вивела коника, ще й осіддала.

В с. Велика-Клецька — молодь (хлопці й дівчата) пускають на воду вінки із свічками у середині, помітивши кожен свій вінок (а що у селі річки нема, то пускають на болоті). Коли вінки самі від себе зійдуть ся від подиху вітру, то се, кажуть, добрий знак — той парубок із тою дівчиною поберуть ся.

У Князь-селі виносять за село »Купала« і палять його, бо з ним виходять із села усі відьми, що одбирають у корів молоко. Роблять се так: На вигоні збирають ся парубки, дівчата, діти, виходять із хат і старі. Велику вільхову гільку (»Купала«) убирають квітками і з криком та піснями виносять »Купала« за село і там спалюють, співаючи:

На Купалу огонь врешуть,
Нехай відьми на пень брешуть;
Нехай брешуть, нехай знають,
Нехай молока не отбирають.

зна Купалі огонь горить,
 наших хлопців живіт болить;
 най болить, нехай знають,
 най Купайла не шарпають.
 не Купайло з гіллячками,
 ні хлопці з болячками.
 а то хлопень? — Попів, попів.
 що шукає? — Волів, волів.
 ої воли — в ярмі, в ярмі,
 ої дівчата — на вмі, на вмі
 (с. Липки).

Ой у лісі, лісі на клинку
 Та висіла колісонька на шовку;
 У тій колісочці N.
 Просить дівок хорошенько:
 Погойдайте мене височенько!
 Нехай же я подивлю ся далеко,
 Чи є моя N., чи не має,
 Чи з гіншими молодцями гуляє.
 (с. Липки).
 Над вечір співають:
 Покладімо покладочки вербови
 Час, дівонькі, час до дому
 (с. Липки).

Петрівка. Піст додержують, але про нього у с. Яполоті говорять, що він вигаданий бабами, щоб більш зібрати сира та масла. Тому що дні дуже довгі, то піст дуже тяжкий, — звичайно в се время нема нічого до хліба, а у деяких і хліба нема; від того і приказка: «отрувка — на хліб катувка».

На сю пору припадають жнива. Подаємо тут пісні, що відносять до жнив.

Жнивні пісні. В початку і при кінці жнив — співають пісень, яких висловляють ся просьба женців до господаря не скупитись, обажання доброго збору хліба, довгого віку, щастя і т. і. Скінчивши жнива, роблять із колосків вінок, який підносить господареві одна робітниця. Дожинаючи, кидають кущ не зжатиї, під назвою «коза» або «борода», се є кілька незжатиїх стеблин пашні, звязаних чим-небудь мизько коло колоса. Се емблема плодородя. У сей невивжатиї кущ кидає робітниця зерно розтертого колоса (с. Коростятин). Потім її «обжинають», роблять «обжинки» (с. Мареніно, Липки).

А.
 Ой зажинки, господару, зажинки,
 Котять наші серпика горілки;
 Не так серпи, як женці,
 Коросії дівчата у вінці
 (с. Мареніно).

Ой очини, господару, новий двор.
 Несем тобі вінчика на вибор;
 І житнього, пшеничного, ячнього,
 Для нашого господаря вдячного.
 (с. Мареніно).

Б.
 Б=1А.
 2Б= Да хоче наш вінок горілки;
 3Б= Ой не так вінчоч як женці
 4Б= Женчики і молодці
 (с. Арестово-Богдашевське).

Ой дожали житечка, дожали,
 Дай Боже, щоб за рік дождали;
 Ой дожали житечка, дожали,
 Золотії орлики браццали;
 Ой дожали житечка, дожали,
 Біленькі рученькі тріщали,
 Такі твого житечка дожали.

сам собі міркує,
віночок коштує:
рублика, чи два,
срібних три рубля?
чи віночок на столець,
чи рубличок на танець
(с. Головин).

звітив місяць із рога,
щоб нам була видна дорога,
щоб ми із неї не зблудили,
щоб своєму господару вгодили.
Вчини, господару, ворота,
несем тобі віночка із золота;
чи не із золота, а із жита,
дозволь тобі, Боже, спожити,
а друге літо заложити.

казав господарь, що ми спали,
чи ми твого житочка дожали;
чи сами не жали,
чи нам Бог допоміг,
чи було жито, да зробили облоги,
чи печи, господару, тепер пироги.

Золотії серпиги бражчали,
Поки сього жита дожали;
Тепер вже не будуть бражчати,
А будуть в коморі лежати.

Котив ся віночок по полю,
Да просив ся господаря в стодолу;
Да нехай в стодолі полежу,
Да на зиму на ниву знов побіжу.

В нашого господаря золотий пас,
Да викупи свого віночка у нас;
Ми тобі дорого не продамо,
За білого рубля отдамо;
Ни так рубля, як пятак,
Постудуй ся, господару, взяти так.

В нашого господаря сивий кінь,
Прилітає за женцями, як сокіл,
Заганяє женців на свій двір:
Ідїть, женчики, до дому,
Бо вже вам докучило на полю;
Ви гуляли ціле літо і жнива,
Не боліли білі ручки і спина
(с. Столпни).

29-го червня — Петра і Павла. Великий празник.

30-го — Полупетра. Присвяток.

1-го липня — Кузьми і Дем'яна. Присвяток.

13-го — Гаврила. Присвяток. В усі оті присвятки не можна обити ні кінями, ні волами в полі, хиба на толоці.

20-го липня — Ілії. Присвяток. Сей святий насилає грим-блискавку і через се, щоб не прогнівити його, роблять тільки на толоці.

25-го липня — Успенія, Анни. День, у який бувають толоки.

27-го — Паликопи. Роблять у полі, а ще не давно нічого не робили, щоб Паликопа не попалив кіп у полі.

1-го серпня — Маковія. Не празнують.

6-го — Спаса. До церкви несуть усяку садовину, всякі рослини, огородні і полеві, вінки з жита і пшениці («звіткі» — озимину), все це в церкві святять. Після сього празника починають сіяти озимину, а поки вінків не посвячено — не можна (с. Столпни). До Спаса їсти садовину гріх, особливо матері повинні стерегти себе. Про се в.

така легенда: »Бог на тому світі, після служби, буде давати дітям яблика. — А тій дитині, чья мати їла до Спаса яблика і груші — не дасть і скаже: »Тобі нема: твое яблуко свиня зїла« (с. Яполоть).

15-го серпня — »Спленне«. Перша Пречиста. Велике свято.

29-го — »Головостенне« (Усікновенне). Піст. Не їдять сардини, бо від того нападають чиряки.

1-го вересня — Семена. Присвяток. Робити можна. В сей день чорт міркою горобців мірає, щоб знати, скільки їх на зиму останется ся (с. Яполоть).

8-го вересня. — Друга Пречиста. Велике свято.

14-го — Здвиженне (»Чесний Хрест«) Богато буває у церкві народу (с. Бічалі). В сей день гадюки, змії, під приводом свого царя, ховають ся на зиму у землю; хто наслідить ся піти у сей день в ліс, тою гадюки можуть покусати (с. Яполоть).

26-го вересня — »Осінного Івана«. Празник. До сього дня повинна скінчитись сїмба озимиви: »Хто не поїє жита до Івана Богослова, той не варт доброго слова« (с. Бічалі, Яполоть).

1-го жовтня — Покрова. Великий празник. Починають ся весіля. Після Покрови ніби то скоро починаєть ся зима: »Покрова покриває або листом, або снігом«. В який бік віє вітер в сей день, той буде і всю зиму. Коли Покрова на старий місяць припадає — буде зима тверда, а на новий — гнила (с. Яполоть).

14-го жовтня — Парасковей. Присвяток. Не прядуть, щоб на тім світі не стирчали у боках веретена (с. Яполоть).

18-го жовтня — Луки. Не прядуть: »Не пряди на Луки, бо покрутять руки«.

22-го жовтня — Друга Покрова, »Молода Покрова« (с. Яполоть). Великий празник.

28-го — Параски. Пятівни. Присвяток. Не прядуть (с. Яполоть).

26-го — Гмитра. Присвяток. Кіньми і волами не можна робити у поли. Не прядуть. Дівки, не посватані до Гмитра, не надіють ся вже теї осени вийти замж: »До Гмитра дівка хитра, а по Гмитрі хоч комин нею витри« (с. Яполоть).

1-го листопада Кузьми і Демяна. Не прядуть.

8-го — Михайла. Празник.

21-го — Введене. Великий празник. »Введенне прийде, свят наведе« (с. Яполоть).

24-го листопада — Катерина. Присвяток. Не прядуть. Дівчата ворожать: ломають гілки з вишень і держать у горщику з водою. Чья розвєгь ся, дасть цвіт, та раніш інших замж піде (с. Яполоть).

30-го листопада — »Андрія«. Присвяток. В сей день хлопці дівчата збирають ся в якій небудь хаті і приносять усе, що треба вечері. Дівчата печуть пампушки або балабушки і розкладають їх лавці коло дверей, при тім кожна вибирає і назначує свою пампушку або балабушку. Закликають голодну собаку і чию пампушку та яка раніш візьме, та дівчина раніш інших за між піде (с. Коростятин). Коли собака не хоче сама йти до хати — її вносять (с. Маїно). У с. Столпині кожну пару пампушок із запаленими і увіткнутими у них свічками пускають на воду разом і загадують на кого нейд; коли при сій думці пампушки зійдуть ся до купи, то задумані будуть молодий і молода; а як не зійдуть — то не будуть. Вийнявши води, кидають собакам; яку пампушку собака раніш ззість, та або і раніш возьме шлюб.

Потім іще гуляють у калити. Калита се круглий, сухо спечений, тонкий хліб — »корж«. Намазавши медом, калиту привязують рем-небудь до стелі, а усі присутні хлопці і дівчата повинні на пацях, або на коцубі (с. Липки), просунутих межі ног, підізжати — »калиту кусати«. Між тим коло теї калити стоїть парубок із квачем в руках і глечиком із рудою глиною або з саджею, щоб писати по губах того, хто засмієть ся. Хто не засмієть ся, того не пишуть і той парубок обвінчаєть ся. Підізжаючи до калити кажуть:

Їду на коні,
Бачу калиту,
Чи вкусить її,
Чи ні?

Їду, їду

Калити кусати..... і з сими словами кусають її.

В ту мить парубок відповідає:

Як засмієш ся,
То буду по губах писати.

Гулянка буває іноді за північ. Пісень не співають (с. Коростятин, Липки).

Гадають ще на тині, ходять »тин лічить«; лічать кілки в тинові приказуючи: »Вдовець, молодець« — і що буде останне — то і вийде з того (с. Липки і Коростятин).

Гадають також на гусці. Гуску завязують у хустку так, щоб вона могла рухатись; ставляють її в середину; до кого раніш підійде, та раніш вийде заміж (с. Коростятин). Дівчата, холячи по вулицях або піджидаючи дома, питають імя першого, хто зустрінеть ся мушцини, щоб знати імя свого »суженого«. Тоді вони виходять за ворота і слу-

хають, з якого боку гавкне собака, — з того боку буде жених (Князь село), або кричать, і з якого села піде луна, то туди і заміж піде (Яполоть).

У Князь-селі ворожба, яка буває на Андрія, буває на канун Нового року. Там іще гадають півнем: сиплють перед ним зерно і ставляють воду; коли раніш почне зерно клювати — чоловік буде »господар«, а води пити — »п'яниця«. Приносять палічя і лічать по парі; коли не останеться одного — сього року вийде, а останеться — не вийде. Босі входять у воду і пробують, що під ноги попаде: тріска — чоловік буде столяр, нитка — ткач і т. і. (с. Яполоть).

У Столпині беруть конопляне сімя, виходять на двір і сіють у всі боки, приказуючи: »Андрію, Андрію, я на тебе коноплю сію, за паскою заволочу, а тоді буду брати, як буде роставати«. — Другого дня ідуть шукати між снігом, або у землі, — як знайде 2 зернята — вийде за парубка, а 1 — за вдівця.

Беруть іще хлопці »косники« (скільки є дівчат), кидають їх у ночви і трусять, і який раніш випаде з ночов, то хазяїн його раніш умре (с. Столпин).

У с. Головині після вечері дівчата виробляють із воску дві маленькі чашечки і пускають їх у воду і одна чашечка — парубок, друга дівчина. Коли вони зійдуться і черкнуться одна об одну, то згаданий парубок і дівчина поберуться, а коли ні, — то не поберуться.

У с. Липках дівчата розтоплений віск лляють у воду і по фігурам, які вийдуть, дізнають, за кого дівчина вийде заміж. Коли кораблик — за матроза, ніж — за коваля і т. і.

У с. Яполоті батьки гадають про щасте своїх дітей. Мати, маючи на примітці яку-небудь дівчину або парубка, наливає в чарку 9 ложок води і ставляє на діжу під образами до другого дня. Вранці вона знов міряє воду ложкою. Коли води побільшає — молоді будуть щасливі; коли стане менш — нещасливі. Коли вийде перше — стараються звінчати, а друге — не хочуть. Витягають також зі стріхи соломку і в колосках шукають зерен. Як в іднім колоскові знайдеться дві зернини, то молоді жити мулять щасливо; коли зерен не буде, молоді бідувати мулять.

4-го грудня — Варвари. Празник. Не прядуть і коло хазяйства не впадають. Память її поважають дуже. На память її стражданий варять вареники, ніби то сим показуючи, що і св. Варвару смалили і варили. Од Варвари дні більшають, а ночі — меншають, через се кажуть: »Варвара — ночі ворвала, дня приточила«.

Про Варвару співають таку пісню:

Стали Варвару в мур мурувати,
 Свята Варвара на колянкi стала:
 О, Господи! стань мені в поруки,
 Щоб я не знала сеї невинної муки!
 Зослав Господь три янголи з неба:
 »Ступай, Варваро, бо там тобі потреба!«

Сиділа Варвара замурована.
 »Слуги мої, слуги, ідіте, мур одмуруйте,
 Варвари кости викидайте«.
 Стали мур викидати, ще краща панна,
 Як перше була.
 »Слуги мої, слуги, не по правді живете,
 Святій Варварі їсти даєте«.

Казали Варвару в молоці варити.
 Свята Варвара зотхнула, на колянки влякнула:
 О, Господи! стань мені в поруки,
 Не дай мені сеї невинної муки.
 А Бог зослав янгола з неба,
 »Ступай, Варваро, бо там тобі потреба!«

Казав круль шклянній гори набивати
 І святу Варвару по шклі повожати.
 Варвара страхнула, на колянки влякнула:
 Господи, стань мені в поруки,
 Не дай мені сеї невинної муки.
 Зослав Господь янгола з неба:
 »Ступай, Варваро, бо там тобі потреба!«

Казав круль Варвару на гору виводити
 І голову стинати,
 А сам в вікні став поглядати,
 Як їй голову будуть знимати.
 А Варвара каже: Бють перуни з ясного сонця,
 Бо я терплю муку від рудного оїца (с. Яполоть).

6-го грудня — Миколи. Великий празник. З Миколи віби то починають ся морози, через се й кажуть: Варвара заварить, а Микола — поставить коло (або »пригвоздить«) (с. Яполоть¹).

9-го грудня — Ганни. Присвяток. Кіньми і волами не можна робити.

¹) До Варвари приказують — »Варвара — дня урвала« (с. Бичалі).

РІЗДВО.

Канун Різдва зветь ся »вілія«¹⁾ (кутя). Цілий день селяне (дорослі) постять до самої вечері. Як покажеть ся перша зоря — сідають вечеряти; вечери складаеть ся з пшеничної куті з медом, або цукром, і маком, борщу, каші, пирижків із грушамй, яблуками і сливами, черником і печеної (свіжої) риби. На столі настелюють сіна, а зверху накривають його »настувльником« (довг. рушник) або чистою скатеркою²⁾. Ще з рана ставляють на покуті під образами — »коляду«, житний сніп³⁾; або частіш помісь усякої панші: жита, пшениці, ячменю, вівса, сіна (с. Колоденка; д. Гелесін); там же стоять до вечері на сіні куті і звар. За вечерою випивають по 2 чарки горілки, приказуючи: »Дай Боже і на »бездрик« (на той рік) діждати святої вілії і св. Різдва Христового«. Коли черга усіх обійде, тоді беруть ся до куті, а опісля до борщу і іншого (с. Бічалі, Постойне). У інших місцях кутя буває останньою (с. Князь-село, Богуща, Нова Рудня).

Як скінчать вечерю, найстарший у сімї бере кутю з горшком, шматок крейди і йде на двір; з хати питають: »А хто там ходеняе?« »Сам Господь ступеняе« — відповідає той — »і хрестика писнув, і куті лизнув« — і тим часом малює крейдою хрести по всіх надвірніх стінах, — »щоб одвадити домових і усяку нечисть«.

У с. Яполоті закликають »Мороза« на вечерю; виходять на двір і кажуть: »Морозе, морозонько, іди з нами куті їсти«. Кутю, що остала ся од вечері, складають у миску, куди кладуть і ложки, і накривають паляницею. Чия ложка впаде, той з нового року умре.

25-го грудня. — Першого дня⁴⁾ підлітки (хлопчики і дівчата) ходять по селі і колядують, за що одержують: шматок сала, ковбаси, невеличкий пшеничний хліб »паляницю«, і рідко — копійку або дві. Колядувати ходять і дорослі (братчики) і парубки; тоді просять у батьки карнаву на гроші і дзвінок; як се получать, то спершу обходять чужі села, а своє на останці. Гроші, які виколядують і що одержать за приданий хліб, повертають на церкву. З кожним годом грошей приносять менше, бо колядники шахрують. Коляда, як думають селяне, приїзжає на білому коні (с. Яполоть). Усі вечори від Різдва до Водохрищу звуть святими, — й не прядуть; а шить не можна до Нового году (с. Яполоть). Після літургії кожен хазяїн кропить свяченою водою свої постройки і односить вівцям та коровам учорашню кутю. Коляди,

¹⁾ Vigilia. ²⁾ Ніби то на знак того, що Христос родив ся у яслах. ³⁾ У с. Яполоті сніп сей вносять у хату ще перед жнивими, коли почнуть зажинати жито. ⁴⁾ Рідко коли другого, а ранше колядували цілий тиждень (с. Яполоть).

крім чистого народніх, виучують іще з »Богогласника« (Сборникъ ко-
дъ и божествъ пѣсень. Изданіе Холмскаго братства); — Напр. »Хрис-
съ родился, Богъ воплотился«, »Дивная новина« і т. і. Починають
пѣти ся після 21 листопада — найбільш школярі, вони-ж співають
де тропар і кондак празника.

КОЛЯДИ.

А.

Предвѣчний с предвѣка родив ся,
Кодящий в землі просвітив ся,
Казав Ірод шукати
По всім світі питати
Для зради.

— —

Ірод з великої злості
Не зознав божої милості,
(с. Головин, Якневичі, Березовець, Волька, Липки, Омеляна).

Де звѣзда породила (!) паря;
Біжучи вертепом сказала:
Всякий раз погибнуть,
І сконцину там приймуть.
Новее літо зачинае,
Новий царь царя не вблагае,
Хотів царя звоєвать,
Да над нами волю взять
До суда.

Б.

Предвѣчний родив ся с предвѣка,
Котящу землю (?) просвітив ся,
Новое літо зачинае,
Новий цар царя не благае,
Убогий ся народив,
Богатого засмутив
Гірода.

Ірод з того засмутив ся,
Що з Діви Христос народив ся.
Казав Єго питати,
По всім світі шукати
Для зради.

Повночная місячная стала,
Де Діва Христа породила.
Йосіфе, возьми панну,
Устрічай іню странну (?);
Поки вразі погибнуть,
У концину возбігнуть,
Пребудь там.

Ясна зора понудила царув,
Ідучи в вертеп государув,

Перше йшли пастирі,
Премудрі звѣздарі
Пред Суса.
Пастирі приходили,
Сусу дари до рук приносила,
На колянкѣ впадали
Пред Сусом.
Смутитъ ся всі вирождани,
Крушитъ ся в Гіпті бовани,
А ми в тому веселім ся,
Сусовому Рожеству поклонім ся,
Радуймо ся неложно,
Що ходили непрожно
В дорогу.
(с. Яполоть, Збуж, Жалін,
Волька).

— —

Нова рада стала,
Як на небі хвала,
Над вертепом звѣзда ясна
Весь світ возсіяла.
Де Христос вродив ся,
Діві уявив ся,

Там чоловік перед Богом
Полами уповив ся.
Пастушки з ягнятком
Перед тим дитятком
На коліна впадають,
Бога вихваляють.
Хвалю Тебе, Боже,
Хвалю Тебе, цару,
Даруй літа щасливі
Цему господарю (с. Головин,
Янкевичі, Березовець, Волька).

Бачить Бог, бачить Творець,
Що мир погибає,
Архангела Гавриіла
В Назарет посилає.
Благовістять таку тайну,
Бог приходить в Вихлиему.
О, красний град Вихлиема,
Отверзй ворота Едема!
Незаходимое сонце имило возсіяти
От Діви і тьму язиків-невірів
[розигнати
(с. Горинград, д. Мивулин).

Видить Бог, видить Творець,
Що мир погибає,
Архангела Гавриіла,
В Назарет посилає.
Возвісти ся в Назареті,
Славу славлять у вертепі.
О, прекрасний граде,
Отверзи врата едимо (!)
Не заходить мое словце
В дівичій нам тройці (!)
Звізда ясна возсіяла,
Трем царем путь показала.
Йа с Першия троєм цару
Та несуть Христу дару,

Несуть злото — кадильницю
Рожеству поклониць пя.
Ой з-за гори каменної
Виізжають фарісеї,
Мечем камень розсікають,
Христа вбити шукають.
Ой мав Вирод
Малі діти вбити
По всім світу вигубити :
А я, я маленькїї діти
Просвещаю на світі,
А я, я печальная мати
Мушу горко ридати (с. Коростя-
тин, Воскодави, Липки).

Радуй ся, Маріє, небесна царице,
Ой радуй ся, пречистая, світла
[зорице!
Есть ти радована, породила сина,
Ой, от клятви, от Адама
Сльози свої лила.
Лила — проливала,
За свого сина,
Ой плакала чиста панна
Як матка єдина.
Плакала в Трембазі (?)¹⁾
У місті крулевскім,
А повтурне у Кремьянці,
В повіті Подольскім.
Ступи до нас, панно,
С високо тьмаху (гмаху),
Потіпай нас, Владичице,
В великому страху;
Бо тепер наш страх
Велик наступає,
Шо панщицькая рука
Всіх нас огорчає.
Аллїлуйа, аллїлуйа,
Слава тебе Боже,

¹⁾ Чи не Трембовлі?

Славна церков тройческа,
 Маріє Госпоже!
 Аллілуйа, аллілуйа,
 На многі літа,
 Славна церков тройческа,
 Покі міром світа...
 Аллілуйа, аллілуйа,
 на нас моліте,
 Перестаньте християне
 Богові грішити (с. Коростятин,
 Воскодави).

Небо і земля
 Нині торжествують,
 Ангели людям
 Весело сязують.

Христос родив ся,
 Бог воплотив ся,
 Ангели співають,
 Царіє витають,
 Поклон отдають,
 Чудо повідають,
 Чудо, чудо повідають.

Трое царіє
 С восток придоша,
 З мірна (смирну) і лева
 Їму приносяще.

Христос родив ся і т. д.
 В Віхлеємі
 Взялось на се тіло,
 В темностях земних
 Сонце засвітило.

Христос родив ся і т. д.
 І ми рожденному
 Поклон Богу даймо,
 Слава во вишніх
 Їму заспваймо.

Христос родив ся і т. д.
 (с. Коростятин, Воскодави) співа-
 ють теж у с. Горингороді, д. Ми-
 кулин, Липки.

А.

Снова рада всем замела, (?)
 По всем свету весело,
 Нам Сус Христос народив ся
 І у місті Батлеєві (!)
 Народив ся із божности,
 Показує всенькі злосці;
 Вирод смутний zostав ся,
 Сказав малі діти бити,
 В славним місті Батлеєві
 Певно Христа шукати.
 Скоро его знайдете,
 До мене приведете,
 Яко царю своєму.
 Їшло висько Виродське,
 Нема Христа в Батлеєві,
 Всеньку земгю сплентровали
 (сплюндровали),
 Діти кровю ляляи,
 Для розказу своєму.
 Не так дзяткі, а як маткі,
 Шо не має жадного,
 Без Вирода безбожного,
 Без милости его.
 Пять тисячей написано,
 Сорок тисяч намазано,
 Же мучеників христових,
 Як княгиня немархия (!) (мо-
 [нархия])
 Не можець ця втуляти,
 Сказав Вирод малі діти вибити.
 А Господь оце знає,
 В небі царство їм готує,
 Яко царю своєму.
 А ми роду ізбожного,
 Судять в пеклі бути нам,
 Сохранай нас, Христе цару,
 Безневинний муки.
 А ми творця вихваляймо,
 Їму царство в небі даймо,
 На вікі віков. Амінь (с. Марє-

віно, Усте, Кленовичі, Глубочок,
Франкополь, Більчаки).

Б.

Нова рада світ з'явила,
Всему світу весело,
Море в воді виграває;
Всі янголи заспівали:
»Слава Богу Вяшньому,
Що Сус Христос народив ся.
В місті Вихлемському
Народив ся у бідності,
І скасував усі злости,
Гірод смутен zostав ся.
Йшло войсько Гіродове
З міста Вихлемського:
Ой, ідіте, міч беріте,
Малі дітки стинайте,
Певно Христа в Вихлемі,
Певно Єго шукайте.
Скоро ви Єго знайдете,
То до мене приведете,
Яко крулю своєму.
Усе царство ісходили,
Нема Христа в Вихлемі,
Ане в крульстві твоєму,
А княгіня немархіня (монархія)
Не може цього втодить,
Що то діти, яко квіти,
Гірод казав погубить.
Дві тисячі записано,
А пять тисяч замарано,
Мучеників Христових,
А Господь їх всіх приймає,
У небі царство дає,
Во веці веков, амінь (с. Яполоть,
Жалін, Збуж, Волька).

Шо то за предивна в світі повинна?
Чистая Дева сина родила.

Вона його породила,
І сей час його увиділа.

Три крулеви над Ім стали,
Пелюшечки зготовали

На Суса Христа.

Три крулеви с подарунками,
А за їми звізда с заболунками.
Вийшов Ірод с заболунками,
Дай питає: „Куди ви йдете?
Отвещавши ему: »Ідем,
Сусу Христу подарунки несем«.

»Прошу ж я вас, потрудіть ся,
Рожденному поклоніть ся,

До мене вступіть«.

Обещавши¹⁾ йому, проклятому
[Гіроду,

»Дай не вступимо:

Хоч ти Ірод єсть богатий,
Протее ж ти єсть проклятий!...«
Проклятий Ірод сього не злюбив,
На маленьких діток меча зготовив,
Казав же вун в пень рубати,
Кров невинну розливати,

Христа шукать.

А горєбні матері плачуть і ри-
[дають,

Перед їх очима діток пластають.

»Ой, дито, (?) моя єдина,

Що ти злого учинила,

Печале моя!« (с. Столпня).

Ай учора нам Христос наро-
[див ся,

Той, котрий небо і землю сотво-
[рив...

Становила Божа мати Ордяню;

1) Чи не »отвещавши?«.

На тій Ордані тихая вода стояла,
 То панна Марія свого синочка купала,
 А скупавші — шовково сповила,
 А сповивші — у яселко уклала;
 Над тим дитям воли — осли дихали.
 Попрійзжали с под заходу сонця тріє цари,
 Та привезли тому дитяти три дари:
 А еден цар миром его мировав,
 А другий цар — Сусом Христом називав,
 А третій цар — золоту квітку в руки дав.
 Квітка наша, квітка наша рожева,
 По всім світу, по всім міру Христове рожество¹⁾ (с. Ма-
 реніно, Усте, Кленовичі, Глубочок, Франкополь, Більчаки).

Як то було спрежде віку,
 Як жидова Христа мучила,
 Шипшиною подпоразала,
 Терновий вінок на голову клала.

А з того венца,
 Капнула кровца,
 А з теї крєві
 Синє море стало;
 А в тому морі
 Церковка стояла,
 А в туй церковци
 Три попи лацині,
 І правлять службу
 За пана господаря:
 Єдна служба
 Для его самого,
 А другая служба
 Для жони його,
 А третя служба
 Для деток його.
 А за сїм словом,
 Да бувай здоров (с. Яполоть,
 Збуж, Жалін, Волька).

Як Сус Христос народив ся,
 По всем світу обявив ся, —
 Ірод засмутив ся.
 Казав Ірод Христа брати,
 Став Сус Христос утекати,
 Стала жидова бучати.
 Ой жидова не збудила,
 Суса Христа не зловила;
 Усі лесі ісходила,
 Суса Христа не зловила.
 Не збоав ся Христос мукі,
 Да й прийшов жидам у руки
 За мир християнській.
 Жиди Христа муцно взяли,
 Дай на крижі роспинали,
 Гвоздем ручкі прибивали,
 Святу кров розливали.
 Пресвятая Божа Діва
 Вона теч в сні виділа,
 З жалю й обомліла.
 Прилітали два янголи,
 Вожу матку розважають:
 Не плач, не плач, Божа Мати,
 Буде син твуй возсіяти,

¹⁾ Від стрічки 4—13 на сі слова є щедрівка.

Небом і землею ·
Ще й перед Тобою (с. Япо-
лоть, Збуж, Жалін, Волька).

Роздество Христове
То все празнуем,
Цара рожденного
То й виславуем.
Слава, слава в вишчем Богу,
Йшли пастирі у дорогу
До Вихлиеми.
Йшли до Вихлиеми
Витати пана,
Зайшли до череди,
Взяли барана.
Побіг Сава попереду,
Сколотили всю череду, —
Верни ся, Саво!
Ой верни ся, Саво,
Да й до череди!

Ой займай череду,
Жени до води!
Бери скринні,
Бери дуди,
На которых пани грали,
Рожденного вихваляють
В Вихлиеми.
Найсвентша Марія
Сина родила,
До пана Юзепа
Дай вимовила:
Привезіте Йоана,
Охрестіте сього пана
В воді дай в Ордані.
Ой а Єсип старий
Послушний Пані,
Привіз же він христителя,
Охрестили створителя
Неба і землі (с. Яполоть,
Збуж, Жалін, Волька).

Пародія на коляду.

»Колядуй, баране!«
Ой дай Боже!
»Не вмю, пане!...
»Буду бить, баране!«
»Нема за що, пане!«
»Утекай, баране!«
»Кудою, пане?«
»Проз окно, баране!«
»Коли рогі, пане« (с. Яполоть,
Жалін, Збуж, Волька).

31-го грудня. Канун Нового Году зветь ся »багатий вечір«,— від того, що хазяйки готують »багату вечеру«. Діти і підлітки ходять по селі і під вікнами співають осібних пісень, — »щедрухи«, в яких висловлюють хазяям різні бажання і інше. За щедрування хазяїн дає шматок сала, ковбаси або »пиріг«, невеличкий пшеничний хліб, довгий, складаний у двое (с. Бічаль, Постойне і Звїзджа).

»Багатий вечір« старають ся провести як найвесіліще (щоб веселитись увесь рік); тодіж дівчата ворожать, — виливають з олова ки: пускають ростоплене олово у тарілку з водою, і коли вийде вінок — то се добрий знак: та дівчина, що пускала се олово, новім році вийде заміж (с. Велика Клецька, д. Харалуг, Тонча ала Клецька). — У с. Столпині як раз так ворожать, як скрізь на ндрія: лічать кілки по парі; коли у тиві не стане кілка до пари — жений, або сужена буде вдовець, або вдова; а іначе — парубок або вчина. Ідуть до річки, до ополонки, і там руками шукають у воді, то попадєть ся: Коли ремінець — чоловік буде швець, тріска — стель-ах, онуча — ткач, камінець — мельник, нічого не попадєть ся — так обі господарь« або »паниця«. — Достають із стріхи пук соломи; коли буде колос із житом — значить той, хто узав, жити ме; коли такого колоса не буде — умре. — Дівчата ідуть на те місце, де смалили абапа перед Різдом, прислухають ся, з якого боку гавкне собака, то той бік і заміж вийде. — Ловлять горобців і видають у піч, в якій опить ся; коли жаден не вилетить звідти — усі хатні будуть живі, то — кілька вилетить, стілько в тім році покійників.

У с. Яполоті (Жалін і д. Волька) після вечері хазяї ідуть у садок і перевязують перевеслами плодови дерева — для того, щоб багато родили. Підійшовши до дерева, хазяїн каже: »Добривечір, яблоне« або »грушо«, — »чи будеш родити яблока (або груші)? Як не захочеш родити, то я тебе зрубаю« і тричі стукає сокирою по дереві, а потім перевязує. — Деякі очочі ходять красти, — »пробують щастя«; коли буде удача — значить удача буде весь рік.

У багатий вечір не можна нікому нічого позичати або продавати, щоб щастя свого не передати (с. Яполоть).

З народнього жита Гуцулів.

Списав *Антін Онциук*.

I. Родини і хрестини, та дитина до шестого року жита (1909—10).

I. Полова спілість.

Хвиля, з котрою проявляєть ся полова спілість у мужчин, не звертає на себе уваги загалу; замітне лиш хіба те, що як досі звали мужчину »хлопцем« (»хлопчище«¹), від часу коли він переступить 16—17 рік жита, звать його »легінем«.

У женщин-же замітна ся хвиля появою »свого чьису«², в котрім уважаєть ся женщину »нечистою«.

»Свій чьис« називають також »кошуле«.

Не всі дівчата в однім віці »гістают тот чьис«; як котра, з 12 рокіў, 13, у 15, а є, шо аж у 20;—ни чулам, аби ранче котра гістала як у 12 и то рїтко сі трафеї«.

»Мамі ни відно прати пиленок ис під гіўчети пралником, хіба у руках жмикати би, бо від того ранче гістає гіўка свій чьис; як у 12 тижніў зачне прати пралником, то гістани у 12 році«³«.

Не всі також однаково довго перебувають сю прояву: »одна день два, а декотра и тиждень буде мати«.

»Чельид має свій чьис аж до 50 рокіў, але ни одна є, шо уже у 40 ни буди мати; котра ни бідує, то скоро лишит«.

»Такій жінці«⁴) не можна:

---

1) Також: »гітвах«, »кільюхач«. 2) Menstruatio. 3) Декотрі кажуть, шо до року лиш не вільно прати пралником. 4) Що має менструацію.

»Ити у сад и у капусту, бо — хацьи¹⁾ усне, а капуста зогніе«.

»Така на сьміе ити цirez цярину²⁾, бо зямля цirez 7 рокіў е, ни родит«.

»До церкви ни вілно ити. Хяба би пана Бога ни уважьила, аби на сьвiте місце, на сьвiчене; сам хрискинин знае, шо ни вілно за то гріху ни мае, шо ни піди, коби собі лиш погадала, шо я сь ни валочна³⁾ ити«.

»Як неси дитину до хресту, а здибле така, шо мае сьвiй чьис, то на гістане кушулю⁴⁾ на ўвес чьис.

Ше як би упросиў, аби »така« віпраля гяндру⁵⁾ тай дала того дитину, то то поможе, а як ні, то уже йнак ни збуди сi: айде і сьиць тай по цалім кілі обсипле дитину чирвоным гей кулі (шо мае кубіта), тай то тимой и кушулі зве сi«.

»Як принеси до ирсту (дитину), то аби удер кавалок пельники берг на землю, то ачби імось, ачби служниці вьсондзова мала »свiй«, то уже най собі мае — дитині то ни пошкодит«.

»Такой жоні« — не дивуйте — ни гіирь⁶⁾ дивити сi у зеркало, від того гістане зеркало такі жоўві бляма, гет збавит сi«.

Як жінка відбувае менструацію, тоді полові зносни з нею не волені, бо з того родять ся т. зв. Непрості⁷⁾«.

Початок менструації такий:

1. »Як Сус Христос сi народиў, то Матка божа дала гiўчині сорочку и кажи: Ниси того и вержи гет, але ни диви сi, шо там е, аби сь бидила. Але она була дужи цікава и подивила сi — а то сорочка, дивуйте, кирвава..., и від тогди пустило сi и на ні, гістала сiй чьис.

Як прийшла, а М. Б. кажи: А видиш, скоркіло кі подивити сi— перь маеш...«

2. »То так бiло, шо хлоп маў мати, маў відбувати »тот чьис«. Але висьвита Гiва віпросила у Бога, шо хлоп дужи кишко працуе, хлоп до куждої праці дужи свое здороўе підкладае, шо то для хлопца за вькоро кількі кигарі поносити тай віпросила, шоби того чельид відбула, бо чельид лекше робит тай може сi не тим советити (чельид мае лиш дитину кишко мати и »тот чьис« відбути). А то так було, шо хлопови мало не під плечьи ити«.

¹⁾ Овочеве дерево. ²⁾ Поле, город. ³⁾ Невідповідна. ⁴⁾ Висипка на лиці і цілім тілі. ⁵⁾ Сорочка. ⁶⁾ Не треба, не вільно. ⁷⁾ Диви: Матеріяли до укр. етнол. Т. XI, стор. 103.

2. Полові зносини.

Не буду наводити тут тих різних форм половых зносин мужчин із жінчинами, зазначу лиш, що бувають вони так різнородні, як у цілому світі¹⁾.

»Кажут, що із заду два рази блище, як із пиреду²⁾«.

Жінки бувають більше пристрасні, як мужчини, хоч і сям послідним відмовити сього не можна. Про се можна чути таке:

Мужчина: Маріко! А игім инди під оборі'...

Жінка: Йой! А це кара! Хлопи угай »того« голодні.

— Ой біда и гіти нї присіли дрібні...

— А чому стараш ся одна з другою о діти?

— Ей, де то я..., то хлоп — ни дивуйте — лізе тай лізе... Ему не ў голові, шо біда.

— То не дай!

— Га, не дай та лютий.

— Я як прийшоў з воська, то маў такі грубі лятки, а таперь, гет чогось зісхли...

— Е, бо дужи ит жінці идеш..., ади, які у мени (підносить ногавицю) грубі.

— Ей, шос ти гет змарніў, наборе.

— А, то файно! молода жінка..., пхає сї під бік тай зіспала...

Врешті зазначити належить, що дівчата віддають ся³⁾ хлопцям, замужві жінки чужим муцинам⁴⁾, та бувають полові зносини синів із мамою⁵⁾, або тата з невісткою.

Словар родних органів і половых зносин такий, як на цілій Україні.

¹⁾ Диви: Paul Mantegazza, Die Geschlechtsverhältnisse des Menschen. ²⁾ В такий формі бувають зносини в часі вагітності, або »як дес так прихапцем« на скоро — шо котрого искортит... ³⁾ Про шо свідчить також поважне число покриток. ⁴⁾ Знаю 4 жінки в Зелениці, котрі »не ласі на пустоту«; газдиня не буде тримати слуги, котрого не любить, а слуга не найметь ся там, де газдиня йому не мила; буває, шо й газда тримає служницю, з котрою має полові зносини, а навіть діти (хоч у него е шлюбна жінка). ⁵⁾ Тато старший віком, повдовівши, возьме собі молоду жінку (вінчає ся в друге).

3. Вагітність.

»У нас важут на таку, що зайшла: кігітна або беремінна у кижі́ або такі кишкá«.

»Як чельид почуе, що бажит, тай порозуміе по собі, що ни має ису« — тай ноги больит — то уже зайшла у киготу́«.

»Як жінка почуе, що якас кортьчка на ню зайде, шос кортит то яблук, то риби, е така, що глину буде їсти — коби сі лиш повела, то уже лекше, а пстому і відвэрже того гет. Як би тайїх ни ў, шо бажит — то може и угинути«.

»Як таку жінку закортит шо, а ни дай — то може и дитина їти...«

»Як таку закортит шо, а дати — то усі гріхи спадут из него«.

»Раз ишла у місто тай увійшла у коршму; а там сїгїли за олом газди и їли хлїби, будз и пили горіўку. А один газда укроїў валок хлїба и будза и даў минї, каже: Натє, я знаю, шо вас кортит їй — то їкте«.

»Як кігітна запросит шо, аби ни маў дати, або ни мож дати го — то миш вітак поїет шос май варте (петек на плечи, фустку); би чесна (кігітна) та аби сказала тогда: моя огїж у твєї коморї — би ни шкодило«.

Чого не вільно вагітній?

»Як чельид кігітна, то ни вільно і дати нікому ватрі ис печи¹⁾ бо вітак дитина буде дужи напасна«.

Не можна їти до когось за куму: »бо або то, або то умре«.

— »Н. як була кігітна отим гўчьитим, то ледви сї упросила до Н. у куми: хокїла, ніби, як буде у неї (дитина), то аби умерло; та не про то, ни бїйти сї«.

— »Оворїт, ше може велїчки умерти, чикайте«.

Не можна переступати таких річий, як крайка, шнур, ужевка, солока: »бо дитина, як сї ўродит, то буде перевезанє; той пупиц, шо може обвити сї дитинї круг шиї, шо и удушит сї; много сї у нас графєї«.

»Як беремінна жінка украде шкварок або воўни, та як сї забуди мацне сї де, то дитина буде мати шкварок на кім місци, — а як воўну, то бути мати на голові білу латку«.

Вагітній не можна задивити ся²⁾:

¹⁾ У жінок є звичай запалити трїску і подати чоловікови, аби вакурив люльку. ²⁾ »Як шос такого уздрит нипрїємного, то кажи: Ни сама сї диўлю, али самодруга«.

»На звирину ни вільно, на таку май льичну, — бо сі придаст у то дитина«.

»Одна туй задивила сі на ендика, — то таки сі вітак природило, шо як гудували — то мусіли за ніс піднимати... Такий ніс буў, гей у ендика¹⁾«.

»Туй один приніс ят хакі звірья²⁾ та жінка удивила сі у то и дитина цалом такі очи и рот мала и джег³⁾, усьо«.

»Ни вілно дивити сі на карапаяю⁴⁾, бо по дитині бородаўки будут. И на ту яцірку писану⁵⁾ ни вілно, бо по дитині будут ружні блеми«.

І їсти всего не можна :

»Ни вілно кігитні їсти изрослих яблук, бо буде мати близньята«.

»Ни вілно їсти мяса из мидвегі, бо дитина буде нисупокійна так, як мидвіг«.

»Один туй даў жінці издзісти мяса из мидвегі, тай она издзіла, бо ни знала, а він сі из неї сьміяў вітак, — то дитина удала сі нисупокійна и злогій; тай ше и теперь такий«.

»Из оліньи ни мож їсти мяса, бо буде воїўне дужи так, як олінь. Аби сказала, ни сама їм, али самодруга, то ни буде шкодити«.

»Здокльика⁶⁾ ни мож їсти такі кігитні, бо дитина буде угай здохла — слабовита«.

»Як воўк зітне яку худобу — відбий — то ни мож из неї їсти мяса, бо дитина буди ни супокійна и злогій«.

Врешті :

»Як кігитна украде голоўку капусти и забуди сі тай облупит — то дитина буде гологолова⁷⁾«.

»Як ни знае, шо кижка, а озме яйце у пазуху, то дитина буде без волося«.

Не можна також носа зативати, як щось воняе, — »бо дитині буде из рота духнати⁸⁾. А уха ни мож зативати, бо дитина буде глуха«.

»Ни мож віливати ніц через поріг, бо дитина буде вітак блювати«.

»Як прийде така жінка до хати тай наўкімені сі, шо чогось дужи просит, тай як иде, а друга озьме из злости, тай зарубае за неў совироў у поріг — то дитина буде мати розкиту губу«.

»Сварити сі ни вілно, бо дитина зійде«.

»Робити кижко ни можна, бо дитина зійде«.

¹⁾ Диви : Матеріяли до україни етнол. Т. XI, стор. 21. ²⁾ Серна. ³⁾ Шерсть. ⁴⁾ Ропуха сіра. ⁵⁾ Салямандра. ⁶⁾ Хоре-зарізане. ⁷⁾ Тепер що-раз частійше лучаеь ся, шо дитя вродившись без волося, не дістае його вже ніколи. ⁸⁾ Смердіти.

»Ни вілно вода подати кому из рук, так и постоли чоловікови
ати, обувати ни мож, бо кижко дуже буде родити дитину«.

»Аби жінка дужи чого перепудила сі, то дитина буде мала злу
обу¹⁾«.

»Чесати другого и заплітати ни вілно, бо вітак — кижко мас«
яну).

*

»Корова як ни може побігати сі, то аби кігітна жінка подала —
дивуйте — из припинки соли лизати, то буде кіўна (корова)«.

»Як така жінка викигне майку²⁾ из гръдок, то Няуки³⁾ вітак
ут спати дитину«.

4. Порід.

»У нас кажут: чельид упала ў кут, або изльїгла, Бог
у гаразд«.

Як жінка почуе, що хвиля породу вже близька, а в хатї в чужї
и, то виходить до коморї; немаж нікого, лишень свої, то остає
атї⁴⁾.

Робить се перед »поганими очима«:

»Поганї очї можут здѣсти. Таки увїде якис погане або лукаве,
авидує тай шкодит: ванїтує, умліває так, шо може піти и зо сьвіта.
за того сокотит сі ис перед чужих и накігає на себи хлопску
ловїчу) сорочку и завезує у сорочку чисник тай троньки соли (про-
уроки⁵⁾«.

Найстаранїйше-ж укриває ся невінчана, т. зв. »покрїтка«.

Але часто лучить ся, шо порід захопять жінку на царинї, поло-
нї, або і в лісі, там відбуває його без нічної помочи і приносить до
у в »подїлку« дитину.

»Ця одна пішла рано ис хати »така«, а у вечірє принесла дхакї
е дитину... то дужи сі трафеї того. Як припре і тай име сі гачугьї,
ньки прячьїкне и ўродиг...«

»То перше май кишко приходит, бо мусит сі зробити там — не
уйте — май пляц, але потому — друге, третє — уже лехко буде«.

»Котра має кишко — то має великий страх, як »зайде«.

»Котра має малу кіскь, або якис таки погане прѣздрит — тай
ї шкодит дужи«.

1) Епілепсія. 2) Галузка, котрою маїть ся на Зеленї свята. 3) Пор.:
тер. до укр. егнол. Т. XI, стор. 56. 4) Старших дітїй не дають
ати, але вони цілий час породів остають там. 5) Чоловічу сорочку
ить, аж доки не »виведе« ся в церкві.

»Я. донька мучила сі 3 дни при дитині тай аж мене закликала там дала троньки живого срібла напиту сі и зготовилам вїстрілену кулю и тої води давалам пити тай обмилам и — зараз мала дитину

Про порід не можна голосити — »бо би кишкю мала«.

Як жінка почує, що порід близький — і скаже, зараз посилають до бабу¹⁾. Баба приносить зі собою свяченої води і зілля. Прийшовши²⁾ розмикає всі замки і колодки, які лиш є в хаті³⁾, обкурює »політє киню« зілем і береть ся помагати. Простелить на долівці верету і тримаючи жінку попід пахи⁴⁾, каже їй »прич'є и кнути«, напоминаючи: »Дайте посилон! Дайте посилон⁵⁾«.

Щоб порід був лекший, дає жінці пити троха ртути, уважаючи се за дуже добрий лік; натирає також черево і родні органи маслом і каже дуги в порожну фляшку. Як се не помагає, роблять купіль із вінського обірвику.

»Як ни може мати дитину, то аби гістау у ксьондза того пояса, що ксьондз бере до служби, — а хокь нитку одну. То як у то заперезати, то зараз лекко вїйди на сьвіт«.

Порєважно-ж наші жінки переходять породи без великих болє і легко так, що вже третього дня по сім устають до праці.

Як дитинка прийде на сьвіт, дивить ся баба, якого вона пола спльовує на нього тричи і каже: Даў вам Бі леґіньї⁶⁾ (гіўку)—і забірає ся до »рубаня« пула (»пулиц«).

Як досї були в родині самі хлопці, то баба рубаючи пуп, підкладає під нього куделю і до неї рубає, »аби тигерь гіўки були«; а є самі дівчата, то підкладає сокиру, »би хлопці вєлі сі«.

Перед утинанєм звязує його прядивом⁷⁾ »на два палці від черева«; »коротше ни мож, бо би скила вїло«.

Звязувати пула може і мама, але відтяти їй не вільно, »бо вїдбтне дитину від себе; на кїм сьвікі буде сі вїтпирати его, каже: — ти не моя дитина«.

Звязувати треба добре, — »бо як розвеже сі, то ўкалічіє, вишкє вїлізе, як вулак на черево, и у грїб може піти через то«.

¹⁾ Перша-лішша сусїда (як нема мами, сестри); лучає ся, що літне дївча »відбирає« нераз дитану. ²⁾ Боять ся брати ся за се діло, стараючи ся прийти, аж як є вже дитина. ³⁾ Щоб порід був лекший. ⁴⁾ Нераз так натягають-намучають, що жінка лєдво дихає. ⁵⁾ Напружив ся — »подуї ся«. ⁶⁾ Хлопцєм дуже тішають ся: »Як хлопци ўродит ся, то вуглї (хати) сьмьют сі, рагі, шо то хлопци, шо ни будут гнити, шо хлопци поправит, — а як гіўка, то вуглї плачут, бо гіўчи ни поправит«. ⁷⁾ Прядиво має бути з колопень (»матїрки«), а то длятого, щоб дитина, як доросте, була плїдна; як би завязав ниткою, будь якою, то буде не плїдне.

Породивши, лягає жінка на постіль, а під голову кладуть їй «хлопські портки», кавалок зеліза і у фляшочці свяченої води — «аби і і нечисте не ўзьило».

Баба, упоравшись із пулом, наливає в корито зимної¹⁾ води, кидає в то зілля, хліба кусник, вливає свяченої води²⁾ і перехрестивши дитину, купає³⁾.

Потім завиває дитину в «хлопську» сорочку, «аби мало хлопський стан, хлоп май моцний» і кладе біля матери. Від сеї пори мамі не вільно обернути ся до дитини плечима, а також у ночі мусить горіти в хаті світло, — «аби лихи — цураха му — ни обміняло дитину».

«Як перша дитина сї ўродит — то хто має устуди⁴⁾, то иде сї умивати у ті купели, то помагає».

Купіль виливають десь у кутик — «аби сї нічо по кім не топгало» і то в вечір ніколи⁵⁾, лиш рано; а виносять її «задними» дверми, «аби ни на зустріть сонцю⁶⁾».

Як дитина прийшла на світ у ночі, то зараз рано несуть її до хресту⁷⁾, уродила ся в день, то аж другого дня несуть.

До того часу дитини не годують, лишень баба «дає ему так на палиц шос квасного (молока), — то буде на трунок⁸⁾ здорове».

«Як дитина покушьяї цыцьки ни ерщене, то як би умерло, то мусит переликити цырез полумінь; а не кушьяї — то ангїл полетуций».

«А Василева (дитина) як мучила сї, шо покушїла грїшної кости¹⁰⁾».

Часом прийде дитя на світ не живе і тоді зветь ся «страччьи¹¹⁾». Страччата закопує паламар (або гробар)¹²⁾ на відповіднім місці¹³⁾, — «а цырез то, шо ти покритки — не дивуйте — закопуют страччыта бугь-де, цырез то такі фуфєли и бурї бжт».

¹⁾ «Аби дитина не лїнива була». ²⁾ Як новоронок — дївчина, то «меду троньки, аби така солотка, як мїд». ³⁾ «Як баба скупає дитину, то тогда бере, кладе дитину на землю и лехко своєюу ногоу приступит дитинї рот, аби як віросте, то аби буу мекий, аби буу добрий на жінку; то хлопцєви сї то лиш робят». ⁴⁾ Шкірна хобоба на лицї. ⁵⁾ «Ни годит сї; шкодило би дитинї». ⁶⁾ Грїх. ⁷⁾ «Лячно доўго тримати, бо лихи — цур му — ласує обміняти ви ерщене». ⁸⁾ Черєво. ⁹⁾ «Полїшкїни ни вїлно шити у петницю, бо дитина буде мала прїрослий язик, буде нїмє». ¹⁰⁾ Не хрещєна сцала. ¹¹⁾ Страччатами звуть також діти нечасні, «шо зїйдут». Пор.: Матерїяли до україн. етнольоґ. т. XI, стор. 121. ¹²⁾ Котрий з них умїє з сям обходити ся; пор.: як висше цитов. стор. 105. ¹³⁾ За цвїнтарем, на «не сьвичєнім місци».

Вітак сходить із поліжниці т. зв. місце. Його закопують обережно, аби ніхто не бачив, під углом хати, або десь у такому місці, на котре ніхто не заходить.

»Як би пес, або — не дивуйте — пацьи зділо місце, то би гітій ни було білше у тої жінки и тота би сі ни годувала«.

»У мени, як було перше — то баба вігадала, аби »місци« закопати під оборіг, шо ніби будут самі хлопці, тай пес издзіу и нима типерь ні тих, ні тих«...

»Як перша дитина, то баба ласує украсти »місци« и то сушит и дає потронека коровам у солі, аби сі бігали. То дуже треба уважкити, аби закопала, бо як изсушит — то и гітій ни буди білше и ту жбну изсушит гет на тріску«.

»Як закопле »місци« суньголовою — тим, шо від пуцьи у долину — то гітій ни буди. Вітак сі обертає землю — то шо ў долині на верх — то вітак е гіти«.

»Трафіт сі, шо дитина уродит сі у чьипци — то дужи шьислива буде та дитина. Тот чьипец добрий сховати до короў. Але коли то баба така, шо знає шос из тим гіяти — то краде гет, шо и ни знати, шо буў«.

Про саму дитину так кажуть:

»Як уродит сі у понигілок, віўторок, суботу¹⁾ — то байка²⁾, у нигілю — дуже добре; як у петницю — то ціле жики буде як и петниці ницьисливе. От я такі у петницю уродилам сі и гітій ни маю«.

»Як уродит сі рано — добри, у полудни — такі, а у вечір — уже видобри«.

»Як уродит сі долілиць — то буде умирати, як горілиць — то буде жити«.

»Як приходит на сьвіт и заплаче — то буде умирати. Мій як сі ўродиў тай так зверицьиў — на ўсі голоса и пішоў«...

»Докіў дитина ни ерщена, то сі залерає затварки на вікнах, бо як сі додивит звірьи або заяц з далеку блеску у вечір, то озмут сі дитину плачі, — ни буди спати ніц, лиш бўди угай плакати«.

»Плачі³⁾, — то е така чельид, шо наверне на дитину. Возьме имху из вікон тай наверне«.

¹⁾ Дехто мовляв: »як у суботу, то не доўговічне«. ²⁾ Нешкодить.

³⁾ »Як озмут сі — би сі ни приказували — тоти плачі, то сі віносят дитину на задні двері и там сі на порозі его купає и до трох раз би промоўляти:

Лісе, лісе, лебедино, посватаймо сі, покумаймо сі:
У теби син (або шо е), ў мени дбчка;

»Або як добивит сі сьвітла из вікон тай протиї того шос гів, шод ди вёрже и дитина гїстає огні¹⁾ на кілі«.

»Шихенки не під дитини ни вілно сушити на сонци, бо озмўт сі тини сонці, шо буде дужи на черево слабувати«.

»Як мала дитина ни ерщена, то нивілно давати ватри ис хати (які нічого ни вілно), бо буде люте дужи«.

5. Хрестини.

Поки понесуть дитя до хресту, то ідуть просити в куми. В куми де радо кожний²⁾, — »бо то грїх христа відрївати сі«. Куми живуть собою в згодї, — »коби сі ни сварити, бо грїхи«.

»Кум як тато дитинї; може дитина — як швидче умре — прийти до его душу«. Давно брали й по 20 пар кумів, а тепер лишень одну. Кінка, котра має »свій чьєс«, не йде тримати дитини до хресту, бо дитина дісталаб »вущулю«.

»Як сі кому гїти не ведут, то рїунає, аби брат ис сестроў тримали до хресту«.

Куми дають »крижмо³⁾«, себ то 1 м білого полотна; »аби на ім сьвікі не стало голе ис перед нанашка⁴⁾«.

Як мають уже йти до церкви, привязують до крижма (ним укривають дитя) червоною нитвою зубок чиснику та встромляють біля его голку⁵⁾«.

На поріг простелять петек, кладуть на се дитину і коли мама ричи переступить її, тоді кума бере її на руки і перекресивши себе та дитину вступає до сіний; там баба кладе під поріг ніж (стоячи на дворї) і коли кума з дитиною переступить (поріг), бере баба ніж і подає його через вікно матери. Роблять се проти вихого».

»Як гїўчы при хрискі — ни дивуйте — змочит сі, то вітак, як віросте, то скопичит сі« (себ то зведе ся).

»Як сьвічки горьї ясно — то буде жити, а як лихо — то умре«.

Ти мені дай супокій — спане,

А я тобі віски — піски!

Тото як сонце заходит, робит сі, а так вібрати би дитину, воду вільити, а корїтце перевернути горїдном и лишити цїрез ніч на дворї. Из дитиноу иде сі на задгусь у хату«.

¹⁾ Струпики. ²⁾ Де діти не ведуть ся, там не радо ідуть у куми, — »бо як и то умре, то душьи уже не татова, але его«. ³⁾ Як дитя умре, то шивють із нього сорочку, або вкривають ним домовину. ⁴⁾ Хрестний отець. ⁵⁾ Се роблять проти »поганих очий« і проти »нечистої чельди«.

Вернувши від хресту, подає кума мамі дитину через застільне вікно, а ся кладе її знов на застелений петеком поріг і тепер уже кума переступає його тричи.

Сего вечера не купать уже дитини, аби не змивати мира, котрим намазав її священник.

»Як дитину вінесут від хресту, то просьят дуже, аби купати — то у ті купели мьют сі гіўки (аби ше хлопец — то дуже просья), то пріто, аби сі скоро віддали«.

На ирщіне — бо так зветь ся гостина по хрестинах — просьят крім кумів також декого з сусідів і кривняків.

»Ирщіне робит сі пріто, бо як умре, то то его весіљи«. При такій нагоді частують гостей горівкою і дають їсти пирогів, »молочно каші«, голубців, то що.

І до покритки ідуть у куми: «Душьи однака; за то гріха не заслужить«. Кум бере тоді батіг від коний аж до канцелярії духовного або до каплиці (залежно де хрестить), — »аби сі коні вєлі«.

Дитина зведениці зветь ся між людьми »копел« (»копильи«¹⁾).

6. Вивід.

»Докіў сі полішкині ни віхолонила²⁾, ни вілно їйти церез чужу царину, бо то царині дужи шкодит«.

В тиждень по породі³⁾ іде полішкиня до виводу і то разом із бабою (що була при породі). Коли виходять із дому, переступає полішкиня ніж, котрий баба поклала у сінях під порогом.

Бабі не платить ся нічого. Як вернуть із церкви, то полішкиня поливає їй тричи водою руки, дає їй пару вишиваних рукавів до сорочки і миску муки.

»То мие руки пріто, бо баба на кім сьвікі мала би вітак кирваві руки. Тай баба ходила би на кім сьвікі гола; — аби ни знати що мала свого, то то ніц ни значит — мусит мати від полішкині, то пріто дає і рукави, аби хокь руки не були голі. Доки бабі не змила руки, то ни вілно ніц дати за простибі, бо то на кім сьвікі усьо буде кирваве.

Муку дає бабі пріто, бо на кім сьвікі буде за полішвінеў кирвава дорога, як буде ити, — а баба буде за неў ити и буде тоў мукоў засипати ту дорогу«.

¹⁾ Є приповідка: »Хто не має вітцьи, той не має лицьи«. А священник А. Р. хрестив такі діти (щоб викоренити жита на віру) іменами: Мойсей, Ізак і т. и. ²⁾ Вичистила ся, не здорова ще по породі. ³⁾ Скорше не вільво.

7. Дитина¹⁾.

»Гіти ховати, то камінь глодати« — так лѣгонько приходить. Маму дитину заповивають у пелени і колинуть у колісці, що вить прикріплена »ворозками« до стелі над постелию »у ногах«.

При малій дитині не годять ся згадувати зайця, бо буде неспине. Також і про гадину рідко споминають, а коли вже конче треба говорити про сю »погану живину«, то кажуть передше: »Чисник дитині під язиком«.

»Як є мала дитина, то у середу ни вілно шити (мамї), бо дитина шре«.

»Малій дитині до 7 рокіу, ни годит сї давати дивити сї у зерало, бо доўго ни озме сї говорити«.

»Як мала дитина дѣржит усе кулачки замкнені, то знак, що буде купе«.

»Дитина, докіу ни має рік, то ни має сї класти і на коўбан²⁾, бо би не росла«.

»Як сонце заходить, то ни вілно давати дитині уснути, бо би гітала плачі«.

»Як дитина сї трафит, що ни може сї узьяти говорити, то аби жебрака узьяти хлїба, та дай, аби іло — то буде говорити«.

»У нову нигїлю водит сї дитину наўхрест хати, то сї бере швитко ходити«.

»Як би найшеў біб на дорезі, та аби даў дитині здїєсти, то би швитко наўчила сї ходити«.

Малу дитину годує мати, даючи їй »цьцькї«, купає в літеплї, а шк плаче або спати хоче, »загурьї« пісонькамв.

Найбільше співаюгь такі:

Ой спала би дитиночка, ой спала би, спала,

Коби добра пістуночка, аби ўколисала.

¹⁾ Багато є родин, що не мають ділком дітей:

»Такі, що не мають гітей, то журет сї дужи; каже: Даў бим ни знати шо, аби було. — Многі идут до таких »розумних« по раду.

Діти и на кім сьвікі поміч, й то старшинї приємно, ни місце не переходит на чужї, але свої обседут«.

»Є такі, що ше — за припрошінем — гіукоў собі робит, аби гітей ни мала: пе брусьїне (пісок з бруса — від коси — змішаний в ржоу та водою), сировиццю, живе срібло, усеку — ни дивуйте — погань пе; то вітак як сї віддаст, то уже гітей ни має. Але то котра зачїнит собі гіти (шо вітак ни має), то на кім сьвікі дают і ти гіти, шо мала мати, на місці и она то солит и крає ножем тай іст«.

²⁾ Ковбан, на котрім рубають дрова.

Колисала, леліяла мамка дитинбчку,
Аби спала — не плакала хочби годиночку.

Люлю, діте мов миле, я тебе колишу,
Ой доки ми та не уснеш, я тебе не лишу.

Ой колишу тай не лишу дитину малую,
Нім я єї віколишу, то сі набідую.

Прийди, прийди, мій миленький, стань за садовину,
Покію ўпівю та ўспокою маленьку дитину.
Покію я бай уповила та уколисала,
Уже мого миленького росичка припала.

Люлю, люлю, люлю, люлю, дитинко маленька,
Ой покію кі уколишу, голоуко бідненька.

Ой колишу тай не лишу дитинку малую,
Дай ти Боже милосерний дольку щьисливую.

Ой люлюлю, ой люлюлю, діте мале, діте,
Ой не знає татко — мамка, яки Бог даст жїте.

Ой гойдоньві, дитиночко, гойдоньві, гойдонькі,
Як віросте дитиночка, піде с коровоньки.

Ой спала бис, дитиночко, ой спала бис, спала,
Та коби ти, дитиночко, здоровенька ўстала.

Ой люлюлю, ой люлюлю, синку мій маленький,
Та кобис ми здороу віріс, як дуб зелененький.

А я тебе, дитиночко, колишу, лелію,
Я си с тебе, дитиночко, покїхи нагію.

Мамка синка колисала для свеї вигоди,
Аби синок мамці вініс холодної вѣди.

Ой люлюлю, дитиночко, ой люлюлю, люлю,
Коли-ж я кі, Иванбчку, утулю, утулю?
Ай коли-ж я кі бай утулю, дитинбчко мала,
Абим пішла по водицю тай дровец придбала?

Ой люлюлю, ой люлюлю, маленький мій синку,
Та як-жеж ми уснеш, — уснеш, піду ў полонинку.
Ой закім я ў полонині овечки подю,
Буде Госногь колисати дитиночку мою.

Ой гойдоні, дитиночко, гойдоні, гойдоні,
Як віросте малий синок, піде ў ягодоні.

Ой я тебе, дитиночко, лелію, — лелію,
Я сі тобоў, дитиночко, покіхи нагію.

Ой дана-ж бо, дитиночко, ой дана, ой дана,
Ай ніхто так не забавит, як рідненька мама.

Мамка сінка колисала, аби синок віріс,
Аби мамці дровец уки ў тай водички вініс.

Ой спай діте без повітя, спай без пеленочок,
Мамка прійде, тебе ўпіве ў тоненький рубочок.
А шоўвовий повивачок, пеленга тоненька,
Щоби спала — не плакала дитина маленька.
Шоби спало — не плавало, росло не боліло,
Ані ручки, ані нішки, ні біленьки кіло.
Ані ручки, ані нішки, ні кіло, ні кіло,
Аби мої матінонці от не надоіло.

Коби спало не плакало, росло не боліло,
Ні ручэньки, ні ножэньки, ні біленьки кіло.
Ні ручэньки, ні ножэньки, ані головочка,
Коби спала, не плачала моя дитиночка.

Спи, маленьки, чічіненьки, я тебе колишу,
А як же ми уснеш, уснеш, то я тебе лишу.

Діти мої дрібненькіі, діти мої як мак,
Я молада меже вами, як дубовий кімак.

Головочка — маківочка, очка як тернина,
Веселенька, здоровенька та моя дитина.

Ой у саду зелененьким пташьята співають,
Ой маленькій дитиночці спатоньки не дають.
Ой пташьята погодую, не будут співати,
А дитинка солоденька буде ў люлі спати.
Люлю, люлю, дитиночко, спай у холодочку,
Полекілі пташьяньята — тихо у садочку.

Колисала, — леліяла мамка дитиночку,
Так му файно заспівала: Любий мій синочку!

Ой люлю, каже, люлю, на кого сі лишу,
Та на тоту дитиночку, шо її колишу.

Ой дана, каже, дана, мальована брама,
Мальовані воротенька, де доня стояла.

Ой ливіла зазулина через луговину,
Грьинула сі у віконце, збудила дитину.
Бодай би ти, зазулино, усьо пір'я ўпало,
Збудилас ми дитиночку, ше би була спала.

Та дитина маленькая, жура велика е,
А дитина росте білша і жура білшае.

Ой люлюлю, каже, люлю, маленьку дитинку,
С тобоў нема супочинку ані одну днинку.
А у днинку не спочину через роботóчку,
А у ночі не спочину через дитинóчку.

Віўці пішли ў полонинку, а ягн'ятка бліют,
А як мамка піде з хати, то гіточки мліют.
Віўці прийшли с полонинки, а ягн'ятка скачут,
Прийшла мамка з работиці, гіти ўже не плачут.

Ой спи, сину, спи дитино, устань здоровенький,
Аби с тебе легінь виріс дужий, хорошенький.

Ой спи, сину, хоч годину, та нічку другю,
Та віснпей з головочки журу великую.
Не жури сі, головóчко, жура не поможе,
Ой від жу́ри великої голова не може.

Ой я тебе, дитиночко, колишу, коляшу,
Ой як-же ми уснеш, уснеш, на Бога кі лишу.

Ой гойдай сі, колисьай сі, дитина маленька,
Коби спала, — не плакала, росла здоровенька.

Ой туду, каже, туду, дитинка малая,
Віростóчок би ти добрий, долька щьисливая.

Ой ци ружі, мамко, ружі, доки нема мужі,
Ой цв'іток, ой цв'іток, доки нема гіток.
Як сі найшла, мамко мб'я, от перша дитина,
Спало з кіла здоровечко, а з лиц'я калина.

Ой я тебе йот колишу, мала дитинóчко,
Та нім тебе вибавити, — бідна головóчко!

Ой я тебе йот колишу, дитинко малая,
Та нім тебе вибавити, головко бідная!

Колисала, — леліяла мамка дитиночку,
Тай так єму заспівала: Люлю, мій синочку.
Ой цять, діте малесеньки, мамка тебе ўшве,
Та ў шоўкові пеленочки ноженьки обіве.

Люлю, люлю, люлю, люлю, дитиночко любя,
Тебе мамка вітесала з зеленого дуба.
Ой з дуба, ци не з дуба, але відаў з клену,
Завязала дитиночка руки без ременю.
Вежи, синку, вежи, синку, доўго не коротко,
Буду с тобою бідувати кишко, не солотко.

Ой спи, дите, без повите, буду колисати,
Прийде мати з роботиці, буде ўповивати.
Прийде мати з роботиці, з широкого полі,
Та ушве дитиночку, маленьки сокóле.

Ой уставай, Марисéчко, ўставай моя любко,
Плаче твоя дитиночка, иди, приголуб ко.
А най плаче, та най плаче, най ў кулачки трубит,
У дитинки друга мати, най і приголуби́т.

Колише сї колисочка, колиска кидрова,
Та у ні сї бай колише погіха від Бога.

Колисéчки, — ворозочки, а лучки из кленю,
Заўезала дитиночка ручки без рименю.
Вежи, синку, вежи синку, доўго не коротко,
Буду с тобою бідувати тьшико не солотко.

Ой повішу колисочку у попову слиўку,
Буде вітрец колисати маленьку дитинку.

Буде вітрец повівати, люлю, люлю, синку.

Ой покладу колисочку ў саді на сливочку,
Буде пан Бог колисати мою дитиночку;
Буде пан Бог колисати, ангéли співати,
Дитиночка буде рóсти, а ў колисці спати.

Стоїт явір над водою, стоїт яворина,
 Колише сі ў колисочці мамина дитина.
 Ай коби ту яворину бай помоцувати,
 Поможи ні, Господочку, дятъи ўколисати.

Колишу кі, колисочко, легонько, легонько,
 Абям скоро ўколисала свою дитиноньку.

Колиши сі, колисочко, колиши сі сама,
 Най спит дите, спочиває до самого рана.

А гуш мушки від коліски, дите буде спати,
 А я буду колісати, дитині співати.

Колиши сі, колисочко, колиши, небого,
 Та залюляй дитиночку, ангеліка мого.

А итрус, ката, за ворота, не диви сі ў люлю,
 Бо я sweй дитиночки нині не утулю.

Колісочко кидровая, колиши сі сама,
 Аби спала дитиночка, спала — не плакала.

Ой Федбре, Федорбчку, піди по лісбчку,
 Утни мені яворіка та на колісбчку.
 Та ўтни мені яворика, того кудревого,
 Буде пан Бог колісати ангіле малого.
 Буде Госпогь колісати, ангеля співати,
 Буде наша дитиночка у колісці спати.

Ой повішу колісочку у попову дулю,
 Буде вітрец повівати — люлю, синку, люлю.
 А дуленька буде цвисти тай буде родити,
 А дитанка буде рости тай буде ходити.
 А дуленька буде цвисти, буде опадати,
 А дитанка буде ити тай буде збирати.

Колісбчко, — природбнько, коліско мудрбва,
 Ой спай-же ми, колиши сі, дитинко таткбва.

Колиши сі, дитиночко, ў новій колісочці,
 Як зелений огірочок на шумилиночці.

Колісочка ворозочка, коліска з горіха,
 Колише сі ў колісочці татова потіха.

А итрус, ката, ис коліски, не йди ў люлю спати,
 Бо я буду у колісці дитину люляти.

Урвала сї колісочка тонкая, новая,
Та впала з колісочки дїтинка малая.

Ай спала би дитиночка а ў тїй колісочці,
Як зелений огірочок на шумелиночці.

Як дитина стане більша, зачне сидїти вже, — тоді більше з нею
любову і старші дїти мусять її чимсь забавляти.

Звичайно »заціткуют«, як плаче, веселими пісеньками:

Микитиха кісто місат, а Микита гїти лічт.
Микитиха пішла ў місто, а Микита виїў кісто.
Микито, чи ти то? Ни я то, мій тато.

Люлю, люлю, старий гулю, дам ти грейцирь на цибулю,
А грейцарик на пїтрушку, звари собі добру юшку.

Ой гідуню, гідуню, чос загнїваў бабуню?
Баба тїперь не сваче, але сїла и плаче.

А я пішоў до гичихі тай стаў за плечима,
А гичиха менї дала пїріг из очима.

Танцювала бабуня, докіў була молода,
А тїперь ўже нї дуду, лишень ходит тай »каху«.

Ой Юрі, каже, Юрі, зарїжу кі курі,
Чи печене, чи варене, маслом порьижене.

Ой Юрку, каже, Юрку, не йди ў мандибурку,
Бо там гїўки пасут бики та здоймут маймурку.

Стоит Юрі коло мурі тай я близько него,
Таки, мамко, Юрі красне, пішла бим за него.

Ой Юрі, каже, Юрі, зарїжу ти курі,
Та зарїжу тобі двое, ти любоньки мое.

А на Петра вода тепла, лиш би її пити,
Але шкода дитиночку мою отлюбити.

А Петруни, — Петрунику, хороша дитино,
Їдеш полим, сивим конем, дивити сї мило.

Ой Андрію, муку сїю, нема муки пўшки,
Андрій иде, зазирає під рісні фартушки.

Ой Андрію, — Андріечку, я колопні сію,
Ой як ні бай не ўснеш, шо я с тобою ўгію?

Кукуріку мамаріку, ба деж моя Анна?
На полиці ў рукавиці, акаж біда файна!

Кукуріку мамаріку, пичений салаўку,
Шундирь, мундирь затинайко, ў палці засвистайко.
Кукуріку мамаріку, пичений халаўку,
Шундирь, мундирь, саламундирь Иван затинайко.

Кукуріку на сусіку, родила ні матка,
На полиці ў рукавиці, яка буду глатка.

Кукуріку пане, де твое васько стане?
У джуриловім мліні, сподобало ся мені.

Кукуріку, когутіку, лабатий, красивий,
Подиви сі на Иванка, який він плаксивий.

Кукуріку, кудкудак, люди роблыт, а ми так,
Люди роблыт у ночі, ми з Федором на печі.

Кукуріку, дитино, а деж твоя цицька,
Ой нема тай нема, лиш прут на г...і.

Ой лیکіла ворона́ тай на прысло сіла,
Ой кра — голодна́м, дигинку бим здзіла.
Ой не дам, та не дам вороні дитини,
Най она голодна́ у лісах загини.

Мене мама породила на Суса, на Суса,
Поклала ні на прицічок, піткрутила вуса.

Когутіку гребенатий, не гребі петрушку,
Аби була Петруневи у варену юшку.

Мене мама не тисала з зеленого дуба,
Я сі сама уродила дитиночка люба.

Чому гіти не спите, чому хліба не їсте?
А шос зробіў, татуню, де ес нам гіў мамуню?
Ціс пропиў, ціс продаў, ціс богачам здарував?

Ой Петрыку, — вертешліху, заверни тильта,
Які ў тебі, такі ў мени сиві оченьита.

Ой дуду, ой дуду, дитиньі маленькі,
Ой дуду, ой дуду, соколы миленькі.

Туруру, туруру, музичёнько грае,
А мала дити́на гуляти не дае.

Не плач, не плач, дити́нчо, колишу — люляю,
Через тебе, як ніч так день, спокою не маю.

Гіти мої дрібненькії, де маю вас гіти?
Покладу вас у коропку, мете шкробокіти.

Ой скрипочка тинди-ринди, а цимбали бам бам,
Ай цят бо-ж ми, дити́ночко, та я ти шос дам, дам.

Смішними примівками :

Мицьку-миць, мицьку-миць,

Ходї, дам ти вараниць :

Вараниці посолені

Тай ше салом помащені.

Иде гідбк старенький,

Ой на ногу кривенький,

Несе, несе торбину,

На плакеиву дитину.

Цякъ, дитинко, не плач,

Кіт принесе на хвоскі колач.

Тосі, тосі, тосі, пацьята ў горосі,
Нима кому вігнати, хиба би Яўдосі.

А... а... коти два, шарі-бурі обидва,
Один пішоў на миши, другий
[даче колише.

Де мати? Пішла прати.

Де циці? Циці на полиці;

Циці на полиці — а прут на г...ї.

Вімолатиў чоловік горох,

Застаўлеї горох у міх лісти —

Горох не хоче у міх лісти.

Игіт, миши, горох їсти,

Горох не хоче у міх лісти.

Иди, коти, миш ловити :

Миш не хоче горох їсти,

Горох не хоче у міх лісти.

Иди, козо, прут подати, вота бити :

Кіт не хоче миш ловити,

Миш не хоче горох їсти,

Горох не хоче у міх лісти.

Игіт, воўки, козу їсти :

Коза не хоче прут подати, вота
[бити,

Кіт не хоче миш ловити,

Миш не хоче горох їсти,

Горох не хоче у міх лісти.

Иди, стрілаче, воўкиў бити :

Воўки не хочут козу їсти і т. д.

Мала біличка по ліщині скаче,

Білї горішки у торбину мече :

Плаксивим гітим дала по лупинці,

А чічынним, файним то, шо ў

[серединці.

— Піду ў ліс.

— Тай я, тай я!

— Нарубаю пруте.

— Тай я, тай я!

— Знесу пруте.

— Тай я, тай я!

— Віплету комен.	— Віплету кіш.
— Тай я, тай я!	— Тай я, тай я!
— Накладу ватру.	— Насиплю води у кіш.
— Тай я, тай я!	— Тай я, тай я!
— Загашу ватру.	— Кури будут пити.
— Тай я, тай я!	— Тай я, тай я!
— Піду ў ліс.	— Тай ти будеш с курми воду
— Тай я, тай я!	пити? А то файно! (І сміють ся
— Нарубаю лозини.	з нього).
— Тай я, тай я!	

Гори піцьку. Грій сі, калічко!	А деж тота доўбенька?
Шо ти, гіду, робіш?	Червачки сточили.
Коробочку пшю.	А деж тоти червачки?
На шо тобі коробочки?	Кугутик відзьобаў.
Попілю ховаю.	А деж тот кугутик?
На шо тобі попільці?	У Бога за столом,
Сучку годувати.	Пепер сі куштуром тай каже:
А деж тота сучка?	[Кукуруіку!
Доўбенька убила.	

Буў гід монька, маў сі з лигонька,
 Маў штани дрокинї та драпаў сі по скінї.
 Хороша казочка? Казати ше?
 (Повторяе кілька разів, аж дитинї звудить ся).
 Була бабусега роду богатега,
 Она мала козлика свега.
 Вігнал козлика от на гору пасти,
 Закрали сі вбўці козлика украсти.
 Зігналі козлика з гори на долину,
 Бабиного козлика межи себи ўвели.
 Шукали козлика, заболїли ногі,
 Та не найшли козлика, лишень з него рогі.
 Один буде рбжок гроші рахувати,
 Другий буде рбжок госкі наповати.
 А ви, госкі, ішти тай бо ви сі госьте,те,
 А за того козлика усе Бога просьте.
 Най за твого козлика тоти Бога просе,
 Котрі з него по дубраві по кульбаці носет.
 А в кінци іще так »загурьют« :
 В долонї плешуть.
 Вкинуть шось твердого в квартиру¹⁾ і дзвоняць тїм над дитиною.

¹⁾ 1/2 л з блахи.

Прив'язують над колискою кусень бляхи на шнурочку, дадуть дитині в руку ложку, а вона ударе об бляху і рада тому.

Рушають пальцями над дитиною.

В бляшане пуделочко насиплять піску і катуляють там; воно шелестить, а дитина сидить тихо.

Беруть дитя на руки і чиколонком ковтають у шибу в вікні.

Давуть дитині кусень паперу і вона ним »грає ся«.

Курку зловить і тримаючи біля дитини, ударе її легонько, приговорюючи: »На, на, на! тютю«. Курка »кірчат«, а дитина сидить якхонько.

Вчать дитину плескати в долоні, приповідаючи: »Тосі, тосі, тосі, тлови за гроші, а мамі за цицю«.

Обіцяють щось (колач, чічу, цицю, цюцю, дзіню).

Страшать: »Цить, бо пан (Жид) візьме у торбу«. Цить, цить, бо дика баба прийде ис серпом и візьме«. »Гава прийде и здзіст«. Ади кусь-кусь иде«. і т. и.

Зловлять kota і з ним заводять усякої.

Показують дитині огонь у печи, щось блискуче, то-що.

Отже старші діти¹⁾ — звичайно дівчата — бавлять маленьке цїлий день²⁾, носять на руках, колишуть, а навіть кормлять його молоком³⁾, віддаючи сим родичам своїм прислугу.

Родичі також часом беруть маленьке дитя на руки, говорять до нього, забавляють, приспівуючи йому весело.

Маленьких дітей називають:

Віщїні — Василь = Василь; Аяко — Івасько = Іван; Ноня — Ленка = Олена; Мінька — Марійка = Марія; Настунька, Явдонька, Михась; то знов пестливо звать їх: голубчик, воробчик, пташка, соволик (соволонько), ляля.

Діточі слова.

Леде — гобдя — лизьи = ложка; вуль — ди — нда — бо — дьодя — диці — дицька = вода; ока — ньоні — моні — лько — монька = молоко; габдюдю = лобода; папа = хліб; фу-фу — пая — хама = муха; му — маньоній — бинь — иньи — льова = корова; бе — бека = вівця; ме — піцьїні — зїньи = коза; ся — гопа — в'їлі — кулька — кулеша; ньоньо =

¹⁾ Нераз і дволітне вже колише молодше від себе. ²⁾ Буває, що на дівча і в ночі мусить колисати; прив'яже шнурок до колиски до своєї руки (аби в ночі не шукати) і коли дитя плаче, — колише. ³⁾ При помочи »купованої цицьки« (гумова).

міс; тріда = дід; а... а... — люлі = колиска; гайцю = на двір; цюці = тета; аньи = Анна; айло = Михайло; доцьи = дошка; фўньи — дзьоньи — дусіньи = свиня; дзіню — дзінь. = гроші; нана — мам = мама; цюцю = цукор; зьлюю — дюдьо = зимно; гам — гаму = їсти; вова — гова — гаў = пес (або щось страшного); ляльи = дитина (друга); цьом = цілувати, няў — ваў — миць — кіць = кіт; кольсь — колісь = корж; ціня = сірник; гайсь — піць — чіча = огонь; да = дай.

Всі тішать ся дуже, коли дитина пічне лазити («сувати ся»). І коли дитині вдасть ся у перве перелізти хатний поріг та вийти на дровітню¹⁾: »мечуть за ним — як хлопец — сокиру, пилу, долото, свердел, гет усяку сарсаму²⁾ майстерську и косу таки мечут — аби знав усьо того робити, як буде май великий; а за гіучьитим мече сі — веретено, глу, гарші³⁾, серп, аби тоту бабську роботу добри знала«.

Маленької дитини карати не можна хоч би вона і провинила ся, але лишень доти, — »як дай не перед него грейцирь и ватру, а оно бере ватру; як бере грейцирь — то мож бити, не шкодит«.

Дітий карають частійше звичайно там, де їх е більше: »То, як би не грозиў, то шоби не того бўдо?«

У когож лиш одно, то »шьянуют«⁴⁾ его дуже, люблять, красно вбирають і на все дозволяють. Про таке кажуть другі (чужі): »То — кохане, не грожене, вітціўськи, нещене«.

Діти дають одно одному прізвиска⁵⁾, як приміром:

1. Хлопцям: »хреник, пихайліш, рабін, безўм, цихмістирь, періндік, корган, шпіричко, заяц, лойлик, рускоріг, цимбалюў, меконький, пімен, дичка, циганьик, цапок, бойко, хашук, Жидик, стрілец, виперь, дикий«.

2. Дівчатам: »теліга, батрашае, переўеза, образ гмінцький, Мортко плаксивий, піцьканова Анна, мощьинка, вольованья«.

Дідів-прошаків дразнять, кличучи за ними прізвисками, яких вони не люблять:

»Оберко, гомбичка, шумильїк, хаўко, берездїк, йбнцьо«.

До 4—5 року жита ходять діти без одежі⁶⁾ і то літом та в зимі. Вони до сього привикають з малку, а бачучи часто й старшину »го-

¹⁾ Обійсте, подвіра. ²⁾ Знарида. ³⁾ Рискаль купований. ⁴⁾ Пестять, не бють. ⁵⁾ Вистарчить часом вимовити зле яке слово, або, щоб другі завважали яку уломність, вистарчить, щоб друге прозвало як — а вже е прозвико, котре остане при нїм й ціле жита. ⁶⁾ Давно всюди так було. Тепер однак богато вже господарів приберает дїтвору (від 1½ — 2 літ) в сорочечки. Але у бідаків бачить ся нераз навіть старших ді-

ду⁴⁾ — не відчувають соромливости, як прим. запримітити можна се у дїтїй »на долах«.

Обув²⁾ і одїж дістають аж старші діти (5—6 р.), коли мусять ходити за вівцями і козами.

Лїтом пасуть діти³⁾ на громадській толоді корови⁴⁾ і дробета⁵⁾, — а зимою »сиди на даваню« коло стéжьирів⁶⁾. Себ то, рано виганяють вівці і кози з хлївів та женуть їх до оборога зі сїном; тут годують їх (тричи на день) сїном, а поза тим пильнують, щоби кози не вскакували в стежір до сїна, щоб вівці не втікали домів до ягнят, то знов, коли вродить ся ягнятко, щоб воно не замерзло⁷⁾.

Вівці і кози гризуть цілий час гачуги⁸⁾, а діти, наклавши ватру, гриють ся біля неї. Колиж сонце піднесеть ся висше і на світі стане теплїйше, починають і діти рухати ся.

Вони »звгьит« — себ то спускають ся на малих санках, або на куснях дошки зі стрімких берегів укритих снігом у долину; або ще, хлопці всївши на міцного кола, як на коня і тримаючи передний його кінець у руках, зїздять так — оперті на ногах і (з заду) на колї — в дїл.

То знов заложать дошку на ворину і »гойдають« ся, усївши одно на сїм, инше на тїм кінци дошки.

Лїтом же, зійшовши ся разом — печуть паски і хлїби⁹⁾, копають грядки і садять ярину¹⁰⁾, косить траву¹¹⁾, рубать дерево¹²⁾, загороди будують¹³⁾, воду гатять у потічках, справляють весїля, похорони, христини — а при тїм увсїм дуже вірно яслідують старших.

тий неодїтими (прим. у Марка Мельника, Івана Мельника, Андрїя Калїнюка і і.).

»Одно, шо біда, нима вітки убирати, а по друге — то гїтвах росте, віростае из огїне — то шкода на то старати«.

То такому гїтвахови, шо мож сї ним уже послужити, то варт и шос справити, а з такого малого то нема хбсна жадного, то гїля него шкода одежі«.

1) Тут більша частина людей йдучи спати, здоймає одїж цілком і так спить. Одні кажуть, шо так привикли, а инші пояснюють, шо так гид (блохи, блощиці) не докучає. 2) Постоли для них приладжують із невинправленої шкіри погибших коров, телят. 3) Часом малі діти і дров лагодять. 4) Що не пішли в полонини. 5) Ягнята і козята; їх не дають у полонину. 6) Оборіг зі сїном, огорожений воринами. 7) Як вродит ся, несуть у хату. 8) Смереки, врубані і розкинені кругом стежіря, служать за поживу худобі. 9) З глини. 10) Камінці втикають у землю. 11) Буком збивають траву, або рвуть руками. 12) Одні бупїм то рубають, а другі ладять їсти: нарвуть кваску і понакладають на плитки (миски). 13) З патячків, а назбиравши оріхів, кладуть там — се вівці.

II. Житє на віру.

Буває, що «хлоп¹⁾ пристане ид челеди²⁾ и жиют ни вінчені». Таких випадків дуже богато:

»Як вішоў цесь духоўний (1904 р.), то извінчели сімнацік пар такі так за дурно, аби так ни сівіли — ни дивуйте — на віру«.

Нині (1908 р.) в однім присілку, Зелениця, живе аж девять пар, яким вінчати ся і не в гадці.

»Як гіўка — ни дивуйте — звиде сі³⁾ тай вітак пристане ид ні такі той, шо из ним собі починала, або ікис другий пристане тай сивіт. Або е, шо пристане ит удовици лівінь, або старий тай старают копиді⁴⁾ — ни дивуйте — тай так«.

»Оцес О. нагнаў жінку вінчену тай сидит из другоў и гіти е«.

В 1904 р. будовано лісову землізничку і в той час налізло в громаду чимало Німців і «Барабіў (Мазурів)«, і богато з них поприставало до Гуцулок⁵⁾; чи одна небаром померла записуючи майно на Барабу, який оженив ся відтак із Німкою або Барабкою⁶⁾.

Питай за причинами такого (нешлюбного) пожитя, то мовляв;

»Ади, бідно ся гіе, а то би старати духоўному петнацет левіў (від дисетки танче ни буде такі вінчети); тай зараз треба весіле робити — такі кошт великий«.

В кінци згадати треба, шо лучають ся випадки, де тесть має полові зносини з невісткою так, шо приходить часом через те до сварки між подружем, то знов між ріднею невістки і ріднею мужа.

Буває, шо тесть «дёржит сі нивістки« тайно перед сином (а іі мужем), то знов не крие ся з сям цілком, як шо син «плохий«:

»Старий носит і горіўки, тютюн, булки тай она до него иде«...

III. Рекруччина в народних оповіданях.

»Даўно ловили лівініў до васька — лівінка булá. Віт маў достаўлеги рикрукіў и кого віт заступіў, то ни даў, а кого хокіў, то даў«.

»Уперет брали до васька силоміць — ловили тай брали. Тай зноў доўго служили; ни один як пішоў, то уже нираз сідий війде, старий уже. Приказуют, шо один туй чоловік, узели тай буў двацік и три рокі, а потому вішоў та побуў шос пару рік у дома, а так, як покливали зноў, та пішоў, та вібуў ше пекь рокіў. То приказуют, шо

1) Мушина. 2) Жінка. 3) Має нешлюбну дитину. 4) Так називають нешлюбні діти. 5) Є, шо жиють із ними й доси. 6) Німці і Бараби заняли цілий присілок Рафайлову, а підпомагані камеральними функціонерами, збудували навіть костел.

за тих несь років білше перейшоў сьвіта, як за тих двацік и три: война янас була вэліка дужи. Тай потому як вішоў, то уже буў так, ни жениў сї уже.

(Іван Онуфрак Ів. 1908 р.).

Тажкі, военні часи під koniec XVIII і початок XIX столітя, довготривала служба, нелюдські кари — то що, відстрашували людий від військової служби так, що неедин покидав усе і втівав у гори, де — або «полюваў», або приставав до опришків.

Але опришківство виродило ся було вже на звичайне розбійництво; опришки — що колись виступали в обороні покровидженого селянства — нападають тепер і пана і селянина, отже нарід відносить ся до них без тої симпатії, як було за часів Довбуша; тому то і «дизиртири¹⁾» рідко коди живють опришками, вони волять «полювати».

До нині е ще сліди, де укривали ся молодці, що не хотіли віддати себе до війська; і так прим. у присілку «Бріцька» е лаз, що називаець ся «Полювачка»; там, по народнім переказам, жили втікачі. Серед просторого поля копали глибокі ями «так, що як заліз — то лиш голову було витко» і з сих печер гляділи, чи не йде «погоня»; наколиж побачили когось підозрілого, тоді втікали в противну сторону до ліса. Ями такі звано «полювачками».

1. «Мій вуйко дизиртириў 3 роки та ни могли имити, бо дужий буў, шо ни бояў сї и їмни²⁾». Але трафילו сї раз, шо — нибощик — заснуў у ті полювачці и погоньи имила. Як имили тай віддали до васька и вібуў 12 років. А вітак, як вішоў, то слабий буў дужи — ноги поцухли так, як колода; и умер вітак.

Але то буў лівінь — Боже!»

(Павло Курчук 1908 р.).

2. «Буў один лівінь, Гула називаў сї, тай він полюваў туй у Бріцьки. То даўно — приказуют старі люди — були такі лоўчи, гей типер тоти скарбові стражники и они ловили лівініў и віддавали до васька. А лівіні ховали сї у лісах, у поли ис перед тих лоўчих; они були у газгїў, усечину робили, али як зачули, шо тоти идут — тоти лоўчі — то ківали. И тот Гула — нибощик — такі перебуваў помежи люди. Али раз туй у їда була бизрога — ни дивуйте — до ризанї, а тот Гула знаў добри ризати, дужи ризник буў добрий. Тай запросили его їдо — нибощик — на чьне, аби помїг тото зарізати. Дали му нїж, загнали бизрогу до хлїва тай він лиш тото заколоў — аж туй лоўчі... Нагїйшли, застали у дверьих, хоки ловити. Але тот як диржнїў нїж у руці, так такі справнїў їм на зустріць... Тоти зострахи, аби їх ни поколоў — роскóчили сї, — а він ше и ногоў попер сї у одного, так вішоў...

1) Військові втікачі. 2) Цілої громади людий.

Тоти, як сі опам'ятали — галоў за ним стріжети, але лини один шпріт прийшоў ему отуй (показує) у ногу; він тот шпріт вітак вібраў и виходиў сі.

Тай так полюваў деўекь рокіў, шо ни могли го зловити. Али раз — туй на Ніздревині¹⁾ стояли копиці сіна — и він сигіў між тими копиціми и здрімаў сі тай уснуў. Тай нагійшли на то лоўчі и дбівили сі его, шо він спит тай один потихи, потихи и зайшоў и ножем помалу розрізаў ему — не дивуйте — очкур від порток. Али той ископит сі кикати — а то — не дивуйте — портки иссунули сі на ноги тай він улаў на землю... И тогда его зловили, звезали и завезли до Станіслава. Али він уже ни буў у воську, бо уже роки перестаріў, лиш тілко привели го и 30 жоўньиріў стало так у два гліди и его карали: він ишоў голий, а кождий жоўньирь по три рази го упік²⁾ буком из усеї моци.. Тай як він тоту кару перебуў, то прийшоў ит хакі и ожениў сі — али за кілка рокіў помер: ни було уже здороўлі. А то такі, кажут, сила! лгінь буў«.

(Петро Попович Он. 1908 р.).

»Одно поле у нас називає сі Хрест. То дєє даўно — гідо, ни бошик, розказували — зайшли були жоўньири и один жоўньирь вішоў, там є така подина, та застріліў сі там; мучили го за якує кару тай му було дужи гірко и сі застрілаў. Тай его там вітак поховали и поставили ему хрест — тай то и до нині називає сі то поле »Хрест«.

(Михайло Попович Он. 1908 р.).

Дехто знов старав ся зробати з себе каліку і так звільнити ся від війська:

»Нибоцікови Юрчіковому посег другий глоў тай віпустиў око; посег у чоловічок и око исплидо... Тай потому ни ўзели го. То твердий хлоп буў — каменний«...

»Шіедисет и шустого року, як нас брали, то двох зробили собі — ни до вас кажучи — вила³⁾. Пробиў мошна тай заклаў у то стебло и надуў, шо стало гей тот сешник⁴⁾ — ни дивуйте — шо у маржани, и то теплим воском завоциў и так прийшоў. Стає під міру, а то так гей — ни дивуйте — у корови миринги...

— А тобі що? кáжи ригіменцгерц.

— Ой, кажи, я разний.

А тот его за мошна тай потис — а то попри воску нара лиш вишипіла, а мошна стали як були... Тай кáжи ригіменцгерц: Кут!⁵⁾

¹⁾ Назва поля. ²⁾ Вдарив. ³⁾ Руптура. ⁴⁾ Мочовий міхур. ⁵⁾ Gut = добрий.

И того узьили до стрижарні, обстригли тай — галоў! до маршу. Так и з другим«.

»А мій брат вікрутиў сї. Узьиў ясенової спудзи¹⁾ мокрої и привиў на носі и на руці тай пішоў перед комісію.

— Шо тобі?

— Ой гостец; роблю на сплавачці²⁾, том гістаў гостец.

Тай пустили... Ясенову кору як спали и привий мокру до віла, то поробит рани«.

(Оповіс Павло Курчук 1908 р.).

»Оден туй маў сына — а моцний буў, грубий. Прийшоў чьис еставати до бранки тай зажуриў сї син и зажуриў сї тато. Каже раз отец: Я би тебе, синку, порадиў — але не знаю, ци схоч тото зробити?

— Ой чому?... лиш порагьте.

— Ну, як так, то ліз у смиреку високо и скачи вітїў.

Тот послухаў. Пішоў и скочиў тай прірваў сї³⁾...

Він шé жие; его не відобрали, але уже калїка до смерти«.

(Йосиф Осташиук П. 1909 р.).

»Я такі маў еслужити. Тато, нибощик, старшого брата вірихмлювали, шо ніби піде молодший... Ага! чькай, гадаю, будети ні вигіти. Тай так, шо я ни один день перегадаў у свеї голові, як би тото зробити — а то така річ, шо ні порадити сї кого, ні спитати, доскь — тихо, тай уже.

Але віўчериў я у тата тай лиш раз заўзьити сї мині, аби тото зрихтувати; гадаю рубати палец. Але як? То ни штука говорити ротом, але самому собі рубати палец, то штука; то треба твердого дужи на то. Гадаю собі, аби так рубати коби и не відити тай аби палец низдалиў буў. Доўго я над тим думаў, як би — не як, а далі узеў дошку доўгу, тай при однім кінци зарубаў сокиру, аби вістрьби вішло на другий бік, але так мірію, диўлю сї, аби палец ви пішоў гет. Вітак спер я дошку одним кінцем на одну ворину, а другий конец на другу ворину, бо то сї робило коло колиби, и під сокиру поклаў оцей палец (показуе троха на бік скривлений палюх) так, аби тот кінчик вістрі, шо видко из дошки, прийшло на сам чиколонок; у другі руці держу сокиру (другу) тай — шо наважу сї ударити (а то би обухом ў обух), якос здрігне сї серце у мигі; бою сї, уважьнете, — або не згоджу, або залехко ударю, або за дуже ударю, ни мож знати; так три рази я — шо залагоджу сї ўдарити тай здрігну сї... Але далі гадаю най буде, як буди — Господи прости! — тай грим! тай завиў у платок и готово.

1) Попіл. 2) Давно сплавляли дерево рікою. 3) Дістав руптуру.

Але як завиў? То як би так такі завиў той зросло би сі право и однако палиц добрий... Але я як уже урубаў тай заверну палец отак (показує — на бік), скрочу и так завиў, шо ни спраўцше сі хохь би шо. Так носяў я тот палец завитий 2 нигіла и то зросло сі.

Через тот палец мене вітак ни відобрали. А так у роботі то мніні то ни шкодят.
(. . . 1908 р.).

Тепер таке вже рідко трафляеть ся¹⁾. Дехто іде ще до ворожбитів, »аби не відобрали до жомньирь«, дехто морить ся голодом, »аби иссох, аби го пустили супровітом«, а багато є вже таких, що послідного року перед бранкою шанують себе, наймають ся до овец і там »вікохуют собі силу коло моложа и будзіў«.

Відобраний легінь — се »рикрут«. Він постарає собі скринку і заховує до неї всячину, яка придасть ся йому при війську.

Коли прийде день, що треба їхати, збираєть ся легінь і іде до »родичіў«, до сусід »віддзінковувати сі«; каже: »Но, я уже іду, можем сі у чимос завиніў, то проскіт мніні«. — Кажуть: »Бог кі прости! Най ти Бог помагає того відбувати здорово«.

Тимчасом до дому посходять ся легіні (що не ідуть), гостять ся, розраджують »рекрута«, а відтак прощають ся з ним і він сідає на віз і іде; легіні підпроводять його з кільометер та вертають ся дємів.

IV. Як гуцули правують ся.

В Зеленици нема й одного »газди«, котрогоб нога не була ще в суді. Туди »іде він на право« з ц. к. камерою або »родичьими« о ґрунт; там карають його за ріжні лісові провини; туди »идут на тирмін« із Жидами-лихварями, що їх »заўдают у суд за доўг; туди »кличут ґіти до спатвіў по татові ґолові²⁾«. Суд »вісилає« людям »тирміна« (»форляўники« або »візване«), котрі приносить до села »бзний« (»везний«), або роздає біля церкви »поліціян«.

Одержавши »тирмін« — »идут почитати до школи«, де »пан« (кажуть також: пан-учивіль, научивіль, пан-учениє, пан-сикретарь) читає³⁾ его, — »тулкує« (пояснює), на котрий день і годину мають ставити ся в суді.

В суді »судит« (»робит право«) людей »пан-сєндзі«⁴⁾ (»сєндзіў«) або »пан-раца«⁵⁾. Вони »почитуют«⁶⁾ (»філізуют«) і »по-

) Знаю чотварьох, що мають відрубані пальці на руці (по одному або по два). ²⁾ По татовій смерти. ³⁾ Пересічно 5 денно. ⁴⁾ Судія. ⁵⁾ Радник. ⁶⁾ Кличуть.

кликáють до права«, — »жигнут сьвітки на протоку́ла«, — »приво́гит до присьги« і »присуджують кару«.

»Сендзі и раци (судові пани) їдуть »також« на комісію и на провизорію«.

Проти оречень суду нижшої інстанції вносять (»подають«) »рекру́са« до висших, наймаючи до того »адво́ката« (»гадуката«); сей »вбирає зі суду áхта¹⁾ (áхта)« та »пише рекрус«.

Адвокато́ви »дають на штінплі«, а він »прибиває їх на папірі«.

Коли вже одна сторона »виграє«, а друга »програє право«, тоді дістають вони зі суду »віркьи«²⁾ і програвша сторона мусить »платити кошта«.

Як віритель »не залагоджений и не хоче ждати (чикати, вігодити)«, тоді суд »вісилає« до довжника »здику́тника (здикуційника)«, котрий »записує якус ф́анту«, — сіно, худобу, хату або ґрунт. По якімось часі »вийдуть (виходит) чихмістирь (цихмістирь)« з Жидами »лізі́тантами« і продає записане на »ліцітаціі (лізітаціі)« »за пускь-дурно«.

Найчасті́йше стають перед суд »за доўг«. Крім місцевих Жидів, котрі »здоўжують нарі́д« даючи їм »набірь³⁾ на борг« втягають їх у свої сіти надвірнянські Жиди-лихварі, позичаючи їм гроший, або даючи худобу і коні »на ви́ксиль«.

Люди, не розуміючи векслевого права, не платять довгів на час, та через се попадають часто в нещастє.

Довги обіцяють заплатити звичайно на час якогось більшого ярмарку (»відам на Юрі, на Покрови«); колиж на той час не мають потрібного гроша, дають Жидови щось (вівцю, козу, теля) »за вігóду«.

Тому, що люди темні, не письменні — то часто лучає ся, що їх Жиди »зараховують« так, що платять не раз подвійно.

Лихварі сеуть свою жертву довго — не раз кілька літ — аж у кінці ліцитують, руйнуючи їх »до краю«.

Зеленці здовжені страшно так, що се (по при сіфіліс) може бути головною причиною їхнього упадку.

Ц. к. камера, не маючи усталених границь від селянських земель, що року виточує їм судові процеси за »нарушенє права посіданя«; а властиво »она сама нарушує« селян в їхнім »исе прежди« посіданю. Люди уживають багато землі так, як і давно

¹⁾ Акти. ²⁾ Вироки — присуди. ³⁾ Віктуали, сукно, швіру на постолі.

уживали їхні »гїди-прагїди« не знаючи навіть, що вона »стоїт у мапах« на камері.

Довгі літа не боронив їм ніхто пасти худобу, рубати дерево, аж нараз — являє ся камеральний »інжінїрь« зі »струментом«¹⁾ і ланцями, шукає »пунтіў«, — »даўних кіпціў« і »палкўє«, куди має їти камеральна границя. Аж тоді довідують ся, що ся або та часть землі не їх, але »камералська«, перечать ся з інжінерами, »викидають палки«, — »вімітують кіпці«, щоб камера не »ўзела в уживанє«.

Колиж палки перестоять 14 днів і аж тоді люди їх викинуть, чи пустять свою худобу на »відобрану парцелїю« — ц. к. скарб віддає справу до суду, виїздить »комісія« і починаєть ся процес, котрий тягнеть ся роками, пожираючи великі суми селянського гроша і деморалїзує їх страшно. Селянин, що »стане до права«, наймає собі адвокатів, котрі »обіцяючи виграти право« тягнуть із него остатній сотик; він волочить ся по містах на »терміна«, марнує грїш, час і здоровля та розпиває ся повертаючи що корчма то »попасати«, то »порадити сі люди й«.

Майже кождий — »як стане до права« — шукає »ради«, де може. Удає ся між іншим до Жидів, а сі, намовляючи до витрєваня в процесї, дають грошеві позички, інтабулюючись рівночасно на хлопський ґрунт, котрий частенько забирають собі в дорозї ліцитаціі.

А кїлько то часу і гроша йде до калиток усяких близших і дальших ворожбитів і ворожок?

»Господи — ні пю, ні куру, ні скриўдиўем нікого на своїм віку, ни знаю, за шо на ні така кара. Усьудим ходиў, де хто радиў — ни помагає... Але шем ишоў у Дильтин до якоїс²⁾, шо ми порадиў нибощик Феґір; буду уже вигиў, ци праўду казала.

Чую, шо нибощик розболїў сі дужи — гадаю, ану ко и я піду до него подивити сі. Прийшоў я, а він, так сі — нибощик — укішиў, каже: Фала́ бу, шос приходиў, бо я уже хто знає, ци гїжду из цього вїйти... Тай так, шо у балачці зїйшло сі на тот процес. Каже мінї нибощик: Ти коби ше ишоў у Дилетин; тота би ти исказала, на чїм стоїш.

— А деж би то?

— Ей, каже, ни пилю ти и питати, сам трафїш. Будеш, каже, їти дорогоў аж їт церкві, а від церкві додивиш сі ис перед хати грушка — туди тобі

Тай я, грїшний, пішоў.

¹⁾ Інжінїрський інструмент нївелиційний. ²⁾ Знахорки.

Прийшоў я : Слава й Су!

— Богу сьтому слава! А шо-ж би?

— Ой, кажу, прасіў бим божої ласки и вашої, абисте ні шос порадили.

Каже: Пади на коліна, моли сі Богу.

Упаў я на коліна, молю сі Богу, а она — иршена — узыла книшку, саўтирю, поклала міні на голоў і каже: Допирай!

Допер я сам тоту книшку; читае... Читае, читае, а далі каже: Маўис другу жінку и та ти умерла, а е у теби друга слаба у хаки, ни вінчына.

Кажу: Та я гадаў сі вінчыти.

— Стоїт и вінчані, але она до 3 місіціў умре. Ти стоїш у праві не скарбом, пани сі дуже на теби насіли; каже: Много кі то буде коштувати, але потому найдеш такога пана, шо кі порадит и выграеш...

Тай, видите, тай такі цирез чьис умерла; ше кобим вигіў, ци у кім другім иказала ми праўду». (О. III п.).

Нарід стратив довіре до судів цілковито: »И цісарські суда фалчіві палом; вині суд кигне за панами и за Жидовоў, а хлопа коби такі утопити. Пани повіробели собі фалчіві мапи и скрадают хлопскі гругта, аби хлоп ни маў ніц зимлі и під посвіл».

Всі думают, шо цісар »не знае за люцку криўду« і колиб знав, »шо туй гіют ис хлопом«, то певно постояв би в іхній обороні.

Дехто їздив навіть до Відня — »до майяенішого манарха« на скаргу, але шо — »коли пани ни допускают хлопа, бо ни хови, аби пан цісар узнаў, як они у краю газдуют, як на хлопови ідут«.

Один газда¹⁾ з присілка Максимець так оповів про свою поїздку до Відня:

»Туй у Надвірні буў якис Жид, шо его брат рідний буў у царьі майстаршим міністром; казаў, шо він у царьі права рука.

Тай як скарб зачыў у мене забирати ту полоцину, и я прийшоў до него. А він каже: Ти диви сі, кобис ми устараў дві сотки, то

¹⁾ Як приїхав до мене »по раду«, привіз цілу торбу коверт та завяток, в яких приходять урядові письма, а добуваючи іх, говорив: »Я маў того папірі палу фіру (много) ружного, алем запросіў одного Жиди тай він перебраў: котре здале, то оди (в торбі), а котре пусте, том верг у пич«. Коли я став ему пояснювати, шо він здаець ся якраз »ахта« спалив, а се, шо мае, то завитки, в яких приходили до него »письма«—глянув на мене недовірчиво і не вважаючи на дальші пояснени, сховав непотрібне знов у торбу.

я би тобі віробиў письмо до майяснішого манарха, то бис віграу право. — Гадаю, най буде. Вістараў я гроші, иду. Написаў він письмечко, запичьятаў и каже: Їгь до манарха. — Тай я зібраў сі и приїхаў до Відні. Прийшоў я ис перед бургу, там де пан-цїсарь мешає и стою; ни знаю, як доступати... Але додивят сі мене бургшандарь и приступиў сі ид минї тай шос туди зашварскокіў — Бог его свитий знає, шо він туди казаў. Але я нїц, лиш подаў чимекорїй того письмечко... А він глипне сі на то, тай такі у той мах исцвиў, як огонь стаў у цвьїту¹⁾, тай вкрикнуў: То, каже, тобі Жїд робїл...; тай махнуў рукоў, аби я ишоў гет. Я кажу: Пропну Бога свитого... Ага, тот як звертит сі онтуди, як зашварскотит, гадаю — вікати би гет...

Тай приїхаў я у Надвірну, піду до того Жїда — ого! Чую, шо тот обїбраў многих тай увїк до Гамерикї.

Їдучи до суду »на право« відмовляють таку молитву:

»Ой иду я, йду дорогоў битоў, иду камїиноў.

Ой прийшоў я до камїиноного двора,

У камїинїм дворї камїиний скїл стоїт,

За камїиним столом камїиний пан сидит.

И перед него стоїт Христово вїло и кроў:

Як він ни може Христово вїло у рот брати,

Христової кирве сі напїти,

Так аби ни мїг на нас — ирцених — очи завертати,

Зуби скриготати.

Аби так ни мїг на нас карати — хїба добрим, а лихим нї.

(Катерина Остапук).

Їнші знов молять ся так:

»Иду я до пана, а ў пана камїина брама,

А за тоў брамоў камїиний двїр,

А ў кїм дворї камїиний скїл;

За тим столом камїиний пан и камїине му серце:

Як ни мож ис того камїиноного серцї кирве-пустити,

Так ни може менї нїкто нїчого зле зробити,

Минї ирценому, пороженому рабови (їмя) хїба добре зробити,
а лихи нї. Амінь.

(Павло Курчук).

Їдучи до суду беруть врештї зі собою прутик, котрим розділено двї гадїни, »як трут сі«.

Вїрять також, що: »у палицю аби запустиў жьїло ис гада и ту палицю держьити би під пахоў у сугї — то хрискинин буде грїзний, шо буде сі за своїм твердо упомвнати«.

¹⁾ Почервонїв.

»Шпур из повісилника добрий до права«.

Тепер наведу два приміри таких процесів; у першій оповіданню видно, між иншим, причини до судового процесу між »родичами«, в другім процес із ц. к. камерою.

1. »Я не прийшоў на спадковерци¹⁾, тілко я прийшоў на ста-
риню — на тата и на маму.

И тато гіліў ґрунт на чотири пайки — три рази при сьвітках відповідали. Перші сьвітки бўли у той час, як були заручини, як сватба була — то буў Гриць Мелник, Дмитра син, и Онофрьо Гапек, Магя син, — многі були людє, але досєк буде тих двох. По другім разі они штаўт²⁾ по тих заручинах відповіли мені, же сї не приймают мене. Але потім бояли сї, шо я їх буду позивати за тот конт, шо я робіў заручини и — тато скликаў сам сьвітки и свої доньки: скликаў сьвітки, тож также білше на то нема лиш Олена Мелник, Якова жінка, и Гриць Мелник, Дмитріў син. Они тогди у тот час доньки скликалі, шо они казали, шо будут уривати ис того ґрунту, шо тато на себи лишіў. Они то до мени переказували, але я тому не ишоў, бо я хокіў, аби тато зробили мені контрат. Типерь тато зачыли на то казати: Контрат на то робити не буду, бо таперь пізній чьєс студений, осїнь, тілко я скликаю свої доньки и сьвітки на то, де я ім обіцьїў, тай коли (Татови бўли дві боли: и разній буў — маў могої яйці, урваний буў, як то сї називає, килавий — а по другім разі, маў задуху). Оже тато зачыў їх питати: Деж я вам обіцьїў ґрунт, тай коли? Шо я вам даў, там даў, а шом лишіў, том лишіў на тоту каліцманю (шо ніби за мноў, на мою жінку) и іля себи, абим маў ис бабоў. Тож я ілію ґрунт на 4 пайки: три пайка на три доньки, а четверту лишью на того, хто мене додєржит ис бабоў и по меї голові погрєбе — тому я лишу тоту пайку; а зрештоў та пайка належит тому, шо бере тоту дитяну, шо она (моя жінка) собі найшла ше при татови и при мамі.

А покім тоти доньки старші изнимали отак (показує) руки до гори и казали: Ми сї отрецаємо того ґрунту, ми сї приймаємо того, шо ви нам дали — а рєнту дайте собі панови, хлопови або Жидови, то нам до того засї, бо ми не гідни вас стримувати, и не годнємо до того ґрунту доступити.

И тогди тато пішли и показали межу: там он той камінь..., там той камінь..., там той камінь..., а там поклали тичку — и так при сьвітках показали цілу межу.

¹⁾ Пол. spadkobierca. ²⁾ Немов.

Тато гіднї свій ґрунт на 2 пайки (нїби ґрунт від свого тата и мамин ґрунт такі на 2 пайки (нїби ґрунт від маминого тата). Ис того ґрунту, ис свеї пайки, лишнї тато половину ґрунту на себе и маминої пайки лишнї собі половину; а половину ис маминої пайки даў Марїї Кузюк, а по татови Мелник, а ис свеї пайки другу половину даў Настунї Мелник.

Як они так погїдили, на то я пристаў и робаў весїльи и пришоў тамка.

Вїтак они, як я вїшоў и перебуў там рік на ті пайці, при татови и при мамї, тогди они переказуют, шо такі сї будут брати до того ґрунту. И я зачеў миндувати: Тату, так и так, Марїка кáжи, шо сї буде брати и так Настунї кáжи, шо сї буде брати до того ґрунту.

А тато кажут: Ни бїй сї, Юри, докїў я жию, то они сї не сьмїют брати.

Оже, як тато заслаб, каже: Треба менї ксьондза и заклич собі люди. Пішоў я, спровадаў ксьондза и закликаў сьвїдки, аби тато потвердаў при ксьондзови и при тих людях.

Они сї вїйшли, а тато їм так казаў: Шо я вам тогди даў, том даў, а рештам, шом лишнї, то гїля себи и гїля баби и гїля тої калїцманї (шо нїби за мноў), а по мїї голови, то лишнїю на онту дитину, шо она собі найшла при нас. (Бо ўласне я не мїг заступити четверо сам за таку саму пайку, як и они мали: жїнку самодругу и двоє старшини, прим. оповїдача).

Оже тато тогди то зрікаў — як сповїдаў сї и браў причастие — и то зрікаў и покїм у три тяжнї помер. Та ў зимї тато померли, а лїтї вїтак Настунї тот кавалок такі урвала, шо сї на него наперла. А ўласни без того кавалка бїльше я не маю, лишень третїй пай. И Марїка напирала сї до того від того часу, як тато померли, аж до теперь, вуждого року, але я усеґо часу бороннї и так уживаў я 14 рокїў. Але сего року она заставила зьїкї свої: Ивана Синитовичи и Петра Поповичи, шо забрали її доньки, заставила їх скосити менї траву. Не косилїж они так, аби шос сїна укосити, бо то не є ґрунт глаткий, але камїнистий; то би косити поволи, аби сї наукосити гет такі. Як то сї косит пїсткá, то два косарї косет на кїм кавалку, а як сї косит по пїстку, то треба уже класти три косарї. Але на той збиток они к сили лишень до полуднї цáлий кавалок, та то так станóвит, як би лиш один день косиў. Царез то они так косили, аби узели уживáне — и аби збиток зробити нагїмноў.

Ще то забуў я, що докиў тато и мама жили, то они мали такі. Моті — границі, покиў тато їм відгїлили, але по маминї голові¹⁾ они пустонили тоті плота гет и позакигали ит свєї хаї тай пасли на вєсні 4—5 тижнїў по часови (по Юрю) через 8 рокїў на ўсїм, и на їм, що мали ваць урвати и на кїм, що мали лишити на мою жінку на дитину; то на вєсні.

Покїм у лікі від Богородиці зачинали так само пасти, а чьисом до Богородиці ше пасут на моїм ґрункі и, що я кричу, аби они шли вигнати свою худобу, а они мене ше публічне нападают, кажут, аби я собі відгородиў свій ґрунт ис перед їх худоби.

Жьиль менї сї на то изробит, що они менї шкоду робет и ше мене публічне називають и нападают.

Спроважьиў-же я ис того жьилью великого таксатѳри, два разим спроважьиў лікі, що они спасають траву, покїс, а разим спроважьиў таксатѳри зимї, що сїно здїли²⁾.

Не доста менї тої шкоди, що менї спасли траву и здїли сїно, але ше я відаю на таксатори, а они — не аби шкоду менї обернули, але ше и то не вертают, що мене таксатори коптуют.

На тож я терпїў аж до сего часу, аж сей час прийшоў менї такий прикрїй, такий парвий — що я не можу тому вітримати и хочу віддати тото на суд.

Имиў я Марїку, же підсипала на мене чьирами; на то я маю сорок и на один и буду перста³⁾ здоймати, у котрїм сугї пани скажут... Оже ис тої криўди, що я кїлко терпїў — пусьбаю на голос усьу свою криўду.

На першу Богородицю, у лікі, пішла мама — вибошка — до церкви, бо посток говїли, то пішли на Богородицю до сповїди; мама пішла, а я сї из жінкоў вілишиў ў дома. Там уже трошка я вішоў ис свєї хати и дѳдивїў сї я, що Марїка иде від свєї хати ит мому городови; и дяўлю сї, що она прийшла ит тому прьислу, що я лажу — на ті стежці, що я иду у село — и посьигла отак (робить рух рукою, прим. записувача) рукоў и висипала на мїй город якус воду.

Оже, як я то вигїў, сказаў я тото жїнці и привїў її, аби она то мїсци витїла, и казаўем жїнці на тот час сокотити сї; и я сокотиў сї. Але ишли мама ис церкви и за то не знали тай цїрез то перейшли; у днину перейшли — ци то було коло полуднї, ци ранче, ци пізнїще — и тої днани д' вечїру зачьили сї йойкати, же слабї: йой! тай йой у один талан...

1) По смерти. 2) Їх худоба зїла. 3) Пальці.

На то она не сипала там, аби її мама ўбръила ў то, але аби я ў то убръиў, або моя жінка. Оже ис тої притенції, як сї мама розболїла, дуже на другий день слаба була. Так перележыла мама тиждень, а у тиждень я пішоў до робы, запыртыта бїб. Тай тогда Марїка вїшла и ухопила бабу¹⁾ до себи и ополїрувала менї хату: пмаке менї забрала и корову узела, так сплундрувала крадёмне, бо мене у дома не було и жїнки таї не було.

И як бабу узела, так ше тиждень нема, як баба була у сповїдї на Богородицю — а она зноў заждыдала бабї ксьондза, бо хокїла, аби баба вїдповїла ї при ксьондзови ґрунт. Баба умисне, шо вїдповїдала, але шо вїдповїдала, то сама не знала, шо вїдповїдае, бо так уже слаба була.

Оже покїм дес у пару тижнїў чула баба, шо она косорит сї косити тоту траву — и переказала баба лґьми: Кажїт, шо они хоке косити ту траву, най иде Юр та най косит.

Оже я вїшоў косити и вїшоў Андрїй Кўзюк и каже: Шо ти вїшоў, чоловїче, мою траву косити?

— Яку твою?

— А, таку, шо баба менї вїдповїла сей кавалїчок, тай то мое право.

— Як тобї баба вїтповїла, то иди скажи, най баба вїде менї сказати; а докї менї баба не скаже, аби я лишїў, то я не иду вїтци.

Оже тогда А. К. пішоў казати бабї, аби баба ишла менї перечити косити. Каже бабї, а баба каже: Най косит Юр... А они тогда бабу за плечї — тай вїтрутили ис хати гет. Оже перебула там баба тиждень, а вїтїў прїйшла до мене та перебула 2 тижвї и померла.

Оже не знаю, ци не она то зробила, шо моя жїнка, уже 10 рокў як мама умерла, нїц ни робит, лиш сидит и заводит... Раз тогда том вїгїў, як підсипала, том сї посокотиў и жїнкум посокотиў, а мама убрила тай пішла ис сьвїта, а типерь я знаю? може она зноў підсипала тай жїнка убрила..

Типерь я зичїў грошї и татови на поґрїб и мамї на поґрїб: и татови двацїк банок, окрїм свеї дисеткї, шом маў, и окрїм свого хлїба, — и так мамї 20 банок, окрїм свеї дисеткї и окрїм свого хлїба. И уже чотари рокї як жїнку обходжу, шо нї заробити, нї вїжебрати, нї нїц. Не так того піснїль усї роки буває, десь так буває, шо рїк перейде, шо жїнка и здоровїща и розумнїща, а дес 2—3 роки зноў так — шо я дуже не віру, ци не она того таї її прїдбала (Марїка), бо она дуже люта на тот ґрунт.

¹⁾ Маму.

Уперед лиш пасла, а теперь як видит, шо я слабый и жінка она заставила зьикі свої косити на моім.

Як жінка не годна гітим їсти зварити, то я мушу свігити дома. Озде уже 3 рокі, як жінка так дуріе, шо вішіе сі, топят сі, душит сі, заводит як день так ніч — то я закигнуў доўг, аби и самому жити и жінка и гіти аби жили...

А они як відбирают по кавалічкови ґрунт, то хоне, аби я не маў на тот доўг.

И я слабый, уже 3 місці и два тижні, як шос не можу на руку, и 2 тижні як ноги ні заболіли, также не вірю — ци би то не від неї (Марікі) походило;... так виджу, шо она цалом хоче мене из жінкоў зігнати зі світа.

Оже я прошу, аби то пішло на суд, аби суд тото ім заборониў робити, аби ім наказаў мене нищити.

Я на процес ви маю сили, але прошу сі у паца раца, аби они тото заборонили». *(Юрко Мельник).*

2. »Тато — нибощик — провадили процес 18 рокіў и усе сі боронили, боронили, як могли. Забрали у тата одинайцік штук худоби, вісім воліў и 3 корови и та худоба стояла піўтора року у скарбі; вітак прийшли и заграбили 120 мір сукна — шандорі узьили ис комори; трицегеро дробу вістрілели стражніки — тогди двое..., тогди трое..., тогди четверо...; так їх мучили.

Вітак скарб вігнаў тата из лазу гет и сами зробили сіно. Прийшла зима, худоба гине из голоду, а тато — нибощик — кажут: Гоніт, хлопці, худобу такі там у лаз и гудуйте тим сіном... Ми гудували, а тоти як узнали и пішли тай зігнали худобу гет. И нереночувалисмо дома, а тато сказали: Гоніт назад! Вігнали ми там зноў, перебули 3 дни, а они прийшли, тай нас вігнали гет. Але тато казали зноу гнати, и ми пігнали. Як они за то узнали, післали 8 ляґріў¹⁾ и людей, аби тоти салаші спалити гет; бо там були салаші наші, шо стояло сі ис худобоў.

Як зачыли они тоти салаші рубати и палити, а мій брат вішоў ис колиби и каже: Люди! шо-ж ви робите? Бога сі бійте! та-ж то нас много роботи куштуе тота стая. То ни вілно так робити!... Але один ляґорь исхопіў пушку тай заміриў у груди стрілетя... Брат тогди крикнуў: Робіт, шо хочете! — лиш ни відбирайте жике! И тот даў спокій.

¹⁾ Лісових стражників.

Як запалили тай то зачъило горіти, каже брат: Бійте сі Бога пане, а ви шо робите? — А тот лягорь заложив руки из заду и каже (шінюю день съвятий, сонічко съвите, Бога съвитого и вашу чесну голову), каже: А пож? ади дупу си грію коло твоїх будинків...

А брат такі пріскочит, тай хап понід пахи тай верг его у ватру так, шо и голови не було видно... А сам далі, ше и скакаў через пушку — лиш би було ухопити. Его люди віхопили из ватри, а тот такі хап за пушку и стрілиў за братом; изгодиў брата о туй (показує) у руку, шо 18 кісток дохторі вібрали — лише сі лишило мйисо тай жили. Вітак брата закували и узели до арешту. Як за то узна суд и вішла одна комісія, а вітак друга и віддали татови усьо, шо скарб відбираў и віддали сукна и худобу, усьо — лиш два воли сі обстали, шо и пропали у скарбі.

Тай тато мали уже спокій. Але як тато умерли, віехала якас комісія — то ни зараз було — и ходила по лазах и у Пасічнім мала канцлярю. Кажу я братови: Нам би ити шос гіяти... А брат каже: Иди ти.

Так приходиў я у Пасічний скілка раз — а там буў якис писарь, Карпінцький називаў сі — и я кажу, шо коби пани нашого не узели, шо нам би ити у лази и показати панам границі, а пани кажут: Чоловіче, ми туй маємо пісьма, ми вам усьо віддамо дочиста, шо ваше; а тот писарь Карпінцький стоїт так из заду паніў и лиш отак (показує) поўтираў сі палцем по носі.

Вітак — они писали у канцлярі до полудні, а по полудни ишли на спадирь — я прийшоў ис полудні, а тот писарь Карпінцький каже: Чо ти, чоловічку, ходиш туй тай ходиш? Я би вас, каже, шос порадив, коби есте нї лиш не зрадили.

Та я, кажу, прошу Бога съвитого и ласки панцької, ни маю тперь, абим вам сі відгичив. А він каже: Я нічо від вас ни жьдаю. Я, каже, буду тобі читати, кілко скажеш: ци раз, ци два, ци три — буду ти читати тибеліи. И у кужгі тибеліи записано однако. И узеў тай читає: У нас такі гори стромкі, же наше бідло ни годно доступити, а такі камняскі, шо утни дерево — то сі на тріски поламає. Ми ни хочемо тото у податки закигати, ми сі тото отречаємо

И каже: Я тобі дам раду на то. Зробіт рекурс до пана губернатора ді Львова, шо у нас відбирают пани наші добра самовладни; и пан губернаторь над тим подумає и вишле другі інжинери и вам сі то спраудит. Бо, каже, так, як би камінь у воду верг та пропаде — так и ваше пропаде, як то ни зробите.

Я кажу тото вітови, а він каже: Шо ти знаєш? Шо наше було.

то в буди, нічого нам не відберут. Кажу я людям, кождий так — ніхто ни хоче робити так, як той радиў.

Тай пани поробили мапи у канцїлярні на столї, шо ніхто не знаў, шо они там позаписували, бо на ґрунта ни виходили.

Вітак, як прийшли інжїнери камералні и зачели граничати — ого ни добре; у мени самого віднимают гідизніану ис покон віку.

Пішоў я до суду и зачеў сі жевувати, а пан раца кажут: Чивкай. И пішли, закликали адїюнта Танаськвивича и кажут: Чоловіче, так нам кажи праўду, як на сповїди кажеш ксьондзови, та ми тобі дамо раду; сважемо тобі — ци віграеш, ци прїграеш.

И я зачеў приказувати: Було 40 мордіў пасовїска, а за тим було трешка вїваленту, але то було між нашими ґрунтами, шо до скарбу не приперало, лиш хїба у однім місци, шо буў пляц, шо купили палити вугле и то лиш на 20 ровїў купили (але потому и то пішло на віки до них); и то ми на тїм пасли худобу, бо то було наше ис прїжди. А типерь то зітвімают.

А пан раца тогди кажут: Ти собі якіс уживаў, так уживай, а до 14 день абис палки ни тримаў.

Вітак прийшоў зноў інжївїр граничати, а я ни даю. Каже він: Чоловіче, абис знаў, я таку важну роботу лишєю, менї платит сі денно петку, а робїтникам по ринцькому; маеш піти зі мноў у місто, до суду, на контроляцію до мац, а як не підеш, то мещ ми, каже, платити дни.

Прийшли ми до суду и тот інжївїр вібраў ис тибелїї мапи и каже: Видиш, ти кажеш, шо моя мапа фалчива, а то шо у мої, то е и у цих мапах.

А я на то кажу: То усї мапи фалчїві, бо то при пивї и винї роблено на столї.

У тот час прийшоў пан раца, а він каже: Пан сєндзї, біда моя из Шпїянтами — на Чортці-горї каїнем нас били, а цес мене уже третий раз віганї від граничєвя. — Пан раца на то сі ни обзивали.

Прийшло ше кїлка людїй из Пасїчного, а він каже: Игїт по доктора Фрея, най прїйде до суду робити скаргу на провїзорїю. — Ми привїдїли, и доктор Фрей робнїў из адаантом скаргу на провїзорїю.

Вітак якось такі ни задоўго я погорїў и жїнка ми згорїла — ше жила пїўтора тижні тай умерла. Підпалїў ні хтось Пішоў я и укиў 50 смерїк на тїм спбрнім кавалку. Мала віти комісія цвітнї, але упала зима тай відвїли комісію на май. А я, як то дерево укиў, просили пани суд, аби суд заказаў мнї, аби я до комісії ни вїнуў и штуку. И суд заказаў. Иду я у суд и прошу сі у пана раца, а они кажут:

Потерпи, чоловічку, потерпи; якос тобі Бог поможи; чикай до комісії. Ну, тай я чикаў.

Прийхала комісія, обійшла тот спорний ліс докола и зи свідками — я поставиў двацік и чотири свідки, а они з 10 лиш списали протокола и поїхали. Вітак зазвали нас на термін до суду. Каже пан сендзі; Каже пан кўрник (азистэнт, заступник скарбовий), шо має винности ше ахта зі Львова, аби не робити нині росправу, бо він буде рекрусувати; як хоч, то роблю типерь росправу, або чикаймо.

Я кажу: Прошу Бога свѣтого и ласки пана раца, робіт, як ви знаете, а я шо.

Тай відложили право. Но, вініс він ахта зі Львова и я прийшоў на тирмін. Подаў він на скіл то письмо, пан сендзі подумали, подумали и кажут: То віц ни значит та оборона подлуг катастрофових мап. Але він каже: Я внёсу репліку. И даў репліку. Прийшоў мені зноў термін, а кўрник каже: він сі погодиў на скільци и на натеси (ціби, шо я сі погодиў из анжінром). — А сендзії каже: Ні, він сі не погодиў. — Курник приступит сі до мени и каже: Праўда, шо ти сі погодиў? А я кажу: Прошу Б. св. и ласки пана кур. хтїўши, аби хлоп ни казаў дитинцької бесіди, коли пан кажут: як я заперечиў сі из ним и подаў на провізорію — то яка нам погода?

Шо они робити? Обернули право ще раз и обернули, шо они мали на тім спорнім уживане, шо відтіў е карані: Федір Шпінта укиў одну смиреку (він укиў у скарбовім, а они зложили, шо на тім спорнім), Василь Шпінта сгїї місяць (такі укиў у скарбовім, а они зложили, шо на спорнім), Илько Гирба (укиў бука такі на своїм, шо ему вітак віддали то, а они подали, шо він укиў на спорнім), Ивана Гирбу и Дмитра подали, шо були карані, шо брали смолу (а они кажут и типерь, шо и 100 раз присегнут, шо сі до спорного и не доторкаў), тай шо Калинюк браў іс спорного попрáўліне на мости (а то було нас тогди 6 на ширварку, я сам був прецінь там, том вигїў, десмо брали на ти моста: зі спорного ни укилим и кімака — а они кажут, шо ми там брали. Тай як лягри узнали, шо не того спорного були ти карані, то суд мене завірокүваў — шо они мали там уживане, и я програў провізорію.

Я подаў ді Львова тоти свідки скарбові за фалчиву присегу шо они присегли на фалч.

Тай вітак прийшло мені зі Львова: Свѣтки сі шос ни порозуміли, иди у права дорозі... А я як пішоў у права дорозі — так и нині ни можу из тої біди вілести.

Доким міг, том сі борониў, вікадаў палки — гет вімітував за жудий раз, шо они не могли прийти до уживане. Аж яв я лег на 7 тижніў у хоробу — на ту дурничку, би сі ни приказувала, — они тогди добігли и відбили границі и продали вітроломи Жидам на тім спорнім — узели у уживане. И від того, шо ти сьвітки фалшиво уписали, шо на спорнім рубало сі на мости, и від того, як я лижеў у хоробі, узели ў уживане — від того часу уписуют собі, шо то їх е властиве.

Господи, ни знаю за шо то — цисмо чим Бога прогнівили, ци шо, шо на нас така кара паде. Ни знати, ци наш найясніший ма-на́рха знають, шо туй сі робит? Я ше би трібуваў ити до Відні, бо у цих судах праўди нема: суд нині панцький та живіўський, а ис хлопном робе, шо хоки.

У першім процесі я пропроцесуваў одинацік сот (риньських), а вітак у другім дві сотки, а типерь за кошта — бзмут и решту, шо маю; так сі на ні заўзели, абим цалом пропаўс.

(Іван Шпикта).

У. Прошаки.

Записано в Зеленій, Надвірн. пов. 1908 р.

Бідні е двоякого рода: перші — се люди фізично здорові, мають хату і кусень города, лишень »худібки у них дае-бі«; другі-же — се »жеброта«, старі, німчні, або каліки, що живють виключо лиш »віпрошеним хлібом«.

Жебрак — старец — гід.

Жебраки ходять хата від хати і просять милостині. Їх обдарить усякий — той дае »за поману«, той за худібку, той за здоровля — ніхто не відправить »голїруч«.

Увійшовши в хату¹⁾, стае біля порога і »говорит очинаш«: »Омйоўоца и сина и сьтого духа. Амінь: (†)

Очинаш ожієс на вибісі и на́зимли; дисітисі омя твое; ди-прийди царство господни до нас грішних; дйбуди оля твоя сіта-ни-бесна, хлібец свій нашущний дай и нам, Господоньку любий-солот-кий одинесь и остави нам доўженьки наші, яко и ми отпускаемо усім грішним, и не поведи нас во искрушение, и збави нас віт усекої муки, панцької кишкої ниволи. Амінь.

¹⁾ Ще на обійстю відкриває голову.

За молитвами сіх святих царю наш небесний, укіпшителью души истинно, завиздиси спольяю, совровище благий, живий, податилью, прийди, висили сі, очисти душу нашу від усекої блями, усекої ббли. Аминь.

Богородичко, тіво радуї сі, бродованная Марійко, Госпогъ Бог с тобою, благословенна ти ожинах, и благословенний плод твій, чѣрева твого, яко нам породила еси, Христа, Спаса, Збавикіля душем нашим грішним.

Увірюю у єдиного Бога, Суса Христа, Сина Божого, вєданородного, оцарожденного, оцалакі, грядущого суславою судити будут живі и мертві; и буди конця духови твоему, житворящому жидотца и сина схогящего со семі со духом, супокляяемо, глаголимо глаголаушу про року, єдину хрещену, на Бога остаулену грігоу, чаюж бо оскрисєніє и будушого віка. Аминь.

1. Перямдушу вірувати инчого Бога крім мене. 2. Не взивай одного Бога сьтого надирємни. 3. Свеки свети дни, як негілний день. 4. Шєнуї отца и макірь, куждого старшого від себе, будєш доугі лѣта на зємлі жити. 5. Не убий. 6. Не чужолож. 7. Не кради. 8. Не будь свідком фалчивим. 9. Люби ближного, яко сам себе. 10. Не пожауй нї осаа, нї вола, нї слуги, нї злужницї, которі твої суть.

1. Первє хрещєніє. 2. Миром помазаніє. 3. Сухарипт. 4. Покута. 5. Єлеєм помазаніє. 6. Кампланцтво. 7. Мандженцтво.

Гніу, завдріськ, ліниуство, обжирство, до хвали божї ходити, служби божї вислужати, яко же днї сьвєкї у церкві постановуєні, пбмпулю несїле неопрауєти.

Шо є тройцї сьвета? — Тройцї сьвета: Бог Отец, Богосия, Богодух, у трох особах одєн Бог; четвєрта же особа Божа остала чоловікови вірни и умер за нас на хрескї.

Господи помилуй (3). Слава Отцу и Сину и св. Духу и нинї и присно и во віки віком Аминь.

Виговоривши молитви, каже: »Слава Сусу Христу!«

Газдиня тимчасом наповняє миску молоком, ставить на лаві и каже: »Ану-ко, вітї... Прошак перехрестить єя, перехрестить також страву и їсть. »Похарчувавши«, молить єя в другє, а по сїм дякує: »Простибі! А помершим дай, Господоньку небесний, царство, а вам, ирщєним дай, Боже, здороує«. Газдиня дає йому щє й в торбу муки на кулєшу, картофель, або бобу тропшка. Дїд дякує, и відходить, сказавши вперед: »Тай оставайти сі здорови«. В сїнях и на обїєсть бурмоче молитви, а зачинивши ворота, накриває голову, мовкєє и їде дальшє.

Інакше запомагають убогих першого рода; їм дарують вівцю, теля, або корову і то так, щоби вони не потребували соромити ся своєї бідности. Каже гаада: »А кобисте, иршені, приходили ид нам троньки<...> Нічо, нічо<...> Дай вам Боже здороўле! Прийдемо< — каже убогий чоловік.

Коли відтак прийде він, посеядять, побалакають, а на відхіднім каже гаада: »А може би ви узели собі ит хакі корову (теля, вівцю?) Озміт-ко, озміт!< І дає. Обдарований дякує: »Прости-бі! Дай вам, Боже, здороўле и ваші худібці... Дай Боже, абисте мали шо давати<.

Або гаада каже впрост: »Вери сю корову, шьинуй ї, як хочеш и знаеші, бо то божа и твоя<.

Хто дає, дає звичайно — »за здороўле худібки, або за своє здо-роўле<. Не можна давати лишень кози і свині:

»Кову ни вільно дати бідному, бо коза є від »того< — осина; то єго худоба. То на кім сьвікі душе скакала би за козоў по скалах, по сиветах; душе ни мала би спокою<. (Андрій Перожук).

»Ни дивуйте, поросети ни мож дати бідному за простибі, бо на кім сьвікі душе ни має коли Богу сї молити, бо усе кухарит, усе ладат пацети харч; тай усе ничиста, шо коло того сї угай заходит<. .

(Павло Курчук).

Старий господар Іван Онуфрак Ів. оповів, шо »даўно буў туй звичай, шо як ишоў по дароване — ци би тэле, ци би віўцю, — то ніє літру горіўки тай хліб и уперед робили таку гостину. Але потому шос сї дбагли люди, шо то їм ни панїт из тоў горіўкою тай залишили тот звичай гет. Типер приходит без нічого, бере и иде<.

VI. Баї й ворожіня Андрія Шумилека

з Борсучної, присїл. Зеленої, Надвірн. пов.

»Се Зелена уже має тих земляних богіў. Туй самі чьиріўники та тарактерники — Боже прости. До усекого собі помагають, усеко сьвітом колотет¹⁾<..

І справді кождий присїлок просторої, гірської громади має — той »баїльника< (або й кількох), той »знáхара< або »грагіўника<, декотрі мають »опиріў і »воўвуніў<, деякі »відьми<, а один, а саме »Борсучна<, має свого »ворожбита< і »баїльника< в особи Андрія Кушнерука.

¹⁾ Пор.: Матеріяли до української етнольоґ. том XI, стор. 103 — 125 — 13^d.

У нас — не як »дес там на стбіронах«, що »дарма бути пророком у своїому селі«; гуцульське населене має до своїх »непротих« повне довіре, поважаючи кожного й кожду, як валежить, та спішить, як треба, по »раду«, чи »поміч« для себе або маржинки. У дуже важних справах, або тяжких недугах спішать до »май го-лоўних майстриў на ти ріки¹⁾«.

Купнерук живе тут під загально звісним прізвищем Андрій Шумилек, замешкуючи одинцем, у висше названому присілку, маленьку, курву хатину. Нема дня, щоб не завітав сюди хто — який газда (чиледина) з ившого присілка, чоловік із сусідної, або й далекої-далекої нераз громади: приходять із гіркими скаргами на »ворогіў«, зі щирими прошеннями »о раду«. А Шумилек приймає всіх радо, з питомою йому усмішкою на закурілому »в димáх« та зачорненому в »спудзáх« лицю, всіх пильно обслужить — свій чи чужий, богач чи бідний, мужик чи »пан«. А е й »пани« такі, що подають ся сюди по раду, дехто колейкоў, дехто »філягром«.

Каже Андрій, що: »Май зда́ло баяти у петницю. У петницю, як ше наше, шо и люльки ни пакнуў, то усьо виджу, усьо скажу, и маю до того вéликий пал... А у енчу днину ни так!«

Та тут згадаємо, що Шумилек, не маючи »людей«, манджае у »село« (середки), або у другі присілки шукаючи праці, а по дорозі »ворожить«, хто сего бажае (найбільше чужосторонним).

Він вірить зовсім у свою силу, а закликаючи відьму чи хоробу, кличе з таким перенятем, що аж очи свитять »гей у воўка«, а слина порскае з уст; при тім він кидаєть ся, наче би справді видів, або гнав кого.

Подаючи ось-тут »знане« сего ворожбита і баїлника, наведемо на вступі його погляд на людей:

»Як дитина зачинае сі у отробі, як сі заўежи, то тогди Бог судит: той має бути злгій, той опришок, той ворожбит, а той коваль, а той майстрирь голоўний; той має бути вітом, а той гиком, той богачем, а той краўцем, а той швецом, а той старцем, а той царем, а той попом, а той ўладиком, а той крўлем, а той чорноквижником; як сі уродит у бідну мінуту, має бути старцем — кирворобником до смерти. Старец має вишко бідувати на сім сьвікі, бо его Бог хоче приймати до царства.

Такий, шо родив сі у бідну мінуту, буде дужий, але ни має охоти до роботи, ни має руху, лініськ такоў чорноў хмароў на него

¹⁾ Села над Прутом, та на угорськім боці.

налегає, що він ни має охоти до праці; він ни винен за то, бо він сі у таку мінуту зачеў; то из за провини матери его».

До права

Як хтось »правує сі« (веде судовий процес), удаєть ся до Андрия з просьбою о пораду, а сей бає так:

»Водици-арданици! Вікляю кі из гірь, с під гірь, из морі, з заморі, из за солодзенцького каміне. Як ни може той камінь вийти из морі, с під морі, так аби право ворога (імя) ни могло вийти на верх.

Яко сонце правидне, яко луна, яко звізди осияют, так аби праўда сего ирщеного-пороженого (імя) осияла яко Пан Бог благословен, яко Дух съветий правидний. Аби він ирщений-порожений (імя) слаўний у паніў, у Пана Бога и у цілім мирі. А погані зу́стави, погані очи, погані мисла заклинаю: Яко Бог заклеў гори и каміне, так погані очи, погані мисла, погані слова заклинаю божими словами, божими молитвами; щезай! пропадай! гет щезай от божого лица, от лица сего ирщеного-пороженого (імя) от его слави; погані раби, погані зу́стави, погані мисла, погані очи, погані мінути, щезайте!

Водици-арданици! Умиваш ти луги, береги, обмивай сего ирщеного-пороженого раба (імя) от усекої блями, от усекої боли, от усекої нечести, от усекого броду. Водици-арданици-говірници! Яко ти слаўна у Господа Бога, так аби слава сего ирщеного-пороженого слаўна була овік-віком. Амінь!

Як кому зле ведеть ся — не має щастя будь до чого, то Андрий »побіає« і все гаразд буде:

До щіскі.

»Як сі схогіте усеї потоки, усеї звори, усеї кирничі до ріки, а ріки у тихі дунаї, а дунаї у синє море, так аби сего красного-прекрасного, пороженого (імя) щіскі, добро, гаразд наслідувало.

Як ни може бути риба без води, так аби без него ирщеного-пороженого ни могли ніхто бути ў усім мирі».

Буває, що парубок вінчаєть ся не з тою, що передше »кожаў сі«, а з другою, тоді перша може так »постарати сі«, що новошбрані розлучать ся: »е, шо и від престола молода відступит, шо ни хоче за него ити«.

Аби сего уникнути, йде молодий (молода) до Андрия, а він промовляє:

До вінце.

»Идут сі ирщені-порожені (імена) до слаўноі дороги. Заклинаю— як камінь твердий Бог заклеў, шо сі ни може розгліати, так ни може ніхто сих ирщених-порожених рабіў (імена) розлучати из сеі дороги щасливоі, веселоі, на котру они нині ступили«.

»Заклинаю погані чъиси, погані мінути, погані очи, погані ирти, погані голови тоги, шо хокит розлуку зробити — закликаю божими словами, божими молитвами. Допоможи мині, Тройци света и усі Свекі Правидні Христові ставайти до помочи ў день и у ночи, би Бог поміг того розсудити. Аби так тих молодих (імя) осіяло шіске, здороўле, веселіск у дому, яко Бог ясен на небесах, и сонце и місяць и звізди ясні.

Поклик¹⁾.

»Погана душе може покликати, може чиледину избавити живе; посилає погану мінуту, злого духа, аби она (чиледина) ни жыла.

Як сі таке трафіт, то сі закликає. Кладу у-вікно свічку и хрест и аргуш, а так иду з надвору и беру з вікна хрест и воду свечену и обийде си ис тим три рази салаш и си говорят:

На ўсекое ўреміє, на ўсекий час, на зёмли ми сі покланеємо слово боже благий, доўго терпеливий, много милостивий, праведні любий, грішних милуай, а усі зовеш до спасенія Христового. О заради обрщєніє, обиртаєш сі ит свому духови, приславному, будущий-Госпогь благ прийми молитву во сей час, яко сам себе приймаєш; душу просвьіти, талисá ўчисті (тіло аби Бог учистив) од секоі ббли, якиє сам светий; исцїли немощі наші, нас Боже огляди своєми ангєлами, якосмо ўзе усі достигли до єдиноі віри, Слави твоєі. Слава Отцу и Сину (†) и светому духу! Праведний єс, славний от Духа светого. Є один Бог у трох особах, три особи, а єдін Бог: Отец и Син и дух светий, три особи, один Бог. Четверта же особа божа остала сі чоловіку вірна, шо нас откупиє грішних от пекла, от ниволі житейскоі. Без божоі ласки жадин хрискинин ни можи бути спасений. А душе чоловіческа є потрібна, до ласки божоі, до спасености Христовоі. Яже волни ў нбци, яко ти єси Господь Бог благ и човеколюбци, прости нас, Господи и благослови нас, Господи, своєю ласкою преослаўноу.

И відганєю ўклик божими соловами, божими молитвами, о тройцоу светоу, управитця о Духа светого, жияя єго благословєнє на вік-

¹⁾ Пор.: Матеріяли до укр. етнол. т. XI, стор. 109.

віком. Амінъ. И поклинаю, бо рагіско, весолбстю, Бог дає кріпоскь вік-віком. Амінъ.

Так цілуї сі хрест и дає сі цілувати хто є, то уклик щезає«.

Поклик заверне.

»Як'ої хоче, аби ўклик завернути на того, шо го наслаў, то сі

Заклинає:

Даўсє, Христе, ружія на злого духа, на силу 'єго. На хрест твой припише сі, трисерці, сирокоченчі, опразничі. Як' оскрес Госпогь Бог Іус Христос, Спасикіль светий на небі, так ўрази щчизають от лица ожого, от лица християнцького, от лица любячого, от зимлі, от води, от морі, от облакїу, от місєці, от сонці, от звїзгїу, от ц'алого миру, от нас усїх иршених и от сеї иршеної (імя) о вік-віком. Амінъ.

Як' завертає сі вода из усїх рікїу, потокїу у море, так завертаю шь бблу, сей уклик на того раба, шо го наслаў, на сєю иршену-порожену (імя). А і дай, Боже, здороўле, веселїскь и рагіскь из ц'алим домом, из усїм чадом.

Яко сонце и місєць и звїзди и Госпогь Бог, яко слаўні на небі, так аби се иршена-порожена слаўна у мирі жива на мнбгї лїт«.

Бай на бблу¹⁾.

»Заклинаю погані очи, погані мисла, погані зустави божими словами, божими молитвами и відсилаю за чорне море, за чирвоне море, за гудубе море, у широке поле, у камїне клїте, у темні бешєда, де птахи не долїтають, де кури не допївають, де пси не добріхуют: там будеш пликє лупати, воду переривати, піски пересипати, дерева перешувати, а до сєго красного вїла зле аби не мало тіла и аби сей иршений-порожений здороў, як' здороў горїх, твердий камїнь.

Буду кі карати девєтьма птахами-перваками, девєтьма индиками-перваками, девєтьма гусаками-перваками, девєтьма качурами-перваками, девєтьма когутами-перваками, девєтьма готурами-перваками, девєтьма звїрю-перваками, девєтьма биками-перваками, девєтьма кїньми-перваками, девєтьма псами-перваками, девєтьма кбтами-перваками; девєтьма яглами буду кі колоти, девєтьма косами, девєтьма серпами буду кі стинати.

Аби так лахи ни мало до сєго иршеного-пороженого (імя) доступати, як' ни може диявол до лице Христового доступати«.

¹⁾ Недугу (бїль голови, горла, зубїв, очий, гоєтець).

Суха бола¹⁾.

»Може из кяшкoi роботи, можи из жури вéликої, може из туду вéликого, може призáспано, може из очий поганих, може из кяшкoi муки, може из води, може из радости вéликої, може из вітру; може узала сi из вéчерi, може від опiўнiч, може від сxiд сонцi, може из полуднi сонцi: заклинаю поганi зу́става, поганi голови и прошу Господа Бога, у тройци сьвекiй, аби були такi ласкави здоровити своєю ласкою зитворящоу, аби ирцений-порожений (iмя) буў здорвен, а бола тота погана аби ичезала-пропадала от голови, от очий, от зубiў, от горла, от утрóбиў, от кiла красного-прекрасного, от усiх зу́стаў его ирценого-пороженого; аби ичезала-пропадала у бещéда влятi, у лiси темнi, у лiпци дилекi, о вiки вiком, аминь.

Як ичезають дими от вiтриў, так тота бола аби ичезала-пропадала от кiла красного прекрасного сего ирценого-пороженого, аби до него ни мала жадного гiла о вiк вiком, аминь.

Сусу Христу сi поклоняю, Сусом Христом сi жигнаю и хрест сьтий зитворящий при нас усiх ирцених-порожених, и благословен дух сьветий и (iмя) так благословен буў о вiкi, аминь.

Вiкликаю кi из кiме, с пiд вiме, из очий, с пiд очий, из вiйов, с пiд вiйов, из зу́стаў, с пiд зу́стаў, из нiг, с пiд нiг, з рук, из пiд рук, и висилаю кi за чорне море, за голубе море, за чирвоне море, за широке поле; там будеш пробувати, плики лупати, рiви переривати, пiски пересипати, дерева перешушувати, а до сего красного-прекрасного кiла, абиc ни мала гiла«.

Кров заклинає²⁾.

»Як Бог закляў, застановиў камiнь, аби камiнь не рiс, так запираю крпiськ-силу у тоби, абиc здороў буў як камiнь е крпiкий и здоровий. А кроў замикаю божими словами, божими молитвами на вiк-вiком, аминь. Так ми, Божи, допоможи, явис славен на небесi«.

Вiд злоi хороби³⁾.

Витроломце — сухоребрице — шестикрилице!
 Ни маеш ти нi брата, нi свата; що маеш робити?
 Мушиш сi до сего ирценого-пороженого (iмя) узети.
 Мушиш кiськь кришити, ноги велити, руки гнути:

¹⁾ Вiдь у костях, у крижах. ²⁾ Пор.: Материяли до укр. етнол. т. XI, стор. 136. ³⁾ Елiленсiя.

Від пет до голови, а від голови до пет.
 Госкі-трінкач! паси тобі не пускаю,
 Аби кі вижатка стивала, абис сі диржеу на везах, як пісок
 на вилах. Ху! Ху! Ху!
 Абис так дрижеу, як влочі на веретені
 Щезай, пропадай! Пфу! Пфу! Пфу!

Плачі¹⁾.

Трапляеть ся, що у когось захоріє дитина і »плаче тай плаче, ше
 ади дати ни годин«; нажуть тоді, що »узели сі его плачі« і ідуть
 о Андрія, »аби дау раду«. Він промовляє:

Може призаспано, може из великого крику, може из поганих
 чий — від кого то е, аби тоти плакали, а се ирщени-порожени (імя)
 би було веселе, тихоньке и слауіне, росвішне, здорове и ангіль божий
 би достирігау сего ирщеного-пороженого владенца, як Бог слауіний
 царстві своїм, так аби тота дитина весела була о віки віком, амінь.

Аби сі до него нічого злого не могло узети сі, аби усе зле ис-
 незало-пропадало, без сліху, без знаку, о віки віком, амінь.

У котру мінуту ті плачі погані прийшли, най у ту мінуту сі
 вертают до того, вітки прийшли: ци від челеди, ци від хлопа, ци від
 гіучети, ци від звіря — най тото плаче о віки віком, амінь.

А це ирщени-порожене (імя) най буде здорове, веселе так, як
 его мамка красна-прекрасна на сьвіт породила«.

Сонці²⁾.

»Царице моя преблагая, надеждає, Богородице! Прияте сиротам,
 странним, оскорбящим, убіду віси, яко воліші, так нимало иної по-
 мочи призві тебе, благої кіпительнице, утѳкма мати мєєго, дошхрониш
 мя, покриєш ні онопором чесним, не відає сьвіт чиститилний, о бого
 родитилний, ти мині, Боже, поможи плоскую, нимощною, страстию, бо-
 лізненюю, єдино Бог, твого сина імю заступленіє. Амінь.

Слави твоєї сьветої слава Огцу і Сину и сьветому Духу и нині
 и присно и о віки віком, амінь

Сусу Христу сі кланяю, Сусом Христом сі жигнаю и хрест зи-
 творящий при нас усіх ирщених.

¹⁾ Про плачі і сонці диви в попередній статі про дитину. ²⁾ Ді-
 точка недуга.

Лихі духи идут и побужають духа свѣтого! Господи Боже, закажи ангилі твого свѣтого, аби не оступаѷ от сего ирщеного-пороженого (імя), а снѷ красні-прекрасні най поступають до него ирщеного, лихі снѷ най пропадають, щезають от лица его. Аби се ирщене (імя) було слаўне, аби сї весело провадило у ви снѷ яко у духа св. весело А смутніскъ най щезае-пропадае«.

Р у ж а.

»Як комус чинит сї ружа, ци би у песю міру на рупї, ци на ковї, ци на лицѷ, ци де — то сї спалює трѷ разѷ по трѷ фоўтики повісѷма (колопенѷ) и сї запалює ти фоўтики на чирвонім платку (накриває сї руку чирвонім платком и на то сї кладе ти фоўтики), запалює сї борзо один по другім и каже сї три разѷ ружіє¹⁾.

Як яєно палахкотит, то буде доўго жити, а як хмурно би горіло, то нѷ доўговічне«.

Проків відьми.

Як відьма »зопсеує« кому корову і він прийде до Андрія »по раду«, то сей вислухавши подрібного оповіданя покривдженого, »бає« так:

1. »Одна церкоў Єзусѷва, друга ангелѷва, трѷта Мурашѷва, пречистої Гїви син панує, кродує над нами грїшними.
2. Одна каплицѷ Єзусѷва, друга ангелѷва, трѷта Мурашѷва і т. д.
3. Один хрест Єзусѷвий, другий ангелѷвий, третий Мурашѷвий і т. д.
4. Один лист божий Єзусѷвий, другий ангелѷвий, третий Мурашѷвий і т. д.
5. Один монастирь Єзусѷвий, другий ангелѷвий, третий Мурашѷвий і т. д.
6. Один скит божий Єзусѷвий, другий ангелѷвий, третий Мурашѷвий і т. д.
7. Одна звїзда божа Єзусѷва, друга ангелѷва, трѷта Мурашѷва і т. д.
8. Одно сонце боже Єзусѷве, друге ангелѷве, трѷте Мурашѷве і т. д.
9. Один місяць божий Єзусѷвий, другий ангелѷвий, третий Мурашѷвий« і т. д.

Тут зложить три пальцї правої руки як до хресту, робить скок у перед, немѷв би когось атакував, значить у воздухѷ піднесеною рукою знаки хреста і кличе:

¹⁾ Пор.: »молитва оружна«.

»Заклинаю погану чиртігільницю божими словами, божими діями, божими іконами, абиς шизала-пропадала від двора сего ирщеного-пороженого (імя), абиς до его праці ни мала тіла; як зимля божа побуває від светої нігілі, як море від води прибуває, аби так манна ирбувала у маржини сего ирщеного-пороженого (імя) о віки віком. мінь«.

Ворожіня.

Щоби »вгадати« комуь-там будуче, прим. чи »в лік« (інтересованому або кому з його родини), чи найдеть ся згуба або пропавше, чи »добре ме гостити« (куди там вибираеть ся), чи витрає »право« — то Андрій »злічує ватру«, »дивит си на лист« або »вожжит (угадує) з руки«.

Лічит ватру так:

Набирає кінцем ножа по вугликови і числячи »на віглі: ни дин, ни два, ни три, ни штири, ни пекь, ни шіскь, ни сім, ни вісім, ни деўекь«, вкидає до »водопійки« у зимну воду. По сім, чи углики падаючи в воду, сильнійше чи слабше сичать, та чи опісля потонуть, бо плавають по поверхні води, відгадує будуче.

Дивит си на лист:

»Єк сі має поводити у маєтку, або у здороўлю, або и у праві, то скажу також. Бэру миску и бэру у миску ис кирнички води и на ру воду мэчу лист из осічнини. Як би тот лист потапаў то слабе здо-роўле, слабе шіске, ни погбстят так, як би собі загадаў; як би тот лист ни потапаў, то добре.

Ворожить із руки:

Поклавши руку интересованого у свою ліву долоню, кінцями пальців правої руки поведать легонько то сюди, то туди по його долоні, дивить ся пильно в його лице і виявляє свої здогади рішучим тоном, вмовляючи при сім раз-ураз словами: »Має бути! Мусить бути! Дес даўно!«...

Низше поданий образець показує ліву руку і виразнійші риси на ній, що їх Андрій поясняв так:

Ч. 1. За усі родичі шіске маєте.

— Та, де?

— Маєте!

— Кажу, що ні...

— Пише, що за їсі родичі буде щіске.

Ч. 2. Слабіськь. Були слабі...

— Ні.

— Були!... Ей, були!... Були малим хлопцем.

Ч. 3. Служби вѣликі. Відправи вѣликі.

— Яві? Я не наймав.

— Будут за ваше здороўле... Будут!

Ч. 4. Далі пише вам вѣлике богацтво, вѣлике щіске, вѣликі грош.

Ч. 5. Ви обрікані на Мátку Божу.

— Ні.

— Конче обрікані!... Неня обрікала¹⁾!...

— Малим обрікала...

Ч. 6. Вік... Доўге живе, писано.

Ч. 7. Шкода якас.. Малисте шкоду вѣлику!

— Чи одну...

— Конче була вѣлика шкода, що ви сї і ни нагїяли. Але ви сї ни гризїт, бо вам писано велике щіске, великі маетки. Та шкода вам сї поверне.

Ч. 8 і 9. Перед вами вѣлика дорога! Ви сї вибираете у дилеку дорогу. И у ті дорозї мете мати вѣликий страх, вѣлику пригоду...

— Але-ж я й не думаю іхати куди...

— То разом прийде; прийдут пісьма іхати у дилеку дорогу и ви сї зважите на ту дорогу; то лиш разом прийде, що мус іхати.

Ви тот трафунок будете мати и тот страх вас поседи, але ви сї из того добудете.

Ч. 10. Доўговічність. Дуже доўгий вік вам пише. Маєте жити у добрі на многи літ.

Ч. 11. Буў слабий! Дес так у петнацікь рокіу. Кяшко слабували, що уже ни було нагїї на жике...

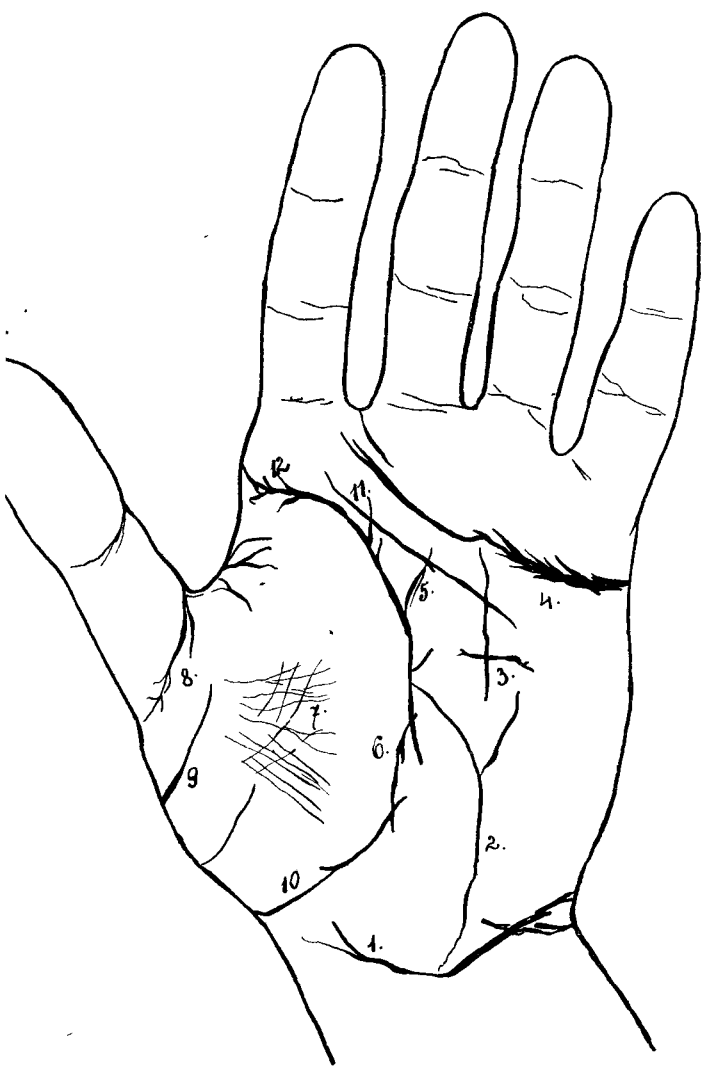
— На яку недугу?

— Га, така бóла имила. Так було изроблено. Такі блисько було зроблено. У сусїдах вороги. Лік буў... Пише, що лік буў злагоджений, прїто вийшли.

Ч. 12. Будете мати два лягїні и дві гїўки и будут здорови и буде ім щіскі.

---

¹⁾ Себ-то прирекла на інтенцію виздоровлїня наймати Службу Божу у котрий там день у році.

Проти лихого.

Як трапить ся, що лихе (чорт, страх, мерлець) попаде чоловіка, то треба говорити: »Коло мого двора камена гора, осиковий кіл, огньона рѣка. Обийшла тота казочка наўкруг нашого двора, сіла собі на божі ворота. Стоїт на воротах Михаїл, Гаўриїл, Питро, Паўло у чирвоних чобоків и держат золотий міч, зитворячий хрест у руках: шо злое буде ити, будут стинати, палити, шо добре буде ити, то будут пускати. Шо лихе буде ити — у камєні горі сі убе, на осиковий кіл сі прибе, у огніні ріці згорит.

Усе лихе щезай, пропадай! Як Бог заклеў гори, каміне, дияволи, яко дияволи ищизають от лица божого, так усе лихе най щизає от нас ирщених, порожених рабіў (імя) о віки віком. Амінъ.

VII. Народні назви.

Запис. в Зеленій, Надвірн. пов. 1908 р.

А. Назви місць.

1. Анджарушний = потік.	11. Вержинец = полонина.
2. Березний — »Серед ліса е велике поле, називає сі Березний, и звір так сі називає, бо у лісі е богато беріз«.	12. Верчёрник ¹⁾ = полонина.
3. Березовáчка = подина.	13. Веснáрка = полонина.
4. Блáжіў = полонина.	14. Вйжна = полонина.
5. Блудник = »ліс, що бере сі блуд«.	15. Візйщина = поле.
6. Борсучна = присілок. — »Там е богато борсуки«.	16. Вільшніці = поле. — »Там росте вільха«.
7. Борсуковáне = поле. — »Онди у Чернику е, шо вивогіт сі борсуки; там поли називає сі Борсуковáне«.	17. Гарматйщина = поле. — »Ікис Гарматйн газдоў буў ит тому«.
8. Бріцька = гора.	18. Гиріўка = поле.
9. Бріцький = потік.	19. Глодиці = присілок. — »Хашу саранá глодала; дес даўно«.
10. Буковиці = полонина. — »У лісі е буки«.	20. Городбк = поляна. — »Є у лісі так ги город; там пасє сі худобу«.
	21. Грипелйў = потік і присілок.

¹⁾ Місце повисше жерела потока має назву потока з приставкою »вер«; отже: Верзеленица, Веранджарушний, Версітний і т. д.

22. Ганок = присілок.
23. Долинка = поле.
24. Доценка = верх.
25. Жолоб = полонина. — »Мені приказуваў один старий чоловік, що буў газда, називаў сї Иван Жолоб и то его була полонина. А він як умираў, то каааў, аби по нїм та полонина називала сї Жолоб«.
26. Зарічєнка = гора.
27. Забродок = поле. — »Бо за водоў; за бродом«.
28. Зákинь = поле. — »У нас є поле, що сонце віколи на него не грїє, бо за лісом; то називає сї Зákинь.
29. Забблазом. — »Там ті хатки, то місце того називає сї Забблазом, бо то йде сї цїрез ріку до тих хат. Але як вода вєлика, шо озме берь, то йти би аж на сю вєлику берь, а так обблазом, бо вода сї узєда дуже попри скалу, шо треба обблзати гороў«.
30. Залїмчїна = зруб.
31. Зеленице = ріка і присїлок.
32. Камїненка = гора. — »Кажут, шо там глебоко у споду є закопанї вєликі гроші, а так примєтанї камїнем«.
33. Кáбач = поле. — »Є, шо поле у ємі, а сїрет того кáбач, тай поле так сї називає«.
34. Кїзі = верх і полонина. — Онта сивєта, то Кїзі; то, кажут, даўно дуже много овец і кїз було, то туди були кошери на кози«.
35. Кліва = верх.
36. Ключі = поле.
37. Костїўщина = поле.
38. Кошари = поле.
39. Кўдлина подина = поле.
40. Купинé = поле. — »Є, шо сї називає поле Купинé, бо дуже є кўпини, так раз коло разу«.
41. Лазбк = поле.
42. Лєворда = полонина.
43. Лисакова подина = подина. — »Бо то у лісі, шо називає сї Лисак«.
44. Лужок = поле.
45. Луцїїўка = поле. — »У Чернику є, шо називає сї Луцїїўка. За то она сї називає Луцїїўка, бо там дес одного року якис називаў сї Луць і пішоў і рубаў на сам Велигдєнь козам броскь букуву, бо ни було сїна. И як рубаў, то звалиў сї из бука и найшоў собі смеркь«.
46. Мáковиці = гора.
47. Максимець = верх, присїлок і потїк.
48. Медвєжьи = полонини і верхи.
49. Мїятова росїщина = поле.
50. Млакї = поле.
51. Мхаковїне = поле.
52. Нїжна = полонина.
53. Нїздрина = поле.
54. Обїч = поле.
55. Огрбдне = поле.
56. Осбўні = поле. — »Сова якас там угай вєўкала«.
57. Пасїченка = гора і поло-

- нина. — »Там умерла одна жінка ис Пасічного, тому Пасіченка«.
58. Перенечина = поле.
59. Пекун = верх.
60. Підмеречок = поле.
61. Плеші = поле.
62. Погарчйна = поле.
63. Погарь — зруб.
64. Поленський = верх.
65. Поломи = поле.
66. Полювачки = поле.
67. Присліп = поле.
68. Причіл = поле і присілок.
69. Пригорода = поле.
70. Прилука = поле.
71. Пантирь = полонина.
72. Пекля́ = скала.
73. Рагаш = поле. — »Бо там даўно пускали дерево рагашем«.
74. Рівні = поле.
75. Рóвенька = поле.
76. Роздорожище = поле.
77. Рóсіш = потік.
78. Середна = полонина.
79. Сітний = потік.
80. Скотарки = поле. — »Там даўно стаі були, шо худоба и зимувала там«.
81. Спаленки = місце. — »Ліс вигоріў«.
82. Спаленек = місце. — »Ліс вигоріў«.
83. Стоўпец = поле. — »Є поле дуже ріўне, а вітак иде такий горгулец, гей стоўп у гору«.
84. Суў = обіч. — »То шо року гора суні сі, тому Суў«.
85. Тавпиш = полонина і верх.
86. Тавпишірка = полонина.
87. Травиці = поле.
88. Товаренка = поле. — »Ночувала худоба без пастухіў и прийшли ведмеді и вибили гет тот товарь«.
89. Феңтерáлі = присілок.
90. Фидуціл = полонина.
91. Цáрвіль = поле. — »Росте богато цáрвіль«.
92. Чéрник = присілок і потік.
93. Чисники = поле. — »Росте дуже пільський чисник«.
94. Чипеіўка = скала. — »Из тої скали упаў чоловік, називаў сі Чипей и убиў сі у смерць«.
95. Чортка = гора.
96. Чорчин = потік.
97. Штефанка = прелука.
98. Щеўка = поле.
99. Хатіце = поле.
100. Хрест = поле. — »Жоўнір там умер тай поклали му хрест.
101. Явірчик = полонина.
102. Яма = поле.
103. Яршиця = гора.
104. Яршичний = потік.

Б. Назви людий.

а) Назви родові.

Борисюки.
Головчуки.

б) Назви придані.

Борисі.

—

а) Назви родові.

Герби.
Дирдюки.
Кіндратюки.
Кузюки.
Мельники.
Оленюки.
Онуфраки.
Остапюки.
Осташуки.

Перожуки (I).
» (II).

Поповичі.
Савчуки.
Синитовичі.
Сіпчуки.
Цапці.
Жолобчуки.

б) Назви придані.

—
Дирді.
Кіндраті.
Крамарі — Крамареки.
Кірянти.
Олені.
Ваташки — Ваташуки.
Гукманюки.
Василюки, Яковеки, Іванюки,
Михайлюки.

Сорохмани.
Подрабушаки.
Дечуки.
Дички.
Звіраки
—
Бойки.
—

в) Прізвища поодиноких людей.

Балабан.
Гукман.
Дзбодзьо.
Джуґлан.
Зварич.
Камуцька.
Макоцьоба.
Міх.
Мороз.

Пинькач.
Півкватирка.
Піп.
Ткалі.
Тхір.
Шумилек.
Шутей.
Хашчук.

В. Назви звірят.

1. Віл.

Бик, або бугай = спосібний до розплоду.

За бика — »ек пустит до корови« — платить ся дві корони.

Молодих биків »обертає валах«, що весною заходить у село і окликами »валашать« дає про себе знати. Валахи вяжуть бика, звертають на землю і »мнут яйці«, а відтак підсунувши в гору, »підвезують мошна«, аби »яйці не прийшли на міру«, але щоби змарніли. По кількох днях мошна розв'язуєть ся і бик вже »обернений« — се »віл«.

Волів уживають як звірят потягових для своєї обслуги при господарці і то лиш зимою і на весні. Літом женуть волів на полонни, де їх доглядають »боўгарі« (боўгарь). Хто не має своєї полонни, дає »на віпас« на жидівську, камеральну, або газдівську і платить 20—30 К від »штуки«. Випасених волів продають в осени на ярмарках, а купують натомість менші т. зв. »озимки«.

Назви воліў такі:

Багрій, божшій, бучій, зорій, жоўтан, красій, ласій, латкан, пірістан, сірун, смолій.

2. Вівця.

Між вівцями розрізняють: »стрішки (або єгниці), ярчета (або єгнета) і барані«. Вівці і кози разом, то »дріб«, а агнята і козята, то »дробета« (або малюг, малюжета).

Вівці називають ся:

Баранаре = роги великі гей у барана;

біліце = бура;

бокулае = кругом очий чорне;

бучьи = чорна, а коло очий жовте;

виклешьи = виклешиста (біла, а коло очий чорна);

вінкурьи = вінкуриста (на голові вінок);

галка = чорна;

гривуши = грива;

гуска — гусочка = біла;

графіньи;

джуравель;

зірніце — на чолі біла латочка (зірниця);

капчурьи = ноги капчурискі (она чорна, а ноги білі);

колачьи = роги колачискі (кручені гей колач);

косарьи = роги гей коса;

косіце = чорна, а межі рогами біла латка;

космірьи = на голові чуб;

лєўка = має воўну дуже велику;

лісурьи = лиса;

марічка = біла ис колачистити рогами;

матка чудоўна;

мерносьи = чорна, а на писку біле;

мотільи = писана;

мурешьи = мурешиста (біле ис бурим).

однбрішка = з одним рогом;

борка = має на нгві два коўтки;
поўска = через ню е білий пояс;

3. Кінь.

На літо дають гасды коні в полонини та уживають »до терьху«, себ то до пошени бербаниць із молоком (з полонин домів); у змї жé »біришёт«, то е возять дерево з камеральних лісів на »порташ«. Коні, »курчуга« і »водік« — се разом »цуг«; про саму роботу кажуць »він кягя цугом«.

Назви коний такі:

Білий;
каштан;
куба = як куба-дзвгара;
лісько;
ліпка;
мацько = чорний;
міше = мишистий;
мўцько = чорний;
ріжкя = рижий;
сўрга = сивий;
фўкс = дуже сивий;
чїло;
шімко = сивий;
Коні е:
Бя стрі = летать дуже;
грубі = добре відживлені;

гнилекя = лїяві;
здохлаки = слабосильні;
коники = малі;
кониці = великі худі;
моцні = сильні;
норовисті;
полохливі;
свбрі = не можна їх бити;
спрїжливі = рвуть дуже, летать;
сухітрани = сухі, худі;
шляпакя — сухі, худі;
шкяпи = худий, старий;
шкредла = худий, старий;
щирі до шлії = добре бёрут;
як хомути = худий.

4. Кіт.

Назви: Грицко, мацько, ряс.

5. Коза.

Назви:

Бардзья = прїчорна
бардзйла;
бервіта = зі споду чорна;
бервінка;
біхе-і чорно гуз = голова
біла, а туш чорний (або гол.
чор., а туш білий);

бобїла;
бокшєла;
ббсья = передні ноги білі;
вїлка = рога гей виши;
гблубец = сива;
гивўпі = гивушиста (білі носки від очей до нїздерь);

гилѣта;
 гѣтил = сідлошиста (чорна, а на
 верьха біле гей сідло);
 гомбицьи = крапки по ні ми-
 цьоцькі гей гомбиці;
 гóтура = гей готурь;
 зазульи = сива гей зазульи;
 звѣрка = дуже жоўта гей звѣрки;
 зірнѣта = на чолі зірниці;
 кáпиц = одна нога біла;
 кидлик;
 кидрашья;
 кбўтура = має коўтки;
 кріслáта = роги кріслати;
 куницья = гей куницья бура;
 ласкѣўка = жоўта;
 бервіта = зі споду чорна;
 льицура = писок льицуристий
 (капканистий);
 ляхіца = дуже чорна;
 ма́гира = ма́гѣриста (писана);
 марѣсьи;
 морóвьи = чорна, а по лиці білі
 дзяпки;
 мóскура = паси поза вуха;
 мотѣльи = мотилиста (біла, а е
 чорні дзяпки);
 настáя = біла і роги білі;
 перевѣза = чорна из білям по-
 ясом через половину;

Назви коров:

Ба́грыи = цалом чорна;
 бѣкшья = бѣкшиста, чирвона, або
 біла, а по боках білі (червоні)
 латки;
 білўньи = біла;
 жоўтўньи = жоўта;
 зорьина = на чолі має зірницю;

періндик = періста;
 піцьина = соровата;
 пицкура = пицкуриста (на пи-
 ску біле);
 підлáсиста = сподом біла;
 пліска = гей пліска;
 попаді = зад білий, а меред
 чорний;
 пшеницьи;
 ремѣза = жоўта, а роги вѣлкі;
 сідлўшьи = сідлошиста;
 скоромвіта = чорна, а на самім
 писку біле;
 сіда = гей чоловік сідий;
 шнури;
 сойка = усеку барву має;
 сѣкола = сива;
 сорѣка;
 трўсьи;
 чигіра = маленька;
 чиревѣк = на ногах біле;
 чирвák = дуже писана;
 чорніта = чорна;
 шьїпкура = біла из чорноў го-
 ловоў;
 шўкьи = без ріг;
 шьїрдза = чорна голова.

Назви цапів:

Бучій, жубирь, мішко, тулцап,
 цайшнурь, хратичь.

6. Корова.

красі = красяста;
 лáсьи = чорна або чирвона, а
 спід білий;
 латканѣста = жоўта, а по ні е
 білі латки;
 лачьїна = жоўта, а по ні е латки;
 лѣсьи = на чолі лиса;

мали́на = чирвона як малина;
 му́р'яна = жо́ўта, а по хрепкі
 біла;
 пирі́ньи — пиріста = чирвона,
 або чорна, а посеред неї є
 біле;
 пишна́ва — на писку біле;
 польна́на = гей поле;
 поду́ньи — половá;
 рогу́ньи = як роги дужи великі;
 ружéна = жо́ўта гей ружі;
 сіру́ньи = сіра;
 смо́ліна = смольниста (гей
 смола);
 соко́льїна;
 таро́льи = дужи червона, фа́йна;
 цвіту́льи = усекі крапки має
 по собі;
 чирв́уха = чорна;
 хри́щена = на чолі є хрестик;

Крім сего кажуть:
 Біди́на = залежена и голодна;
 гру́ба = велика и сита;
 вкрóвата = велике миринде¹⁾,
 а мало молока;
 клéмпа = як скаче через пресло;
 ключничка = що сама домйкає
 кучу;
 контрибу́ате = ек худе тэле, а
 доўгий джег на нїм.
 побихáне = як бе;
 побі́йна = > >
 сита = глатка, плéкана;
 скаклива = як скаче через пресло;
 су́ха = шкіра тэй кости;
 фа́йна = добре гудована;
 худа = ни має на собі меса;
 шпил'я́не = як роги острі;
 як іже = худе, а доўгий джег;
 як клюка = худа и стара;
 як шкредло = худа и стара.

Воли і корови — то »маржінка«²⁾.

Як корова хоче до бика, то її зараз »ведут и пускают« до него, а потім кажуть, що вона »політила сі« (побігала сі) і вже є »кіўна«.

»Як чоловік иде до церкви тай аби сі завернуў из дороги, то як на то місце зайде вітак корова, то ніколи сі ни побігає«.

»Як тот, шо має бика, хоче, аби корова ни була кіўна, то як приведе корову, то дає бикови уперед соли, нїм пустит«.

З тівною коровою обходять ся дуже уважно, бо она може »скинути« (»вёрже«) телятко. Щоб часом »погані очі« не пошкодили корові, то привязують її до хвоста червону нитку; кажуть: »То уже сі глинне уперед на червоне, а потому аж на корову, то і уже так ни шкодит«.

Є корови, шо »доят сі« аж до теляти, а є, шо на кілька тяжнів до отілення перестають »давати молока«.

¹⁾ Миринде = вимня; на ньому розрізняють гійки і прегійки (дрібонькі дйочки); як корова кіўна, шо уже значит, то сі каже — икра або шкорка, не миринде. ²⁾ Маржина і дріб — то »масток«; збуў сі, каже, маєтку.

Як уродить ся телятко, то кажуть — »корова положила ої«, або »корова мала тѣла«. »Місце« по отіленю закопують так, щоби пес не вів його, або хто не вкрав, бо то »дуже шкодит корові«.

Корова по першій теляти зоветь ся »нёрвістка«.

»Як корова має тѣльи, то як сі перший раз доїт, то мече сі у гійницю: шлюбний перекінь, кремій и голку (забиває сі у одно); то прокіў тих, шо ласують відобрати манну«.

»Як корова сі положит, то доїт сі і перший раз на кремій, аби молоко було файне«.

Телятко беруть у хату, як лиш корова его »оближе«; в хаті »здирає сі ему папірки, аби сі ни хоўзало«.

»Як уродит сі тѣла, то тої днини не відно ніц дати ис хати — ані ватри, ані соли, ані гли, — бо те може узети ис зобоў тѣла (згине)«. Телятко »сце« корову, до якої »пускають« его тричі денно; часом ссе воно всі дїйки, а часом »одну уриває сі їли дитини«. Наколиж-ж уже пічне їсти сіно, чи пасти траву, то »відлучують« його. А щоби відлучене теля не ссало корови, як найдеть ся біля неї, то привязують йому на чоло кусењ шкїри з їжака, або дощину з набитїми цвяхами: тоді корова »бе его гет від себе«.

»Як продає сі тѣла миціцьки від корови, то корова може так забанувати, шо ни даст молока. То прокіў того бире сі джегу из над очий тилетиви (стриже сі) и тим сі корову піткує, то ни буди банувати.

Коров доять двічі денно — рано і вечером; при тім декотрій треба »дати шос до подою (сіна, трави); доять у »гійницю«, яка може бути »газгіўська«, або »жигіўська«,

Корову »можна зопсувати«, себ то відобрати від неї молоко; роблять се »вігьми (черигїлницї)«. Щоби від сего охоронити корову, »треба її заправити«. В тїй ціли втинають віничк рога, повертять дірку, впусають туди ртути, або »гадьиче жьило« і, колочком, витесаним із відтїтого вінца рога, заткають; — »від такої уже вігьма не біме манну, бо она уже запраўлена«.

»Заяця аби добуў маленького (ше як не пасе), та аби віньўў лз него кльїг (так е риндїа — як и у тильти) та того кльїгу аби даваў коровам їсти, то нікто уже від тих короў не возьме манну«.

»То е такі голови, шо знає корову зопсувати (шо манну відбєре), то дає сі сірки (дадан чорний такі добре) — тим сі ніби боронит«.

»Піткова як сі найде на дорозї, то она добре, аби усе лжыла у печи; тай як шос пошкодит хто на коровах, то сі і загрїває (по першій разу ни дужа) и дзипви сі на ню три рази молока...; як ни

поможи, то сі має дунці занечи... так сі робит до трох раз — то му-
виг вернути, хто відобрау, бо те і там ниче, корова і гине.

»Прокіу вігьми то би бривзвити корови — дегокь май старше —
на дегокь не піде ніяка. То сі робит хрест на дверіх, а коровам на
крижьх и на мириндъх.

»Як я хочу другому зрєбити, аби він послїдиу — аби ніби узьбити
манну — то дам попахати корові соли, тай він послїдит, шо їму на
дійлі бракне.

»Як дай корові соли лязати, а друга (чужа) аби прийшла на то
місце лязати, то піде ид ні молоко від цеї.

»Одна туй радла, як би острєва стояла шієсь рік (у земли) та
як би укиу из неї сук и тот сук забити у тот слїд, де корова стала
ногоу, то би у корови відобрау молоко.

»Мині сі трафילו, шо біле гей кіт спало під коровоу. Али и то
фач! буком... то веўкнуло, али такимі вжимос бриткими голосами —
и щєзло гет; пішло туди у скалу. Тай разом чуємо, на другий день
розболїла сі одна сусїда; розболїла сі — шос у попереці... — тай слаба
тай слаба тай так, шо и умерла. А то она була від того, шо другим
знала зопсувати корову.

7. Пес

Назви :

Псїв називають :

Гбнец = як уміє гнати звїрь;
гайда = непотрїбний;
начасний = як ни мож сі обіг-
нати;
піра = нездалний;
слївєннє = пустий;
собака = або пес;
єтброж = як добре пантрує дробу.

Боскб,
білкб,
дупкб,
кўмчик,
лїськб,
мўргач,
спївок,
тарїб.

Г. Назви ростин.

1. Яблока.

1. Венгерькї,	8. клапант,
2. гирчїчкї,	9. колозїнка,
3. дїчкї,	10. ксьондзїўки,
4. жоўкїнкї,	11. марєїнка,
5. зорьїнкї,	12. мвгїнка,
6. кальїнка,	13. мурїнка,
7. качалаїки,	14. олівїки,

15. паўлючки,
16. писанки,
17. пніўченкі,
18. попіўкі,
19. поўзаленыі,
20. прыщэпы,
21. пуканкі,
22. рібріўкі,

23. ріснінкі,
24. сідгіцькі,
25. сколбздзі,
26. скорушінкі,
27. турінкі,
28. хрустаўкі,
29. штудбурькі.

2. Грушкі.

Назвы :

1. Дичкі,
2. дрібнічкі,
3. дўлі.

3. Слівкі.

Назвы :

1. Білінкі,
2. прўні,
3. сляўкі,
4. тервбслівкі.

4. Зіла.

Біля кождоі хаты¹⁾ в грядочка з цвітамі т. зв. зільнйк. Расте там :

1. Біждерёво,	9. марўнка,
2. біждереўнік,	10. метá,
3. білюшкі,	11. пастáя,
4. бирвінок,	12. півоні,
5. васільок,	13. стулігуба,
6. кóсатинь,	14. чйстц,
7. крокізь,	15. юріўнік.
8. любісток,	

5. Дякі рослины.

1. Бишіжник,	12. заўўліны черевичкі,
2. болёголова,	13. зьйбрий,
3. бридулец,	14. каше,
4. вёзіле,	15. квасок заячий,
5. горох заячий,	16. колонні птасечі,
6. горох птасечий,	17. кóсатель,
7. дирлибан,	18. кроўнік,
8. дітчий васільок,	19. лабачий,
9. дзвонок,	20. лен лісовий,
10. дрбінь,	21. лещок білий,
11. дрисен,	22. » червоний,

¹⁾ Де нема дівкі, там нема. Дівкі плекають цвіта, щоби в неділю завітчати ся.

33. липтице,	36. повитице,
34. лобода глуха,	37. пожонка,
35. лопух,	38. пук,
36. лудирь,	39. ріпнице,
37. метá кінцька,	40. рóстропаскъ,
38. мидувице,	41. свічіўник,
39. мицька,	42. серпіўник,
30. мірзіле,	43. сони́чник,
31. морашеўник,	44. шéлест,
32. мотиліце,	45. щéва,
33. нивістўлька,	46. чьибрйк,
34. óсетень,	47. чистец.
35. падіволос,	

6. Мандибурка.

Назви: Ріпа¹⁾ = мандибурка.

1. Агресанка,	6. кармазинка,
2. бурачénка,	7. мандибóне,
3. голубишénка,	8. марикáнка,
4. гіўчўрка,	9. шарпанка.
5. земінка,	

VIII. Анатомія людей і звірів.

A. Анатомія людини.

Зап. 1908 р. в Зелениці, присіл. Зеленої, Надвірн. пов.
від Павла Курчука.

»Хрискенин має — що має? — має голову, шию и туш²⁾;
а так идут до туші руки и ноги«.

Голова.

»Голова, дуже варкé. Дуже! На верху голови маємо насамперед кіме. У дитини є кіме живе; так ходит (показує), як приложи руку; а потому кімечко сі зросте и уже є тверде. Під кімем є мозок. Є, кажут, шо у голові є душа³⁾. Єк мозок вісхне, то чоловік исходат из розуму. Єк зійде з розуму, то робит сі у голові така миціцька, робит сі зелена жebка и тот мозок пе, сушит. Тай дохтóри у шпитали розітне, ади, шкiру на чолі, и заверне і до гори тай коўтне клейчиком

¹⁾ Загальна назва. ²⁾ Тулів. ³⁾ Пор. Матеріяли до укр. етнол. т. XI, стор. 47.

у чоло, а то сі кіме депре, гей двері. Ек то сі дбпре гей двері, а доктор наставит проти того таке зеркалце, а тота жебка відн вітіу, то і жмут. То би туди ни шпортатъ, бо ни можна мозок кінунн, лиш она як додивит сі другої жебки у зеркалци тай виходит сама. Вітак замкне кіме, заверне шкіру тай зашиє и уже. То ек мозок ше ни збаўлений, ше ни вісох, то чоловік вітак подужіє. Ек е, шо няхає — не дивуйте — ту табаку, то ек доктори допрут кіме, то вітіу за фунт той табаки вікигнут, шо насідає на мозок.

На голові є волосє. Так є чоло, очн, брїва, віка; у оці є білок, зречка, а у ні чоловічок.

Ніс, а герки то нїздрá.

Рот — то є губн, вилиці из зубами, борода, лиця, а на них єгїтки; у рокі є єзик, піднебіне, а попри зубїу є єсна.

Є ше два вуха.

Голова стоїт на шнї: з долини то є горло, а из заду, то є потїлице. У горлі є голосник, а там є єзичок; ек би не той єзичок, то би не говориу.

Шня стоїт на туши.

Тущ.

Наперед идут руки: полїкті, локоть, єлина (каже — рука у єлнї болитє), долоне и палці; на мужтїм палци є три зу́стауці, а на кінци нїхта.

То ни знатя, ци би чоловік перний буу нїхтим цалий укритий, ци джегом? Єкос собі ни пригадує. Вітак є груди-комора, а у коморі є бтрїб: серце, легки і пичінки.

Груди — то двері до здороулі, як там шос зупсоване, то уже по ўсім.

Ребра замикают комору, а туй у горі до того містка прихогет и глїдці.

Ек легки відсикают, то задуха приходить; то кроу відсикає у чоловіці и робит сі харькатóване.

Серце май варке! Ек у серци заболит, то чоловік умирає. Ек тике меке серце у котрого, то від бугь чого журит сі; и то ни рєсказує тому розум, але серце. Чоловік сігіє¹⁾ від жури.

Під грудьми є черево. У череві є кишкн, богу́ш (той ше у нїм, вібачте, єтотє є; з кишок иде у тот богу́ш, а з него иде у задну кишку).

¹⁾ Сивіє.

Вітак є сѣчник, що пречи сі вода, ни дивуйте, сеч. То з води сеч, из пійки..., а де-ж то сі гіне, що хрискенин не? То мусит, ни дивуйте, мочити. У нас кажут: Чкай, бо мушу коне привезати (аби, шо хоче — ни дивуйте, мочити).

Уже на з'езу, де сі чоловік починає, то є попере́к. Єк би єс так шос двигнуў, то блисне там у попереді тай бідит. Хцба є масла и спудзи теплої и мастиў би добре, а так бйре швіру шкоро шкочлонка и перепускає через шкочлонки; три рази має так перейти здоўж поперека, а так зноў вимастиє; вітак аби вігріў добре до печі, шдлежіў тихо зо три дни, то поможе. Та курація, то сі називає, шо вигни лѣдвиці. Але то добре треба, аби знаў вигнути, а як ні, то пусте.

С пиреду, то є груди, а з заду, то плечі. Через середину плечий иде хрибет.

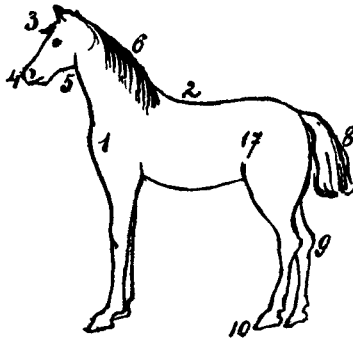
Туш стоїт на ногах. Нога має: стѣгно (каже — >у стегніх боле ноги), коліно, а верх него кружок (єк би не дай Боже розколоу, то каліка), гомілка (с переду), литка (з заду), котик, пета ступак: з гори плѣсне, зі споду підошває.

Назви полових органіў і задницї такі, як на цілій Україні.

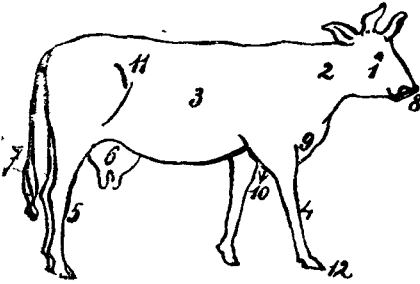
Б. Анатомія звірят.

Кінь¹⁾.

1. Грудви́це,
2. хрибет,
3. чўпирь,
4. нїздрї,
5. вилиці,
6. грива,
7. клуб,
8. фіст,
9. коліно,
10. копито.

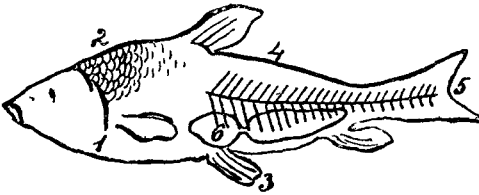

¹⁾ Пор.: відповідні числа на рисунках.

Корова¹⁾.

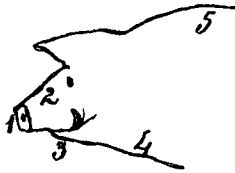
1. Голова,
2. шия,
3. туш,
4. ноги передні,
5. ноги задні,
6. мириде і дійки,
7. фіст,
8. носок,
9. морда,
10. груди,
11. голодненька або порожнина,
12. папірки.

Риба

1. Дзйбра,
2. луска,
3. крила,
4. драбинка,
5. фіст,
6. піхурь.

Свиня.

1. Гук,
2. рийка,
3. кла,
4. підгорле,
5. сало = солонина,
6. солонина = мясо,
7. богуш (бог) = жолудок,
8. лехки,
9. печінки,
10. серце,
11. селезінка,
12. почки = нирки,
13. сешник = міхурь.
14. вьшка (тонка і груба).

¹⁾ Пор.: відповідні числа на рисунках.

Антін Опизчук.

Останки первісної культури у Гуцулів.

(Записано в Зеленій, Надвірн. пов.)

1. Чим послугують ся Гуцули в браку ножа і сокири?

»Як хтось хоче пережити мотуз, а ніж ни є, то бере одну плиту плосковату, а другу остру и кладе мотуз на плосковату, а другою коўгне свілка раз тай готово«.

»Як тонкий шнурок, то подержит сі на мінуту на ватрі тай перепалит; грубий треба тоўчи, бо багато изгорит, нім перетліє«.

»Як треба бука, а ни дає сі ўчыхнути, то треба вікигнути из землі тай у ватрі припалити, кільки треба«.

2. Уживанє огню замість сокири.

»Валови для свиний, або для поїня худоби, то теше сі троха, а так накладе сі ватри и то вигорит, кільки треба; вітак вуголь сі вішкребче и готово. Куждай так робит.

3. Ріг і кість.

Острога сернюкового рога уживають до пробиваня шкіри при виробі постолів, а переважно при направі обуви. Приспособлений до сего ріг називаєть ся »швайка« (рис. I.).

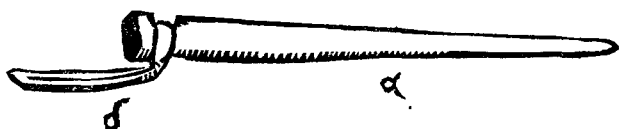

Рис. I. Швайка (а = швайка з кічка рога; б = ремінець до завішуваня на цвашку).

Кінців баранячих рогів уживають до виробу «пипок» до цибухів, «бо дерево розїдає сі у зубах, а ріг твердий».

У коровичий ріг запраїдеї сі брус від коси, як сі зносить, що маленький; то сі его заправит у ріг тай беспечно, що уже руку не утне».

Тонких кісток уживають до виробу голок до шивання міхів.

З тонких гусіх кісточок вирабляють «вабці» на орябки (рис. II.). Вабець так вірно удає голос орябки, що на його звук злітають саптиці зараз.

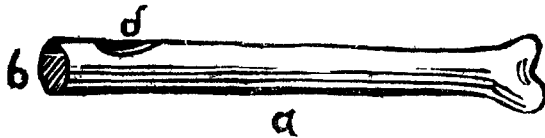

Рис. II. Вабець на орябки (а = кістка з гуски; б = прорізаний отвір; в = денце, себ то кілочок, у горі стятий таж, що між ним і стїлкою кістки є отвір, яким входять воздух.

4. Одїж і обув.

Зеленці вирабляють собі шапки т. зв. «джуглі» таким способом:

Натягають мокру шкіру з барана (зараз по стягненю) на ковбок¹⁾, стесаний «на кругло», та долиною обв'язують сильно шнурочком; так стоїть шкіра, аж висохне. Опісля відв'язують шнурок, підшиють у середині козячою шкіркою і джугля готова.

Пастухи в полонинах та робітники в лісах «поплітають» постолы («як розїбе») тоненьким, свіжо добутиим із землі корінем; або «надрез із лїпіру личка и тим поплітає».

Подерту одїж шивають личком, а замість голки послугують ся острым кільцем терня.

Всі — жінки і муцини — не «зацінкуют» сорочок таж, що грудь літом і зимою відслонена.

Муцини носять високі, ремінні череси.

Ноги вбувають у постолы з невиправленої шкіри ще й нині досить часто.

Дівчата насиляють на нитку ягідк ві скорушини, або блискучих хрїщівків (т. зв. оленки) і вбирають на шиї, як прикрасу.

В ухах носять (дівчата й жінки) «ковтки», до яких причепляють колїсці з годинників, блискучі гузички і т. и.

¹⁾ Замість ковбка уживають старого спіжевого баняка.

5. Зброя.

Кожний Гуцул носить у чересі ніжик; вибираючись у дорогу через ліс, бере сокиру, яку несе все на правому плечі.

Пастухи уживають до оборони «катрафіївх булавок».

«Булаўку робит сі из катрафія; вікигає сі катрафій из корінем, коріне сі обтинає, або обпалит и є палице — булава.

З иншого на робит сі, бо нима булави (у коріни грубше, як у ині) тай то вешки, має вагу« (рис. IV).

Ловці уживали до недавна ще т. зв. «рогатини», з якою сміло йшли на медведя.

Уживали рогатини, як що смертельно ранений кулею звір кинув ся на стрільця; в такім разі приклякав стрілець на праве коліно, грубший кінець рогатини опер о землю, наставивши вістре проти надбігаючого медведя; як лиш розярений звір настромив ся на вістре рогатини, стрілець двигнув її перекидаючи медведя назад себе, що зрештою не трудно було виконати, бо медвідь у розгоні сам поміг йому; ходило лише про те, аби «згодити» в серце, щоби медвідь повалений на землю не встав уже більше.

Рогатину вирабляли з дубового, або букового дерева тим способом, що довгу на $2\frac{1}{2}$ метра жердку заострювали в огни та на другій третині (числячи з долу) заправляли поперечку, на якій затримував ся застромлюваний звір. Якийсь Мішко при помочи такої рогатини позбавив 12 медведів життя. Рогатину (рис. III) має господар Юрко Остапюк - Візівський.

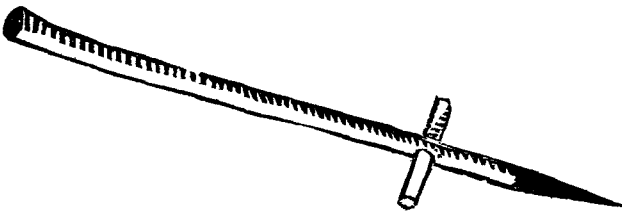

Рис. III. Рогатина.

«Даўно робили собі легіні такі палки, називали сі н а с і к и. Буда ясеник отакій загрубий, як циліндер¹⁾ у верху, а то браў легінь тай ножем на штири боки понатінає кору, так пораванує — одно від другого на пол, аж до ў рук, а там лишит, аби у руки глатке прийшло тай, як то зробит, тай лишсі, аби ясень собі ріс далі. На другий

¹⁾ Скло до лямпи.

рік укиї то дереўце и лунит кору, а то, куди торік поравашоване, то чорне и вібле, а куди ні, то біле тай палице буде така сімениста. Даўно, котрий маў насіву, то уже легінь буў¹⁾».

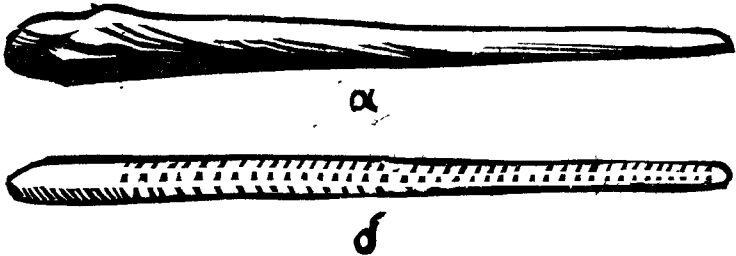

Рис. IV. а = Булаўка або катрафій.
б = Насіва.

6. Огень.

Майже кождий з жителів Зеленої має в ташці »крішню«, себто кремій, кресало і губку; приложивши губку на кремій, ударить кілька разів кресалом до кремія, посилять ся іскри, губка »име сі« тай е огень.

Коли пастух, чи робітник у лісі, хоче »накласти ватру«, шукає сухого, дрібненького »ріщечка« (як непогода то ще й живицею обліпить), зложить на купку (під пнем, під деревом, біля великого каменя), вибереше огню і підложивши під ріща тліючу губку — дует²⁾, крутить капелюхом, заслонює від вітру полами, аби »ріщечко имидо сі«.

»Як нема крішні, а е лиш один сірник, та аби ни згас, то зажигаючи, каже: Богач ватра!³⁾« У »Живний« четвер в дома, а як вийдуть із худобою на полонину⁴⁾, то в колибі розпалюють живу ватру.

Вийшовши на полонину, заганяють »ботей« до кошери, а самі входять із ватагом до колиби, де він розпалює живу ватру так: Розколовши сухе, кругле полінце в однім кінци »наўхрест« і заправивши в »роскіл« губку, вкладає сей кінець полінца в виверчену діру в сосі (поміч. — »соха«), а другий в ямѣ невеликої дощинки, яку придержує хтось із присутних, натискаючи нею на полінце, щоби »тўго« обертало ся в дірі сохи; опісля ватаг іще з другим беруть

¹⁾ Разлегінь (сильний, здоровий). ²⁾ Як слабый огень, то дует губами, а як більший, то махає капелюхом. ³⁾ Повторяє кільканайцять разів. ⁴⁾ Перший раз.

за кінці шнура, який обвито довкруг полінця і потягають до себе чергою так довго, аж полінце, обертаючись скоро раз в одну, то знов у другу сторону, наслідком тертя, запалить ся. Запажене полінце служить до розложєня ватри посеред колиби.

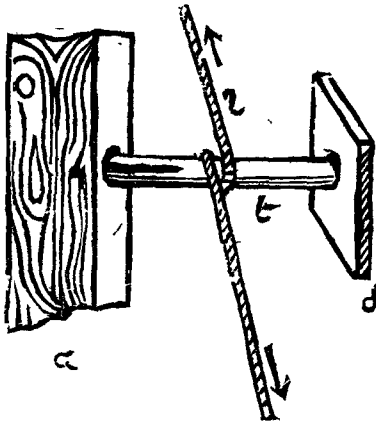

Рис. V. Жива ватра: а = Соха; б = дощанка; в = полінце; г = шнурок.

Як переховують ватру?

Щоби ватру переховати, роблять так: Зваривши, що треба, кладуть на огонь вілька сухих, букових полінець, аби згоріли, а грань прикривають »спудзоў« — попелом; під попелом вона не гасне так, що можна добу й дві сим способом задержати грань; потому попіл розгортає і »кладає« нову ватру.

Як хоче ватру перенести з місця на инше місце, то бере грани у »вергєдию« (губка з бука), або у порошок.

7. В́атра.

»Ватра, то є май перший Ангільє«.

»На огонь не вільно плювати и ногоў не вільно топтати; огонь треба шенувати так, як и хлїб. Розгрібати не мож! борше ше на кунку изгорнути, пережигнати и най так...«

Персоніфікацію ватри подибуємо досить часто в казках та оповіданях, де кажеть ся прим.: — »Раз прийшла ватра ид ватрі и каже: Ой ци добре тобі, сестричко?...« або — »Баба була огонь, а син віжлун...«

»Кажут, що колис не було диму из ватри. Але раз трафило сі, що Бог наклаў ватру, а »він« — осина — прийшоў тай не дивуйте,

не до вас чесних кажучи, увзеў тай не дивуйте пер..ў у то (ніби у ватру) и з того часу иде уже из ватри дим.

»Ни вілно ватру замітати палцема на віглю у піч, бо то робет сі на палцех задірки.

То як е уже ти задірки, то би робити на кужтім палци, на ніхтах, хрестик.

»У вечірє ни гійрь казати »ватра«, але »значок«, прокіў того, аби сі не перебираў такий струпик, називає сі »огник«

»Як прийдеши из лушницеў у ночи, то абс, ади, не ніс ватру на ватру у хату, бо то сі віне »вогник« у гітїй. То ніби так становит, отїк е у хакї ватра на прїнічи, а то аби увїйшоў из лушницеў тай верг ту лушницю до тої ватри, хатеної, то ни вілно.

»Як уголь скочит на землю из печи, то госкі икїс прийдут.

8. Готівленє і пєченє.

В колибі горить ватра по серединї, а котел, в якїм варять страву, висить над нею на т. зв. »зубци веркляга«.

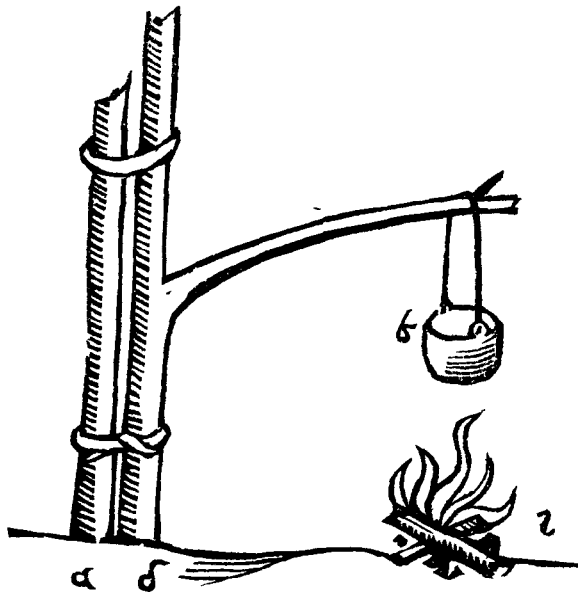

Рис. VI. Кўжба: а = паль; б = кўжба; в = котел; г = огонь.

В лісі або на поли варять при помочи т. зв. »кўжби«, се е відповідної гилї (рис. VI), яка обертає ся при вбитому в землю паликови, а на яку завїшують котел.

Без кужби варять тим способом, що горнець (спіжевий) уставляють на плиті (>бо плита розгріває сі<) і плитою укривають горнець (>аби не скакало вугле<). Як горнець треба відставити від огня (пр. вимішати кулешу), то відставляють його при помочи т. зв. >шилі-г'ури<, то є полінця так обтесаного, що входить легко в ухо горшка.

>Рабшиц¹⁾, як сі ему графіт, аби убиў яку звірь, а мусит сі лишети далі у лісі, то сі ни журит, бо має при чім за другоюйти; він владе ватру и облупит тоту звірину, нарубає собі солонини (себ то мяса), а як з такої ни мудрої штуки, то сі каже — безгетчина, заве тот флейш у ту такі шкіру, шо злупиў, розгорне грань, вигребе у земли яму, владе то завите у ту яму и загребе гранеў і то пече сі у ті шкірі. І то сі у ті шкірі так спече, як має бути; так, як би моцно уготовиў. А то сі ни повалеї, бо то є у шкірі.

Або печуть мясо також на рожні: обпірять птицю, отворить черево, — >випустит вилюхи<, розверне і настромить на остро-заstrуганий бучок тай обертає над граню, доки не спече ся.

Печуть також мясо тим способом, що кладуть його на розпечену плиту.

Як вода на кулешу >довго не хоче закипіти<, то кидають у горнець >чистий<, розпалений камінь, вода скипить, тоді засипають муни і мішають; по звареню ідять кулешу, а камінь остане на дні.

9. Проти мухариць.

>Проти мухариць кладут ватру и мечут у ватру чытину, аби дужи дими ишли, бо они (мухариці) від диму вікають<.

>Проти мухариці куре дуже люльбу, або порошно запалит и носит коло себе: они на дам не идут<.

10. Проти звіри.

Вівчарі розкладають у ночи біля кошери огонь, аби дикі звірі не мали відваги надблизити ся.

Як графить ся, що вовк, або медвідь надблизить ся до кошери, то зараз підкидають до ватри дров, запалюють >смолоскип< (рис. VII) і наклибуючи на соба, виходять із колаби на двір, щоби звіря прогнати.

¹⁾ Дикий стрілець.

Смолоскип роблять так: розколять сирого бучка у четверо, розвернуть при помочи трісочок (які всувають межі розколені часті) тай накладають верствами — верства моху, верства смоли тає, аж до

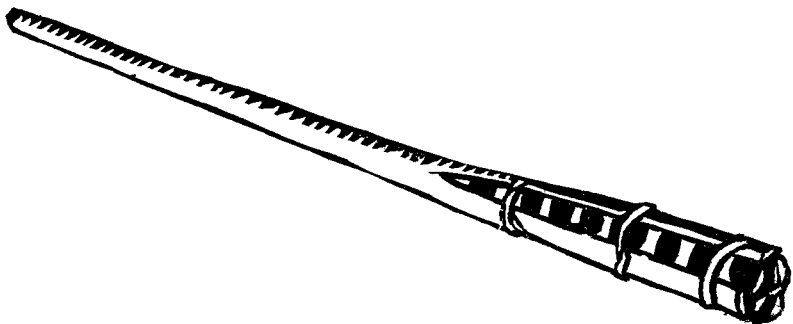

Рис. VII. Смолоскип.

верха; щоби розколені часті не розходили ся надто, накладають на смолоскип дві-три ужевочки.

11. Вода.

»Як иде лісом и дуже хоче води пити, а нігде ни є, то ськає порошно у кологі гнилї, або у пни гнилїм, кладе крисаню и тисне у руках то порошно так, шо з него капає вода, аж натисне тільки, шо сї напе«.

12. Виправи шкір.

Як згине худобина, то шкіру »лупит«, натягає, аби висхла, а вітак кроїт на кусні і »дубит« (дубливо робить виварюючи вільхову кору в водї); »и три рази кладе сї у вільху горечу (так, шо мож руку диржети) тай она стає туга, шо не розмакає сї«.

»Уважети би, кілко класти: як богато повладеш ци шкіри, ци сукна, то ни задубит сї добре«.

Щоби шкіру виправити на біло, то — »кладе сї шкіру у судину, наливає сї жентицеў и сировицеў тай кладе сї на піч. За три-штири дни смотрит сї — як джег пустиў, то вїймає сї и бритит сї (туним ножем) добре джег и кладе сї, аби сохла. Як віскне шкіра, то розкигає сї на топорищи, або до краю стола тай шкіра зараз робит сї біла«.

З такої шкіри роблять »бурдюги« (шкіряні міхи), мошенки і т. и.

13. Рибарство.

Вода в ріках і потоках належить до камери, тому й рибу »їгет пани«, а хрискінінови можна лиш дивити сі, як она играє у вогі«.

Але проте є смільчаки, що ловлять рибку, як не »по днині« на вудку, то в ночи »на оста« при світлі »лучниці«; запускають у воду також т. зв. »ветри«, або троять рибу »трілом« та »визбирують« її »сажом«.

До вудки уживають гачків свого виробу.

Ветер (етрик), 'то кіш з лозини¹⁾, плетений на вид подвійної лійки, в яку як риба увійде, вже з відтіля не вийде.

»Оста«, се земліні вилки, осаджені на довгим держаку; як риба »на терлі«, убивають її тими остами, наколи лиш котра підцине до світла »лучниці«.

»Петруги на терло підхогет горі рікоў тай тогди сі їх бе остами; потому вертає риба долі тай паде у ветри«.

14 Ловецтво.

В кождім присілку є кілька людей, котрі займають ся ловецтвом, розумієть ся, диким — се т. зв. рабшіці. Вони мають добрі »пушки²⁾«, вміють наслідувати голоси диких звірів та »класти слони«, себ то лапки на оленів, лисів, вовків, медведів і нуриць, та »сітки« на орябки та інші птиці.

Слони і сітки намащують — на олєня смолою, а на иншу звір салом-мисом, аби »не вітрила«, себ то не пізнала, що се лапка. Біля лапки ставлять звичайно якусь »надь« — для олєня сіно, для вовка, лиса, медведя—мясо, для орябок—ягоду калини або скорушини.

На олєнів полюють у »риковище«, то є в осєни, як сі звірята парять ся. Олєнь (»бик«) виходить на лісну поляну, половину, або на зруб і »ричит«; до нього підходять стадна »короў« (олєниць) і.. рабшіці. Стрілець підсуваєть ся обережно — »аби лім³⁾ не тріщеў, аби плики не цекотіло«, — стараючись іти проті вітру, »аби бик не знійштриў« його, бо в таким разі все пропало.

Щоби лекше підійти стадо олєнів, кладуть стрільці на голову олєневі роги та листки лопуха і так удекоровані удають, буцім-то вони чіхають ся до дерева; по сім звільна, дуже обережно підсувають ся до звірат; олєні глядять зразу в сторону стрільця повитавши шиї, обсервуют його пильно, але небаром освоють ся з його видом

¹⁾ Є також ветри плетєні з ниток (на деревляних обручниках).

²⁾ Стрільби — лянкастрівки. ³⁾ Сухі галузки.

і пасуть ся дальше спокійно; стрілець тимчасом посуває ся в перед і з віддалі 40—50 кроків »палит« з пушки, вбиваючи що найкрасшу штуку.

З убитого оленя »дупят« шкіру і ховають її під плиту, або під гниучу смереку — »бо чирез то може сі хрискинин избавити, може—ни отвісти — ікас ривізия, шос, тай можут признати«...

Роги відрубують із верхню частію черепа і заховують у лісі, зачепивши їх високо на смереці так, що нікто їх не догляне; він забере їх колись при нагоді і продасть за добрі гроші.

Мясо — найважнійшу часть добичі — заховують у воді (в ріці, або потоці) привалюючи його камінем: »то нігде так не постоїт, як у воді, бо вода студена тай у вогі ни найде ні звірь, ні воріг«; з води виймають ножами і зносять домів, де ділять його між свояків, мовляв: »Єк він шос придбае, шос запрацуе, то и нам угілит«.

Як зима »западлива«¹⁾ дуже, то олені спускають ся низше, шукаючи поживи; тоді чимало їх гине від гуцульської сокири: »То ни має шо їсти тай спускае сі у село тай стрегни туди у зимах; а хрискенин май лжший тай убутий звичайно у постолах—то иде поверьха и прутше иде тай поздогонит и сокироу«.

Щоби олені не їли сіна²⁾, що стоїть високо у »поли«, то обгороджують його високо воринами, а щоби при сім щось вполувати, вбивають у землю (зараз при стогах) довгі жердки, остро затесані і обпалені в огни; як олень перескочить обгорожу, пробивае ся на остру жердку вбиту на сік у землю.

На медведа і вовка кладуть »слопи«, які будують у »глибоких« лісах, над залишеним плаєм, або в місцях, де »звірь має перескік«³⁾.

Сліп (рисунок VIII) будують так:

Вбивають у землю дві »сохи«, на яких опирають кіл (»кладина«); на кладину опирають одним кінцем дручок (»важбк«) і на сей якраз кінець (маловистаючий) закладають »гужевку«, яка держить грубе, тяжке бервено (»киж«); на другий кінець важка закладають довгу гужевку, яка знов держить ся тонкого волика (»язик«), котрого один кінець (грубший) заходить і опирае ся о кляву (вбиту в землю), а другий (затесаний) заходить у виріз (»зазубец«) клячки, що зубом зачеплена за зуб другої клячки (вбитої в землю); від клячки (в яку заходить язык), ідуть три нитки »ожииннику«⁴⁾ до палика,

¹⁾ Богато впаде снігу. ²⁾ За шкоду нікто йому не зверне.

³⁾ Місце, куди дикі звірі переходять з одного ліса (звора) в другий.

⁴⁾ Ожинник на те, аби звір не звітрив небезпеки.

битого в землю під бервеном, яке знов привалено в сім місці тяжкими ломаками і камінем («киск» або «терьх»); медвідь чи вовк, причуваючи нічого лихого, іде плаем, прірве слабі нитки ожигу і ввесь тигар повалить на себе.

Рис. VIII. Сліп на медведя або вовка; 1 і 2 соха; 3 = кладина; 4 = киж; 5 = гужеўка; 6 = важок; 7 = гужеўка; 8 = язик; 9 = кляюла; 10 і 11 = кляючки; 12 = пятак; 13 = палія; 14 = киск або терьх; 15 = плай.

З якою силою паде сліп, можна собі уявити, наколи почуємо, що в 1906 р., у хвилі, коли бервено одно придавило вовка (що пірвав нитки), «вага» положила трупом другого, що лиш надближав ся до слопа...

Такі слопи (лиш маленькі) ставлять Гуцули здовж потока проти кожної печерки, в яких живуть нуриці («нірки») або видри.

Борсукив або викопують рикалями, або викуржують димом, накладаючи при вході до нори ватру.

Орабок ловлять тим способом, що навішають на галузки смерек сильця, зсувані з кінського волосіння; проти кожного очка (сильця) уміщують ягоду калини або скорупини, як «надь»; «орібка» доглянувши ягоду, зміряє до неї і — звисає затагнувшись у сильце. Стрільці, наложивши сильця, вертають домів і аж у тиждень виходять по добычу.

• Ще ловлять оленів¹⁾ у «силце», або в «капкан». Сильце роблять так: Межи двома деревами, в гушавині, на стежці, котрою ідуть олені до потоку пити воду, розпріструть з грубого дроту²⁾ звите очко, натруть живицею та одним кінцем прив'язують до пня грубого дерева; олень іде пити води, всуває ся в сильце і або задусить ся, — як що зловив ся за ший, або бігає довкола дерева, аж доки не зявить ся стрілець, — як що зловив ся за роги, або в половині тіла.

Або знов пригинають деревину мало що не до самої землі і прив'язують до неї сильце, та клякою прикріплюють (дерево) до землі; як олень увійде в сильце, рушить деревом, що зриває ся і підтягне оленя в гору так, що він не має сили вирвати ся і гине, або жде «слухного часу».

Капкан³⁾ ставлять — розуміють ся прив'язують його до дерева — також на стежці, якою ідуть звірята пити, або в місцях, де олені люблять грати ся (бігають докола корча); звіря стане ногою, подавить кружок, заліза стулять ся і — як не вдасть ся ноги вирвати — гине від кулі.

15. Освітленє.

Є ще дуже багато хат, де світять у вечер «липиною», се є тонкими трісками, наколеними з букових, добре висушених полінець, званих «ошкalkами».

Як прийде вечер, то хтось із домашних або держить в одній руці запалену «липину», а в другій патичок, яким «утерхає» (стручує) уголь в умисно приготовлений на се цебрик із водою, а ні, то вложить, липину одним кінцем у дірку (т. зв. «пічку»), умисно на се зроблену в печі, зараз недалеко челюстий і утерхає углики в миску, наповнену водою, що стоїть на припічкови.

Липиною світять також мерцєви.

В богатших домівках світять каганцями, які тут називають словом «Макий».

¹⁾ Також серии. ²⁾ Від телефону у двое або й пятеро сплетений. ³⁾ Зелізна лапка.

Кільканайцять хат уживає малих нафтових ламп, послуговуючись тим також липиною¹⁾ і каганцем.

Пильнуючи худоби, або малюгу, накладають перед колибчиною тру, »аби видно и аби звірь ни ишла«.

Як вертають з відкїля пізно в ночи, то світять собі лущинною, або смолоскипом, упевнюючи, що »ніяка звірь на то світло піде, бо боїт сі; а из того смолоскопа як озме капати смола гоча, то цїлком безпечно«.

16. Гойданки.

Гуцульські діти люблять дуже »гойдати сі«, себ то колисати ся: хатї мають діточу колиску і користають із того, колишучись як день рий, то міняючись чергою, то по двое-трое нараз; старші діти ла-

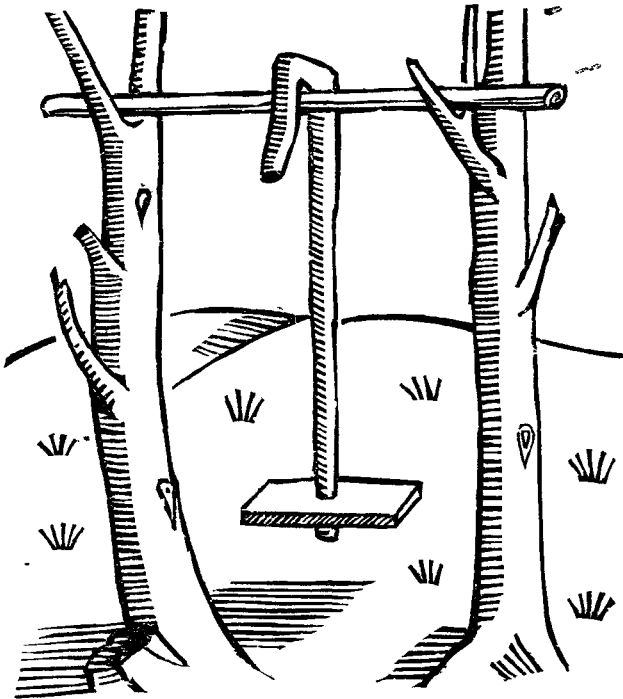

Рис. IX. Гойданка в Сїтнім.

дять собі гойданки на дворї, опираючи дошку на пресло, або на грубе бервено і одно сідає на однім кінці дошки, друге на противнім тай колишуть ся до сходу; в садку привязують грубий мотуз до груші

¹⁾ Приміром ідуть до другої хати, до хорім, трїсне скло.

чи яблінки, або зачеплюють на галузу «ялюку» і є забавка; у зв'язі з цим Стігний зробили пастухи таку гойданку, як бачимо осьотут на рис. IX.

При сій нагоді згадаємо, що газдині¹⁾ йдучи в поле, чи то громадити сіно, чи «огрібати» картоплі, беруть туди колиску, завішують «у гачугу»²⁾ і як що дитина хоче спати, колишуть її там на свіжому водусі.

17. Віз.

«Росказували мині старі люди, що даўно у нас віз лиш дес-дес буў; нарід верьхом (конем) ишоў ци у місто, ци у полонину, бугь-де. Я ше сам закемиў, що коні онсюди гет не ковані ходили.

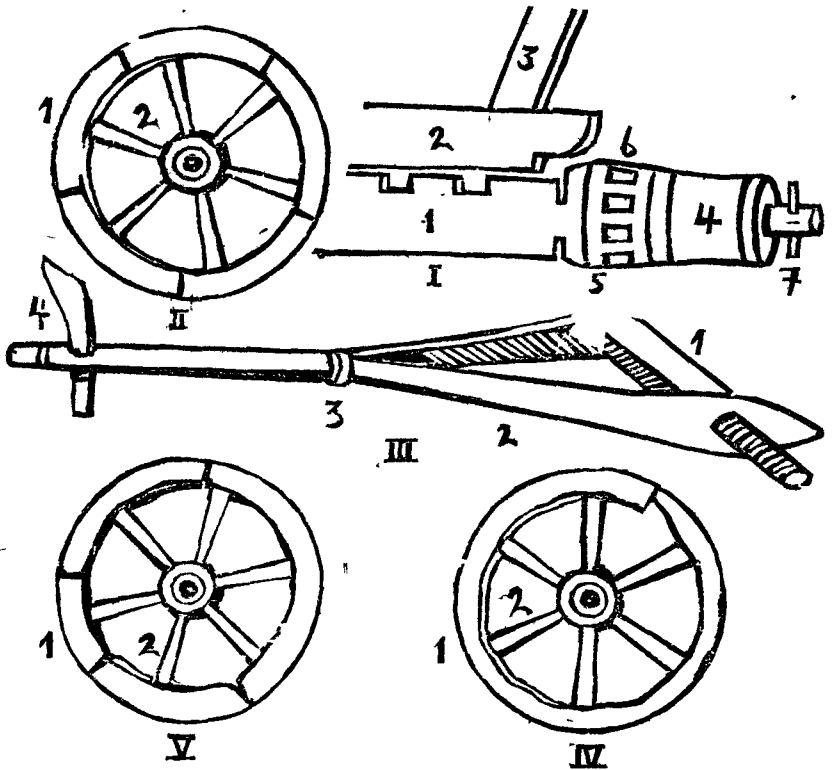

Рис. X. I. — 1 = снасть; 2 = насад; 3 = «ялюк»; 4 = колодка; 5 = обручка, 6 = тари; 7 = сторожка;

II. Колесо найновійшої доби; 1 = дзвони; 2 = спиці;

III. Віз; 1 = вісь; 2 = віє; 3 = обручка; 4 = притика;

IV. Колесо найстарше; 1 = обід; — 2 = спиці;

V. Колесо давне, багро.

¹⁾ Як мають маленьку дитину. ²⁾ На смереку.

Розказують, що даўно колісе як робили, то нияк, лиш гнули де. То вибираў собі молоді, жилаві буки тай парили того и гнули як кругом бевена такого грубого; вітак як вісхло, як розвезали, то уже не розвертало сі тай робили ис того колёса до воза. То называў обід (рис. X. IV. 1.). Вітак якис вігадаў из бука кривого исувати багри (рис. X. V. 1.) тай складаў из того колёсо. А тиль стельмах нй журит сі, ци криве, ци ни криве, але гай, віструже ним ножем дзвона (рис. X. II. 1.) тай готово«.

Іван Онуфрак Ів.

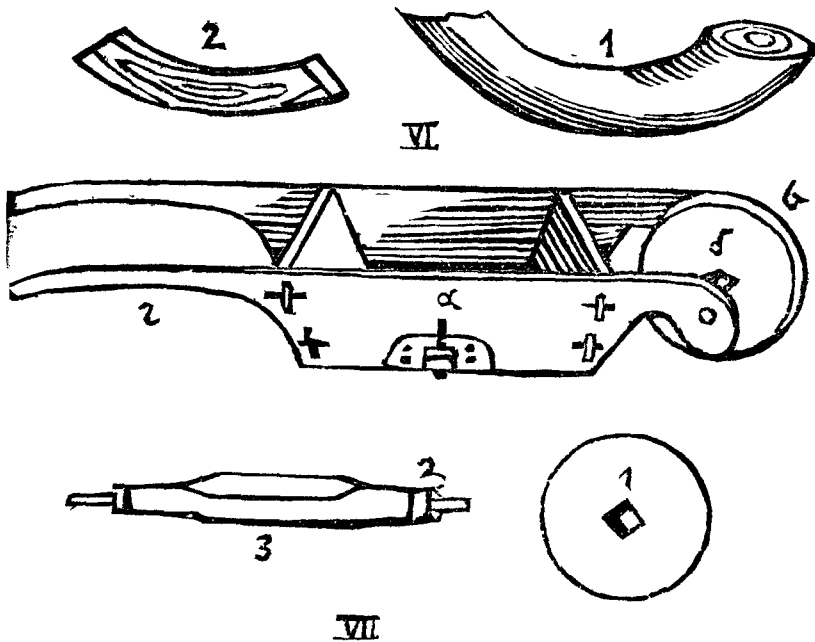

рис. X. Тачка: а = копанці; б = колесо; в = рафа; г = ручка; 1 = тара; 2 = рохра; 3 = верегено.

У названого господаря є ще й нині старий віз, який має колёса росяного рода — два зложені з дзвонів, одно з багрів, а одно з обідя. Явно, що »обіде« буде найстаршим типом колёса по колёсі »різам«, якого ще досі уживають Гуцули до тачок (рис. X. VП). Гуцул-консерватист не спалить вам кривого пня бука (рис. X. VI) ніколи, не витеше з него багру (2 3) і переходує до часу аж найде ся їх тілько, що зложить із них колёсо; лиш обідя не гне вже ніхто, »бо о коло того треба дуже працювати«.

Як сказано в горі, возів давно не уживано, тому й старі вози дуже примітивної роботи, слабкі — видно, що служили лиш рідко. Коли та й то до легкого »терьху«.

Нинішні вози великі і сильно збудовані так, що ладують на них шів »латра« дров (і більше); на них і возять дерево з камеральних лісів.

Є »кінний« віз і віз »воловий«; до першого запрягають коний, до другого волів. Кінний віз від волового рижнить ся тим, що

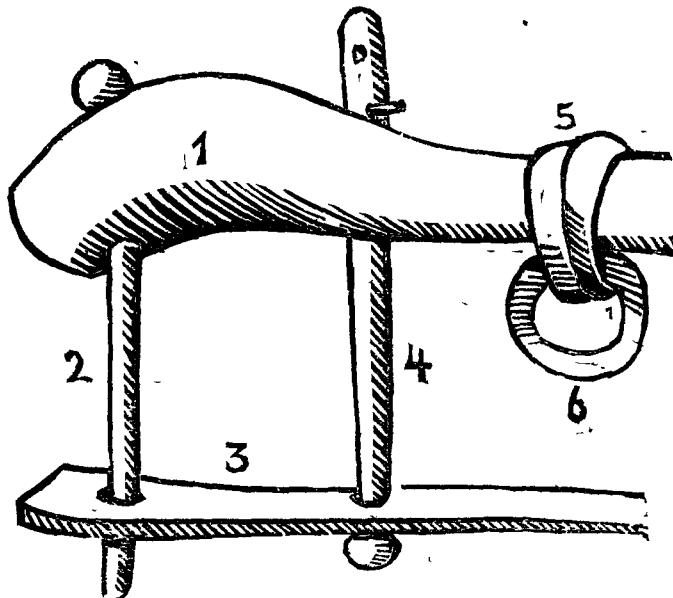

Рис. X. Ярмо: 1 = лугиці; 2 = заніски; 3 = підгорлиці; 4 = сніз (снози); 5 = привій; 6 — облук.

перший має »дишель«, а коний закладає ся до »орчиків« причеплених до »ваги«, а воловий має »віє« (рис. X. III) до якого закладає ся »ярмо« (рис. X. VIII). Кождий віз має »передню і задню кічку (тічка) сполучені »розвором«. Назви поодиноких частий тічки диви на рисунках.

18. Раваш.

Низше наведені рисунки зазнакомлюють нас зі способом зазначування чисел у Гуцулів. Як весною зженуть люди вівці на полонину, доїть кождий свої, а ватаг, змиривши держаком »полониче« верству молока, вирізує на полоничу »карбок« у місці, доки сьгало

молоко (рис. XI. ч. 1) — се для него знак; а по сім зарізує »кар-
 ук« (так само високо, як на полоничу) на палиці того, чіє молоко
 рив — се знак для ґазди, т. зв. »раваш«. Літом приходять ґазди
 проґою забирати молоко, тоді то ватаг, приложивши до свого поло-
 нича раваш, який має
 тересований ґазда,
 має, вілько йому на-
 жить ся молока.

Бсякі рахунки (гро-
 адські, робітничі) по-
 ащує Гуцул на па-
 лци (рис. XI. ч. 2)
 бо на звичайнім пру-
 ку, вирізуючи кар-
 ки, з яких кожний озна-
 чає одиницю, а лиц-
 есятий звичайно від-
 іжняє ся довжиною.

Рисунок XI. ч. 3,
 представляє вїтїв-
 ьку палицю з сусїд-
 ної громади Пасїчної.
 Як бачимо, неграмот-
 ний чоловік вирізував
 на рїжних місцях па-
 лци карби і инші чи-
 сла»хлопськимпись-
 мом«, а по сім, де вони
 були вирізувані, пі-
 знавав, що за рахунок
 показували. І так за-
 значено там, кїлько
 полагодив вїт ґрун-
 тових спорів, а за по-
 лагоду не дістав заплати; зазначено виплачені рїжні належитости
 і число днів громадських робітників.

Робітники в бутинах дістають раваші, на яких зазначено все —
 число днів праці і виплачені гроші і число пар постолів і сіль. Під-
 приємець т. зв. кирон наклеє дощочок (на 1 десм довгих), в однім
 кінци продовбає дїрку, насидить на шнурок або дрїт і вже готова
 книга рахунків підприємства, яке має звичайно 8—10 тисяч корон

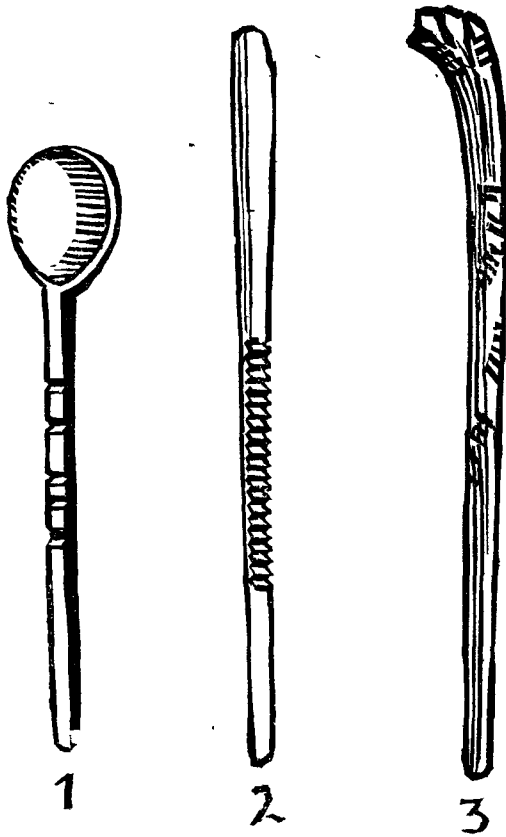
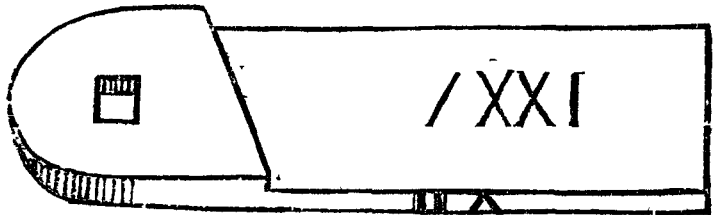

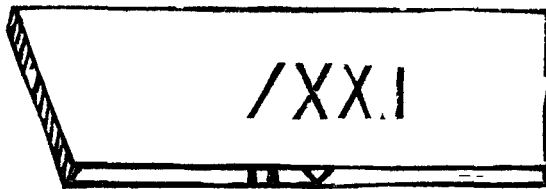
Рис. XI. 1 = полонич; 2 = палица поравашована;
 3 = вїтївська палица з рахунками.

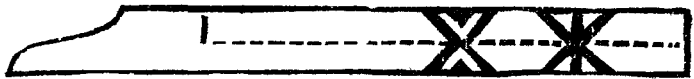
обороту; кождий робітник має там свою дощину, на якій значить ки-
рон усе, що йому видав. Принято, що на верхній сторінці дощину
значать, кільки соли взято, на противній, кільки тютюну, на одній
бічній сторінці пібрані гроші, а на другій робочі дві.

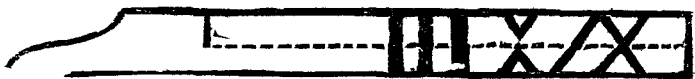
1

2

3

4

5

Рис. XII. 1 = раваш, а 2 = знята з него половина (на обох з гори записано чи-
сло 5 і 21, а з боку 2 і 10); 3 = бічна стінка, де пишуть пібрані гроші; перери-
вана лінія значить, що так переколять раваш (числа 50 і 100); 4 = друга бічна
стінка, де пишуть робочі дві (числа 3, $\frac{1}{2}$, 5 і 10); 5 = стінка коротка, де значать
число постолів (число 1 (пара) 1).

Наколи назначено що на дощинці, кирон надрубує (недалеко (ірки) дощинку на скіє сокирою так глибоко, що як опять ножем розколе, то одна половина відділить ся від другої так, що робітник дістає наче купон — »раваш«. Як треба що порівнати, або що нового зазначити, то прикладають раваш до дощинки, від якої його відколєно зазначують се на обох (ножем).

Таке »хлопське письмо« має велике поважанє в галицьких судах, де — як кажуть — »як пани то уздрє, то уже ни питає ніц, лиш розрахе таї уже судит. То чистий рахунок — що у мене, то и у него, най каже, що хоче«.

Знаки на равашах вирізають завсїди ножем. І так загально прийато, що ножем вирізаный прямовісний карбок означає чи-

сло 1,—скісний карбок означає число 5, — карбок вирізаный

на вид скісного хреста означають число 10,—при краю ра-

ваша зарубаний знак означає число $\frac{1}{2}$, — скісний хрестик,

а під ним знак на число $\frac{1}{2}$ означає число 50, — а скісний

хрестик і прямовісна через него означає число 100.

Володимир Гнатюк.

Купанє й паленє відьм у Галичині.

I.

Відьми — се звичайні женщины, але обдаровані надприродною силою, якої інші женщины не мають, а при якої помочи вони можуть виконувати такі діла, що нераз бувають неясні і при звичайнім людським розумію неможливі. З сею силою можуть відьми уродити ся (коли вже й мати була відьма), але можуть її також набути через науку. Супроти того є два роди відьм: Відьми родимі і відьми вчені. Перші уживають звичайно свого знаня обережно, не шкодячи нікому; другі бувають за те дуже злобні і послугують ся своїм знанем майже все тоді, коли хотять як найдужше пошкодити комусь. Пізнати відьму можна по тім, що вона має короткий хвостик, або не має заросту на половім органі. Вчені відьми можна пізнавати лише при відповідних обставинах, приміром: Коли хто поставить на перший святій вечер під скатерть чосник, і потім посадить у черепок, аби ріс до Великодня, а на Великдень ідучи до церкви вложить його під язик, то побачить усі відьми в церкві, що стоять із дійницями на голові. Як вложить хто в церкві на Великдень капелюх на голову, то побачить також відьму. Коли хто відзначить собі на пущене перший пиріг і вийме його зварений, зашиє в кашпучок та носить повісивши на шиї, не здоймаючи ніколи, то на Великдень пізнасть кожну відьму, бо вона поки увійде до церкви, цілує перше замок у дзвінниці. Можна побачити також відьму, колиб хто дивив ся на неї крізь дірку в дощці, де випав сук, коли робили домовину. Подібні способи, при помочи яких можна на певно розпізнати відьму, є ще й інші. Так само аби зловити відьму на горячім учинку — бо лиш тоді можна мати певний

доказ її швидкого ділання — треба знати до того окремі способи, прим. ловити її на шлюбний очкур; ловити на звичайний шнурок, але на відліт; прикрити її бороною і т. д. Коли хто не знає таких способів, а хоче зловити відьму, може потерпіти дуже, бо відьма готова потягти такого смільчака.

Від часу до часу відьми літають на Лису Гору (або яку иншу), найрадше під великі урочисті свята, і відбувають там свої наради, які кінчать ся нераз оргіями. Для полету мусять мати спеціально приладжену масть, яку або самі роблять, або дістають від своїх товаришок. Приладжують її звичайно в ночі, коли всі сплять. Спеціальним ножом копають вони тоді припічок, сіють на нім лен, який зараз росте, цвите і родить. Вони обмолочують лен, витискають олій, додають до нього деякі складники, обмазують ся ним і сідають на коцюбу, мітлу, терлицю або звичайний кіл чи палицю, які також смажують, і вилітають на них у комин. Присутна родина в дома не може завважати такого полету тому, що тіло відьми лежить увесь час на ліжку, а лише душа літає. Тому може відьма передітати величезні простори в дуже короткім часі. Коли би хто підозрівав молодицю, що вона відьма, і в часі полету обернув її тіло так, що ноги стали би там, де голова, а голова де ноги, то душа вернувши до хати, не могла би втрафити до тіла так довго, доки його не обернено би назад, як лежало.

Відьми можуть прибирати так, як демони, инші постати, прим. ріжних звірів (кона, пса, свині, ката, жаби і т. д.), або й неодушевлених предметів, прим. решета, сита, клубка, полотна і т. д. Можуть також своєю силою надавати деяким людям иншу постать, прим. переминають чоловіків у коний і їздять на них; нелюбого мужа переминає відьма у пса, а потому у воробця. Можна одначе відобрати в них усяку силу, але лише тоді, коли в справу вмішаєть ся піп і заклене відьму.

Відьма користуєть ся отже лише дочасно своєю силою; з кінцем життя сила уриваєть ся цілковито і відьма не переходить у демона. Сама смерть відьми буває дуже тяжка і страшна. Відьма мучить ся сильно і треба аж уживати окремих заходів, щоби помогти розлученню душі з тілом. Найчастійше осягаєть ся се тим способом, що розвалюєть ся в хаті комин, або виймаєть ся дошка в стели та пробиваєть ся діру в даху, куди вже душа знайде собі вихід.

Відьми займають ся найріжнороднішими справами; вени крадуть зорі з неба; відбирають молоко у коров, а коли не можуть його з яких причин відобрати, то старають ся бодай зіпсувати його, щоби владитель не мав із нього хісна; пеують полотна, сукна, платє і одяги; роблять у збіжу закрутки, через що спричиняють меншу ви-

датність; ворожать, шепчуть і чарують; вони відбирають подругам можливість мати потомків, а навіть сповняти подружні функції; вони цсують подругам жите так, що найвзірцевійше їх попереднє жите переміняеть ся в відносини між котом і цсом; загалом нема у житю чоловіка такої справи, куди відьма не могла би влізти і пошкодити їй. І коли всеж таки зла не буває стілько, кільки можна би надіяти ся з великого числа відьм і їх злоби, то лише тому, що спричинене зло може відвернути та сама або инша відьма і так його заглядити.

Не диво отже, коли з часом дійшло до того, що всякі нещастя приписувано чарам і не шукано їх причини в гігієнічних або фізичних умовах, але в зловних замислах людий. Доволі було найнезвичайнішої пригоди, щоби стягнути на себе підозріне; особливо в часі якихнебудь суспільних нещасть, як помір, голод і ин., хоробливо настрєена фантазія народа розбуджувала незвичайну підворливість. Причиною епідемії уважано звичайно так званих «опирів» і горе тому, на кого наліпили се пятно, хіба що він наслідком свого суспільного становища був недоступний для черні; інакше її дикі інстинкти не знали стриму¹⁾.

Се зовсім природне. Доки відьма не надуживає своєї сили, доки вона приносить дрібну шкоду і то лиш одній, або що найбільше кільком особам, доти багато може уходити їй безкарно; коли одначе зачепить інтереси загалу, як се буває прим. тоді, коли відьма — по народньому вірованю — здержить дощ і нашле посуху, за якою йде голод, або коли нашле хороби і викличе помір, тоді наступає реакція, народ шуває виновника — все одно, правдивого чи урєсного — і стараєть ся зробити його нешкідливим усякими доступними йому способами.

Оттак виглядає відьма в народній уяві у своїй первістній одежі ще й до нані. Такий погляд на відьми сягає глибокої старини і був не лише у нас, але і в інших народів старого світа. Навіть під впливом християнства він не зміняв ся довго і все знає відьм приписувано надзвичайній природній силі, а не їх звязи з чортом. Західнє християнське духовенство вважало відьми, й загалом усякі чари, останками поганєтва, тому коли й виступало проти них, то тільки з проповідями, з переконуванєм, не уживаючи ніякої фізичної сили. Нагла зміна в сїм напрямі наступає в західній Європі аж у XIII ст., коли поветала теорія, що всякі чари походять від діавола, що як дух зла і ворог правдивого Бога повинен разом із усякими прихильниками,

¹⁾ Київ. Стар. 1886, VI: А. Сьлєцкій, Колдовство въ Юго-Запад. Руса въ XVIII ст., стор. 206.

помічниками та прислужниками бути знівечений і знищений. На чолі походу проти відьм і чарівників стає не народ і не задля матеріяльних утрат, але духовенство задля релігійних причин. Цілою своєю тодішньою силою впливає воно на світські власти в тім самім напрямі і від тоді починається нагінка на невинних людей, яка триває кілька століть, переминається ся поводи в правдиву оргію мордованя, потагає за собою десятки тисяч жертв і окриває ганьбою цілий захід Європи та сумежні з ним країни, що полишить ся все нестертою плямою в історії. Перший такий улегалізований морд сповнено 1275 р. в Тулузі, де спалили живцем 56-літню Анжелю Лябарет, запідозрену в тім, що мала тілесні зносини з чортом; наслідком буцім то того вродило ся чудовище, яке Анжелю мусіла годувати краденими й убиваними дітьми¹⁾.

Відкриване припусканих затій чарами стало від тоді якоюсь манією. Помір, голод, хвороба дитини, нещасний випадок, психічний розстрій, незначна невдача в якімсь підприємстві — все те було вислідком чарів. Дрібничкове почуте самоохорони й егоїзму витворювало надмірну заботовну підзорливість, яка дуже часто доходила до куріозности²⁾. А до яких розмірів доходило мордоване людей за уроєні зносини з чортом, вистане навести, що 1487 р. спалено в маленькім німецькім містечку Равенсбургу за згодою дісаря Максиміліана 48 жінок³⁾! Із західної Європи перенесла ся та пошесть до Польщі, що для нас має значіне о стілько, на скілько до Польщі приналежала й Україна та користувала ся спільним законодавством. Перший акт спаленя женщини в Польщі на підставі судового присуду, а не самосуду, мав місце в Познани, 1544 р., де спалено Дороту Гнечкову. Остатний раз мали спалити в Польщі людину живцем на підставі присуду 1793 р.⁴⁾ І. Карлович⁵⁾ заперече одначе сей факт, покликаючись на те, що в повисшій згадці не наведено ані місця, ані осіб, та що се було неможливе по соймовій ухвалі з 1776 р., в якій сказано: »In causis maleficis i czarów... poenalitatem śmierci nazawsze znosimy«. І. Карлович подає як остатний факт улегалізованого паленя, що мав місце в Дорухові, 1775 р.

На українській території, на скілько справи про відьми й чари поступали перед суд, а не були полагоджувалі самосудом, послуговували ся судії при їх розбираню приписами маґдебурського права. Судові постанови городського статута містали в сім напрямі між иншим ось що: »Рене-

1) Ев. Пѣтуховъ, Серапіонъ Владимірскій, русскій проповѣдникъ XIII в., ст. 81. 2) Киев. Стар. 1886, VI: А. Сѣлецкій, Колдовство въ Юго-Западной Руси въ XVIII ст., ст. 213. 3) Тамже, ст. 202. 4) Soldan, Geschichte der Hexenprocesse, 1886, II, ст. 327—328. 5) Czary i czarownice w Polsce, Wisła, 1887.

гат, що вирік ся віри, має бути спалений. Та сама кара визначається і для чарівників«. У доповненнях до кодексу маґдебурського права говорить ся те саме з іще більшою повнотою: »Коли би показало ся—так звучить XIV параграф— що хтонебудь учив чарів иншу особу або грозив кому чарами, а потім дійсно притрафило би ся нещасте тому, кому грожено, так само колиб на кого впало підозріне в чарованю наслідком його слів, звичаїв, зверхнього вигляду й инших обставин, властивих чарівникам, то на підставі певних поговорів належить таку особу обвинуватити перед судом і коли на ній покажуть ся признаки чарованя, її належить піддати мукам«. Там саме означують ся й рами допиту (XXII §): »На муках належить допитувати чорнокнижника і чарівника про всі обставини його проступка: яких він уживав засобів, яким способом і в яку пору, які при тім вимовляв слова і сповняв діла; потім належить випитати, у кого вчив ся він чарів або яким способом присвоїв його поступоване, кілька разів звертав ся до нього і яке лихо кому вчинив«¹⁾.

Безпосередню причиною переслідуваня народом відьм і чарівників на Україні були факти посухи, голоду, помору. Релігійного підкладу не було віякого. Народ добачував у відьмах і чарівниках істоти, що могли приносити шкоду його економічному добробутові. Се переконане опирало ся на вірі в реальну силу чарів, як і у всяку иншу силу, що могла викликати реальні наслідки. Така віра удержувала ся між народом постійно і живе й до нині, як се покажесть ся з дальших фактів.

Такого переконаня тримав ся переважно й офіціяльний суд на Україні. Від XVI до XVIII ст. пересунуло ся через українські суди немало справ про чари й відьми. Але тут не було нічого такого, що пригадувало би аналогічні західно-європейські процеси. То були звичайні цивільні процеси, в яких чари відгравали ролю знаряду для зробленя комусь шкоди. Вину міряно не чим иншим, як виключно висотою нанесеної страти і вона оставала би такою самою й тоді, колиб її спричинено яким иншим способом, а не чарами. Чортівську силу, якої прояв добачували в чарах, переслідували не тому, що вона чортівська, нечиста, але тому, що нею послуговували ся для спричиненя комусь шкоди. В переконаню судіїв не було тої віри в організований демонічний культ, який викликав на заході проти себе систематичні переслідуваня, одушевлені фанатизмом і думкою, що винищене чарівників і відьм є службою для Бога. На Україні не виробив ся ніколи

¹⁾ Київ. Стар. 1886, VI: А. Сьлецкій, Колдовство въ Юго-Запад. Руси въ XVIII ст., ст. 234—235.

такий погляд на чари і з ним виступають хіба польські шляхтичі, що як католики переймили його очевидно від західної католицької церкви¹⁾.

Не диво отже, що на цілий ряд справ про чари, розбираних перед судами, віднайдено лиш отєї, що кінчили ся смертними присудами:

В 1652 р. вибухла якась епідемія в місточку Борисполю, переяславського полка. Хтось розпустив поголоски, що епідемію наслали баби чарівниці, а найбільше підозрівали про те Вівдю Тращиху. Наслідком того її арештовано і постановлено віддати під суд. При арештованю Тращиха заявила: »Возьміт же, панове, і Путятиху, бо вона старшая наша есть; вона дівкою рядит ся і в косах ходит, молодую чинит ся, по дворах ходит і двори надихае; як який двір натхне, то всі вимрут«. Розумієть ся, що арештовано й Путятиху. По якомось часі відбув ся суд. Знайшли ся свідки проти Тращихи і хоч їх посвідченя не були переконуючі, то суд, віддавши вперед бабу на муки, на яких вона признала ся до всіх підношуваних закидів, мабуть улягаючи настроєви переляканой людности, присудив її на смерть через спалене. Стоячи вже на стої, кричала ще Тращиха: »Попадю і Путятиху і винничку згубіт, а не згубите, то гірше буде з вами«. Чи послухали судії сеї ради, не відомо, але Тращиху таки спалили²⁾.

В 1690 р. розбирав сотенний суд у місточку Решетилівці таку справу: Міський писар Григорій Маркович вніс жалобу на козачку Гапку Пасьчиху, що вона грозила йому, що його дорогі жупани не послужуть йому довго та що їх дійсно щось цілковито понищило. Переслухана Пасьчиха не відпирала ся, але що перепросила Марковича і обіцяла на далі нікому не шкодити, суд на інтервенцію Марковича увільнив її. Та вже за пару тижнів внесла на Пасьчиху жалобу Палажка Гришківна, що вона їй понищила чарами сукна, полотна, сорочки, мітки, на що поставила й свідка. Крім того вніс на неї жалобу ще й козак Василь Неводничий, що й йому понищила плате та зопсувала корову. Ба ще й місцевий священник підпер жалобу, якому вона буцім то також понищила плате. Супроти такого числа жалоб і супроти того, що суд недавно вже був увільнив її, видано тепер присуд, що відповідно до постанов маґдебурського права, приказуєть ся виновницю спалити³⁾.

В 1693 р. розбірано в новосанджаровськїм сотеннїм судї таку справу:

¹⁾ Ев. Пѣтуховъ, Серапіонъ Владимирскій, рус. пропов. XIII в., ст. 136—137. ²⁾ Ор. Левицкій, Очерки народ. жизни въ Малороссіи во второй половинѣ XVII ст., ст. 268—270. ³⁾ Тамже, ст. 276—280.

Місцевий житель, Яків Михайленко, з прізвищем Бридуненко, вис жалобу на свою давнійшу служницю Приську, що вона чарами зіпсувала йому домашнє житє. Переслухана Приська признала ся до вини і заявила, що її навчила чарів Ющиха Гузієнкова. Та переслухана, признала ся також до вини, при чім вказала, що її навчила чарувати повитуха Семениха Литвиниха. Остання переслухана, зізнала: »А так, милостивіі панове, як Ющиха привела, вибачайте, байстри, а я у неї бабою була, то й учила де чому, жалуючи єї, щоб не було на неї поговору. Та ви, ласкавіі панове, не турбуйтеся; коли дозволите, я хоч зараз піднімаюсь Бридуненкови мешкани поправити; буду старати ся, щоб Яків знову з жоною своєю по людски мешкав, як і з початку«. — Литвиниха була переконана, що така її готовість змне з неї вину, але судії подивили ся на справу інакше. По переслуханю свідів виявило ся, що чари були ось у чім: Приська, маючи злість на Бридуненка, що їй не заплатив заслуженини, кидала kota на пса, рвала з обох шерсть і говорила: »В якій згоді пес с кішкою живут, так нехай і Яків Бридуненко з жоною своєю мешкає«, при чім наведено й дальші подробиці чарованя. Маючи такі докази не лише на Приську, але й на Ющиху та Литвиниху, що ще в інших випадках чарували, суд опираючись на маґдебурські права, в яких 14 і 22 параграф говорить, що »чаровники и всѣ, которим ся ось чорнокнижства а зъ гусла обходять, вгды ся покаже, же таковыхъ речий иного учили, або кому грозилъ, а тому, которому грожоно, зъ того що злого пригодило, таковой кождый маєть срокою смертельною карністю быты каранъ, то есть огнемъ спаленъ«, присудив усі три чарівницї спалити. Але сього було за богато самому Бридуненкови і за його вставленем змінено присуд на прогнанє їх із міста¹⁾.

Як бачимо, маґістратські суди, які розбирали обжалуваня за чари, відносили ся до таких обжалувань м'яко і поблажливо. Маґістратські урядники старали ся або угодово покінчити справу, або легкими карами та арештами запобігти шкоді, що могла по їх думцї вийти від чарів. Та в зовсім инше положене вони попадали тоді, коли позовником виступав шляхтич, дідич. Шляхтичі, представителі тодішньої інтелігенції, гляділи на чари не як на просте пристосованє знаня тайни природи, але приписували йому далеко поважнійше, антиреліґійне значіне. Побоюючись сильно чутливої шкоди від чарів, вони домогали ся, аби маґістрати пристосували до обжалованих ними осіб усю строгість маґдебурського кодексу, замість звичаєвого права, осно-

¹⁾ Тамже, ст. 270—276.

ваного на народніх поглядах на чари. Ось вірець процесу веденого серед подібних умов.

В 1730 р. обжалував у Кременецькій магістраті дідич Лука Малинський свою кріпачку Мотруну Перісту за чари, домагаючи ся, аби з нею поступлено по ввій строгости закона. П'ять свідків односілчан зізнало, що Мотруна сказала в їх присутности такі слова: »Я маю вже паню в своїх руках; коби мені ще вдало ся позискати прихильність пана, то я бояла би ся тоді лиш одного Бога«. Надто зізнали два свідки, що обжалувана в суперечці з ними відгрожувала ся їм ось як: »Тоді твої відносини поправлять ся і повіддаеш свої довжки, як виросте тобі на долони волосе. Ти будеш такий бідний і голий, як гола твоя долоня«. Обжаловану переслухали в магістраті. При переслуханю вона сказала: Я спускаю ся на Господа Бога, на пана і на паню; аби місяць світив на до мною, а звізди кодом побю. Чи я признаю ся, чи ні, однаково, я все мушу згинути«. Суд признав таке зізнане недостаточним і стосуючи ся до параграфів маґдебурського права, віддав обжаловану на тортури. Три рази розтагали її члени бльоками й пнурами, три рази прикладали до неї розжарене зелізо, вона запевнювала постійно, що не знає ніяких чарів, та що її обжаловано на підставі силетень, рознесених її сусідкою Корнихю. Суд розглянувши зізнане, не вважаючи на заперечуване обжалованої, опер свій присуд виключно на зізнанях свідків і приложивши до неї всю строгість маґдебурського кодексу, засудив її на смерть, головно за погрози звернені до дідичів¹⁾.

Розглядаючи такі страшні справи, як палене живих людей і то невинних, треба розрізняти все дві річи: а) Чи се було законом признане вимірюване справедливости. б) Чи се був народній самосуд. До одного і до другого випадку треба прикладати иншу міру оцінки. В першій випадку трудно знайти якенебудь оправдане навіть тоді, коли допустимо опановане загалу якоюсь манією (реліґійною, чи иншою) та жаждою приглядати ся мукам, бож закони укладають усе і виконують освіченіші верстви, які при сповиюваню своєї власти повинні кермувати ся янимись висшими мотивами, а не лише кровожадними інстинктами темної черні. В другім випадку можна знайти деяке оправдане в вірі буцім то покривджених, матеріально чи морально, та в їх темноті. Такі самосуди мали місце у всіх народів на протязі цілого історичного життя людства і мають до нині (прим. дуже часті самосуди над конокрадами або й иншими злочинцями в Росії) і то не тільки у некультурних народів, але і в високо розвинених

¹⁾ В. Антоновичъ, Колдовство, ст. 30—31.

(прям. лінч в Америці, що існує доси). Для прикладу наведу по одному подрібному фактові з життя наших найблизших сусідів, щоби не здавало ся, що дальше подавані виїмки з судових процесів, властиві лише нашому народови.

Отже Поляки купали, били, а нарешті утопили одну бабу в Халуках, Вейгеровського пов. ще в 1836 р., підозріваючи її, що вона зчарувала хорого від кількох літ ~~рабака~~ Яна Конкля¹⁾.

Окружний суд у Новгороді розбирав 1879 р. справу кільканайцятьох селян, що спалили живцем Аграфину Ігнатову, вдову, підозріваючи, що вона наслала уроки на хору селянку, яка від того умерла. Присяжні судії признали обжалуваних селян винними, а суд засудив трьох на церковну покуту, тринайцятьох увільнив²⁾.

Наведу тепер приклади таких самосудів у нас, на скільки вони відбили ся відгомоном у судових процесах і були доси оголошені друком.

В 1710 р. навістили Україну помір і саранча. Приписуючи се відомській силі, мешканці міст. Олишевки «взбувтувались, многихъ женъ, признавая ихъ, яко за відіомство, пожгли». Спалили тоді не тільки простих козачок, але й маму бунчужового товариша Михайла Биховця, чим покористував ся він і хотів справу виексплуатувати в свій виключний хосен, тягаючи людей по судах до 1717 р., доки мешканці не звернули ся за опікою до гетьмана і не дістали від нього оборонного увіверсалу. Своім боком, що винні були всі покарані властями і то одні смертею, другі буками, а треті довгою вязницею³⁾.

В 1720 р. розширив ся помір по Волини і навістив місточко Красилів. Міщани зійшли ся на раду і прийшли до переконання, що його наслав не хто инший, лиш Проська Каплунка, якій було 120 літ. Її арештовано зараз, а рівночасно вислано шукати знахоря і питати, чи дійсно помір ширить ся через Каплунку. Діти і внуки арештованої звернули ся тоді до управителя Красилова, щоби її винустив за порукою, на що той згодив ся. Тоді забрав стару її зять, Федір Мельник, виїхав із цілою родиною з місточка і заховав ся в лугах над рікою Случею. Але тимчасом вернули від знахаря делегати, яким він потвердив, що Каплунка наслала на місточко помір. Зараз кинули ся одні шукати Мельника зі старою, а другі копати яму і лагодити форост. Незадовго привезли Каплунку і не питаючи, чи вона винна що, закопали її по плечі в яму, притоптали добре довкола землю, накидали

¹⁾ Wisla, 1887, ст. 56. ²⁾ Тамже, ст. 222. ³⁾ Київ. Старина, 1883, XI: П. Ефименко, Судъ надъ вѣдьмами, ст. 388—389.

на бабу форосту і запалили. Рівночасно зажадали від її зятя млинського каменя, привезли на місце кари і накрили те місце каменем¹⁾.

В 1738 р. вибух на Поділю помір. Мешканці села Гуменець бажаючи охоронити своє село від зарази, урядили по своїх полях у ночі процесію. Випадок хотів, що в сусіднім селі у шляхтича Мих. Матковського пропав кінь і він шукаючи його з уздечкою, натрапив на процесію. Гуменчани переконані, що се ніхто инший, як опир, що навів помір, оббили його страшно і непридуманого лишили на поли. Матковський по часі прийшов до себе і заволик ся до дому. Але Гуменчани довідавшись, що він живе, пішли гурмою до сусіднього села і зажадали від його дідача видачі Матковського. Дідич не хотів, але коло полудня рознесла ся поголоска, що він не противний видачі. Не чекаючи довго, Гуменчани виважили двері, забрали тяжко побитого Матковського і повели до Гуменець. Тут дали йому наперед 50 буків, а потім зачали радити, що з ним робити. Більшість кричала, щоби його палити; шляхтич Вишпінський протестував, що шляхтича не можна палити без засуду городського суду, але коли його приперли до муру, бажаючи на нього зложити наслідки за випущене опира живим, він не устояв при своїм; колиж шляхтич Скульський заявив, що зложить 100 золотих, як буде кара за спалене, ніхто не надумував ся довше. Зараз приведено священника, щоби висповідав Матковського, по чім передано його трьом експертам; один вложив йому в уха камінці, заложив на голову пояс зі шкіри і скручував його сильно з заду так, що камінці втискали ся що раз більше в тіло; другий намазав йому рот свіжим гнойом, а третій намочив стирку в деготь і обв'язав нею очи Матковському. Опісля навезли 20 возів соломі і 40 возів дров, уложили костер, витягли на нього Матковського і спалили. Спалили також його одіж, принесену з його дому²⁾.

В 1770 р. вибухла на Україні чума. Вона зайшла і до села Війтівки в Уманщині та почала забирати одного мешканця по другім. Перелякані селяне почали шукати за її жерелом і переконали ся, що то їх піп, як опир, виробляє їм такі збитки. Запитана в сій справі попадя потвердила, що піп опир і ходить ногами по селі; коли се ствердила ще й попівська кухарка, селяни не вважаючи на заперечування попа, накинули ся на нього з колами, приголомшили, пробили опісля осиковим колом від плеча до плеча і ще на пів живого закопали в землю. Власти потягнули за се до відповідальности лиш од-

¹⁾ В. Б. Антоновичъ, Колдовство, ст. 16—17. ²⁾ Тамже ст. 17—18.

ного учасника, бо всі інші повмирали на чуму, хоч опира вже не було, але й того увільнили, хоч мотивів увільнення не знаємо¹⁾.

В 1770 р. спалено в місточку Ярмолинцях, Поділь. губ., в часі чуми, зайшлого з Турці́ Йосифа Мароніта. Він стягнув на себе підозріне тим, що протягом кількох літ займав ся ліченням і то з добрим успіхом. Його спалили кинувши перше в бочку зі смолою²⁾.

В. Завадзкий у статі про Гуцулів (Kłosy, 1873) говорить між иншим так: »Нераз звучали ся над найневиннішими жінщинами, вважаючи їх за відьми, що спричинювали нещастя. І так приміром у роках великої посухи та голоду згонювано всі жінщини, особливо старі, до води і купано для пізнання, котрі з них відьми, що заслугоють на кару. Карано страшно. Найтяжшою карою було печене на огни, над стосом запаленої тернини. Тоді добачувано також часто душу спаленої відьми, що вилітала з тіла в виді птаха. Останній раз відбуло ся таке купане і страшне каране відьм 1827 р. у Микуличині³⁾.

В часі великої холери в 1821 р. почали люди сильно мерти між иншим у Нагуевичах, Дрогоб. пов. Якийсь хлопчина, призначись, що належить до опирів, вичисляв цілий ряд своїх односібльців, які буцім то також опирі і потинають людей. Перелякані селяни зібрали ся на раду і постановили всіх вичислених опирів спалити на терновім огни. Зібрали ся одного дня на майдані, зігнали опирів, покували і почали кидати на огонь. Деякі з них померли зараз, деякі обпечені сильно мучили ся ще по кілька день, поки померли, а дехто вспів видерти ся і втекти. Розумієть ся, що по спаленю опирів холера не уставала. Провідників сього насильства потягли опісля власти до відповідальности, але позасуджувано їх лиш на недовгу вязницю. В сусіднім селі, Ясениці Сільній, спалено тодіж одного чоловіка, а до дальшого паленя не допустив місцевий парох, що як раз на час вмішав ся в справу⁴⁾.

* * *

Палене відьм було вже карою, але кару попереджали ще всякі розсліди й доходження, з яких можна було вивести вину обжалуваної. Крім переслухуваня свідків, роблено ще різні проби з обжалуваними. На заході зібрані вони були в отсих пять точок:

1) Огонь. Сей спосіб дуже давний, а сліди його подибують ся вже у Софокля. До процесів відьм його втягненю дуже вчасно, але в XV ст. занехано.

¹⁾ Київ, Старина, 1890, II, ст. 338—341: Убийство упыря въ Киевщинѣ во время чумы 1770 года. ²⁾ В. Б. Антоновичъ, Колдовство, ст. 18—19. ³⁾ Wisła, 1887, ст. 61. ⁴⁾ Київ. Стар. 1890, IV, ст. 101—120: Миронъ, Сожженіе упырей въ с. Нагуевичахъ въ 1831 г.

2) Холодна вода.

3) Важче відьм у тім переконаню, що правдиві відьми повинні бути дуже легкі.

4) Колене голкою бородавок на тілі, при чім відсутність болю була признакою, що суд мая діло з правдивою відьмою.

5) Обсервація, як багато обвинена плаче на тортурах; коли мало, значить, винна¹⁾.

Найбільше розповсюдиною пробою було купане обвинених у холодній воді. Воно опирало ся на переконаню, що вода, як елемент освячений актом хрещеня Христового, не приймає в себе нічого нечистого, отже й відьм та чарівників. Але переконане про святість води істнувало ще й перед заведенем християнства, а навіть полишали ся деякі вказівки, що такий погляд був і в старій Русі. Супроти того треба приймати, що до поганського погляду про святість води прилучив ся опісля й християнський, що вода освячена хрещенем Христа.

Перша письмевна звістка про пробу водою відносять ся до 829 р., коли Людвик Побожний видав приказ, *»ut examen aquae frigidae, quod hactenus faciebant, a missis nostris omnibus interdicator, ne ulterius fiat.«*²⁾. Сю саму заборону видав опісля й Льотар, що помер 855 р.

Про купане й палене відьм на Русі маємо дуже вчасну звістку в Араба Андалусі³⁾, бо вже в XII століттю: *»Tous les vingt ans les vieilles femmes de ces pays (des Slaves) se rendent coupables de sorcellerie; ce qui occasionne des grands troubles parmi le peuple. On saisit alors toutes celles que l'on trouve dans cette contrée et on les jette, pieds et poings liés, dans un grand fleuve, qui y passe. Celles qui surnagent sont réputées sorsières et livrées aux flammes; celles, au contraire, qui s'enfoncent, sont déclarées innocentes de toute sorcellerie et remises en liberté.«*

Ся звістка може послужити нам найкрасшим доказом, як раз закорінений звичай в народі живе довго та як тяжко його викоринити навіть тоді, коли з ним воюють ся; колиж якийсь звичай полишаєть ся в спокою і не звертаєть ся на нього увага, тоді очевидно він іще довше й сильнійше буде держати ся. По аналогії можемо судати також, що й народні вірування, обряди і звичаї та злучені з ними церемонії й пісні (такі як гаївки, колядки, весільні, купальні, обжинкові

¹⁾ Ев. П'ятуховъ, Серапіонъ Владимирскій, ст. 84—85. ²⁾ Тамже, 85.

³⁾ Charmoy. Relation de Mas'oudy et d'autres auteurs musulmans sur les anciens Slaves. Mémoires de l' Akademie des Sciences de S. Petersbourg, VI t. II, livr. 4—5, p. 342—3.

пісні і т. д.) походять із так само давних часів, хоч про них не доховалося у наших старих письменних пам'ятках ніяких звісток.

Таких купань уживали у нас і офіційальні суди (рідко) і самосуди. При останніх нерас і вичила ся ціла афера на викупаню молодичь та на обміняю їх. Наведу про те ті письменні звістки, що полишали по собі сліди в процесових автах.

В 1709 р. шляхта села Підфілиппа на Поділю радила ся в часі посухи над тим, що робити, аби відвернути посуху, наслану очевидно відьмами. На перший раз приказано всім селянкам носити ведрами воду зі Збруча і поливати неку хрест, що стояв при дорозі в значнім віддаленю від села. Селянки сповнили сей приказ, тому признано їх невинними. Треба було отже шукати тепер винних між шляхтянками. Шляхтич Дружковський винен був значну суму гробний шляхтичці Яворській, а що вона все вноминала ся в нього, то він постановив піметити ся на ній і кинув підозріне, що то вона відьма. За спільною порадою уставили шляхтичі над Збручем бльок, прикликали Яворську і на приказ Дружковського селяни розібрали її до гола, звязали окремим способом, установленим для таких проб (великий палець правої руки привязували до великого пальця лівої ноги і так само на вхрест). Потім протягли поміж звязані члени шнур і почали підтягати Яворську на бльок у гору та спускати в долину на воду. А що вона при тім тонула, то її признано невинною¹⁾.

В 1711 р. на жадане шляхтича Федора Ковнацького мусів магістрат м. Дубна зарядити купане міщанок, підозрених у спровадженю посухи. Десять міщанок, що підчас купаня не тонули, арештовано, але на просьбу і за порукою мужів випущено їх із вязниці з тим, що на візване мають ставити ся до суду²⁾.

В 1833 р. купано в часі посухи женциан у селі Подорожнім, у Чигириницині; одних купано примусово, при чім занурювано їх звязаних, інші купали ся самі добровільно. Кілька женциан признано відьмами, бо не тонули в воді і хоч їм не зроблено нічого злого, то всеж мусіли набрати ся стиду, а всі насмівали ся з них. Доц одначе і по викупаню не пішов. Про купане довідали ся власти і виточили ініціаторам, атаманови Яковови Терещенкови та сотському Никифорови Гекалови процес, який тягнув ся пять літ і скінчив ся засудом обвинених на 10 нагайок кожного. Крім того передано консисторському суду для покараня місцевого пароха о. Грушевського, що мав ініціаторів благословити на діло, але кінець справи в консисторії невідомий³⁾.

¹⁾ В. Б. Антоновичъ, Колдовство, ст. 27. ²⁾ Тамже, ст. 26—27.

³⁾ Киев. Старина, 1885, XI, ст. 566—570: К. Цыбульскій, Всенародное купанье вѣдьмъ въ озерѣ и судебная отъ того волокита.

При кінці 50-тих років XIX ст. (перед кінцем кримської війни) відбув ся суд над відьмами в селі Полонецькім коло Уманя. Над ріку зігнали підозрілих жінок, за якими йшла гурма людей. Гурма полишила ся в означенім віддаленю, а жінок судії розібрали до гола, звязали руки й ноги, перевязали шнуром і спускали в воду лицем у долину. Коли спущена жінка йшла під воду, її витягали, проголошували невинною і казали одягати ся. Колиж випливала зараз на верх, її витягали з води і з криком гнали в село голу. Відьм було дві. Купане відбувало ся коло полудня і на нього дивили ся люди навіть із сусідних сіл. Що дальше стало ся, невідомо¹⁾.

В маю, 1872 р., підчас довгої посухи, заряджено в селі Джуркові, Станісл. пов., на загальне домагане селян насильне купане женщин, щоби тим способом викрити відьму, яка задержує дощ. Не вважаючи на переконуваня місцевого пароха селяне зігнали жінок, оточили їх і пігнали до ріки, де вже приготовано руштоване на купіль. Над рікою приказано женщинам роздягати ся до гола, а котра не хотіла, ту роздягано насильно, розпущано волосе, звязувано оба великі пальці рук, а руки з ногами, привязувано їх під пахами шнуром і спускано кожду кілька разів у воду. Декотрі жінки розхорували ся наслідком купелі, а одна показувала в часі судової розправи одержану тоді рану і жалувала ся на притуплене слуху. Суд над винувниками відбув ся в серпні 1873 р. і їх позасуджувано на кількамісячну в'язницю²⁾.

В 1885 р. в селі Пересадівці, Херсонської губернії, в часі довгої посухи, селяни підозрівали три баби, що вони відьми і задержують дощ, завели їх у ріку і скупали насильно, кидаючи на них іще й інші погрози. Цікаво, що баби піддержували сами віру між селянами в те, що вони відьми і уйшли грубого насильства лише через те, що вказали розяреним селянам місце, в котрім буцім то сховали дощ. Війт із присяжними ввійшов до хаги одної відьми і там знайшов заліплени в каглі два пильники й один замок. По сім селяни успокоїли ся хоч дощ таки не пішов³⁾.

Г. Де-Воллан говорячи про Спішаків і Крайнян, згадує, що вони во время засухи заставляють женщин купатися и, въ случаѣ сопротивленія, насильно бросают ихъ въ воду, чтобы обнаружить колдунью, по милости которой продолжается бѣдствие⁴⁾. Не наводить одначе ніяких фактів, ні місцевостей, ні часу, де се діяло ся, коли і як часто.

¹⁾ Киев. Старина, 1883, XII, ст. 699—700. ²⁾ Dr. Rosenblatt, Czarnowica powołana, Warszawa, 1883, ст. 63. ³⁾ Ев. Пѣтуховъ, Серапіонъ Владимарскій, русскій проповѣдникъ XIII вѣка, СПетербургъ, 1888, ст. 135. ⁴⁾ Г. А. Де-Волланъ, Угро-русскія народ. пѣсни, ст. 25.

В Луцькім повіті записано оповідане, в яким говорить ся про купане відьм у часі посухи на приказ дідича. Одна жінчина не тонула, тому її зачали бити. По сім пустив ся зараз такий сильний дощ, що люди ледви повтікали до домів¹⁾.

Дуже докладно описане купане відьм в оповіданю Гр. Квітки »Конотопська відьма«, де кілька жінок топить ся, а одну, що плаває, б'ють селяни як відьму. Що сей звичай узияв Гр. Квітка з життя, на се вказує одно місце в його листі до Шлетнева з 8 лютого, 1839 р., в яким він, посылаючи Шлетневу »Конотопську відьму«, завважує: »Топленіє в'їдмъ при засухъ не только д'їло бывалое, со в'їми горестными посл'їдствіями, но къ удивленію и даже ужасу, возобновленное пом'їщицей сос'їдней губерніи«²⁾.

Про подібні купання жінщин у инших народів Африки, Азії й Европи (особливо західної й південної: Англія, Німеччина, Франція, Чехія, Сербія, Черногора) можна найти приклади в статі проф. М. Сумцова на сю тему³⁾. Він зазначає, що про купане відьм приходять уже звістки в іранській Авесті та в індуській книзі законів Ману. Звичай сей виступав у різних формах, то як звичаєве, то як кодифіковане право.

Хоч на Україні не доходило ніколи до такого масового нищення людей, як у західній Европі, то всеж поодинокі випадки — особливо самосудів — повтаряли ся на всім протязі нашої історії. Треба одначе при сім зазначити, що в нас усе знаходили ся освічені мужі, які виступали проти такого варварського звичаю. Згадаю тут лише про два такі виступи: найдавніший (з XIII ст.) і найновіший (з кінця XVIII ст.), що переходили ся в письменних пам'ятках.

Майже рівночасно з тим, коли в Тулузі спалюють живцем першу жінку на підставі судового присуду, (1275 р.), у нас виступає з горячою проповіддю проти купання й палення відьм архимандрит Київсько-печерської лаври і при кінці життя новгородсько-суздальський єпископ Серапіон († 1275 р.). Ось якими горячими словами промовляє він, послугуючись при тім навіть острою іронією:

...Яко є еше поганьска² шемчла д'ержи²те: волхво (ва)нню в'їр'їе² і пожигає² вгнє² невинна ч'їлки й наводите на всь миръ й г'ра² оукииство; аще кто й не причастиса оукииств'ї, но всоньми выгъ въ единой мысли, оукиица же вы²; или могай помощи, а не поможе, аки самъ оукити повел'їл є. Со² которы² книгъ или

¹⁾ П. Чубинський, Труды, I, ст. 26. ²⁾ Г. Данилевський, Украинская старина, Харьковъ, 1866, ст. 253. ³⁾ Культурныя переживанія. Ч. 4: Испытаніє в'їдмъ водой, ст. 23—26.

ш^т кнхъ писаний се слышасте, яко волхвованнемъ глади бывають на земли и пакы волхвованнемъ жита оумножаютъ? То аже сѣмъ вѣрвѣте, то чѣмъ пожигаете ѿ? Молите^{сѣ} и чтите ѿ, дары и приносите ѿмъ; ать строятъ миръ, дождь пшцають, тепло приносятъ, земли плоднѣ вѣлать! Се нынѣ по г. лк^т житѣ рода нк^с не токмо в Русь, но въ Латвнк^с: се вълхвова ли створила? Яще не Бѣ ли строите своѣ творь, яко же хощѣт, за грѣхъ на^с темъ? Видѣ ѿ. ш^т вж^ствнаго написанья, яко чародѣици и чародѣица вѣсы дѣствѣють на ро^с члѣккмъ и надъ скотомъ и потворити мортъ; надъ тими дѣствѣють, и ѿмъ вѣрвѣють. Бѣ пощцѣшю, вѣси дѣствѣють; пощцаеть Бѣ, иже кто ѿхъ контса; а иже кто вѣрѣ твердѣ держитъ в Бѣ, с того чародѣици не мортъ. Печаленъ есмь в вашемъ безвѣмнѣ; молю вы, ш^тствните дѣла поганьскыхъ.

Правила вж^ствнаго (закон) повелѣвають многымъ послѣхъ всѣх^ти на смѣрть члѣка. Бы же водѣ послѣхомъ поставите и глѣте: аще оутпати начнѣть, неповинна естѣ; аще ли поплочѣть, волхвова ѣ. Не может ли дѣвола, видѣ ваше малокѣрѣ, поддержати, да не погрѣзнтса, дабы вѣверци къ дѣшгѣвѣстко; яко, оставаше послѣшѣство бѣтворнаго члѣка, идесте къ бездѣшнѣ естѣствѣ — к водѣ приять послѣшѣство на прогнѣваннѣ ѿне?¹).

При кінци XVIII ст. видае буковинський православний епископ Данило пастирьскѣ посланіе (1790 р.), в яким виступае також сильно проти віри в відьми та опирів ось якими словами: »Съ великимъ жалѣніемъ уразумѣли (мы), яко обрѣтаются между вами такові люде безумніи и слабіи въ вѣрѣ христіанской, а найпаче совсѣмъ отвращенніи отъ праваго ума и истины, которіи своимъ невѣжествомъ держаютъ разсуждать и говорить, яко тѣлеса нѣкоторыхъ людей мертвыхъ имѣють силу умертвлять скоты ваши, которимъ тѣлесамъ и имя выдумали, сі естѣ нарекли ихъ »видмы« или »опирѣ«, о чѣмъ мы весьма трепещемъ, что до таковаго паденія вѣры и познанія истины достигли христіане нашае (=наши) и еще во упрямствѣ пребиваютъ и истиннаго наученія священнаго писанія не послушаютъ, но внимають баснямъ и стезямъ развратительнымъ«. Дальше йде поучене про людське тіло, по чім говорить ся: »По смерти челоуѣка душа идетъ во дворы опредѣленія отъ Бога, и тѣло положше въ землю безъ нечувствѣнно остаеѣ также до воскресенія мертвыхъ, то потомъ какъ утерпляютъ

¹) Ев. Пѣтуховъ, Серапіонъ Владимірскій, русскій проповѣдникъ XIII вѣка; додаток, IV: поученія прп^сбнго Серапіона, ст. 11—12.

скоти ваша? Какъ не ерамно? Какъ смѣють такіи говорить и оставатися въ своємъ дурачествѣ, сієсть разсуждать, яко мертвіи суть видмы или просто рещи опирѣ и въ ноци виходять от гробовъ и умертвляють скоти вашня¹).

II.

З огляду, що звичай купання й палєня відьм такий старинний і перетривав у нас стілько століть, але тепер безперечно вигиб уже і то безповоротно, хотів я дізнати ся, на скілько про нього полишало ся згадок у народній пам'яті. Супроти того звернув ся я в 1908 р. до своїх сільських знайомих із просьбою, щоби пошукали за його згадками, списали, що вдасть ся, і прислали мені. У відповідь на те дістав я отсі записи, що друкую понизше, а щоби справа була кождому ясна, мусів я в попереднім розділі освітлити її відповідно. Хто бажав би докладнійше ознайомити ся зі справою, яка має дуже велику літературу, той — крім цитованих повисше праць — знайде всі найважнійші вказівки в отсих працях М. Сумцова: 1) Колдуны, вѣдьмы и упири (библіографическій указатель). Харьковь, 1891 р., 50 ст., 8°. Тут зібрана бібліографія літератури на різних мовах. 2) Малюнки з життя українського народного слова. I. Харьків, 1910, ст. 141—142. Тут зібрана найважнійша бібліографія, що відносить ся до української демонології.

1. Купанє відьм у Книгвині²).

То ще було за небощика віта Семане Грицулека, тата сего, що тепер є (і мешкає коло нової церкви). Була велика посуха. Околичні села нарикали, що в Книгвині є відьма і через вю не падає дощ. Длятого віт наказав, що усі жінки, старі й молоді, жінки й дівки, мусет іти в неділю по службі божій вупати. Погода була гарна. Котра не хотіла йти, то Кароль Мацей, присежний, приганєв. Одна дівка угринівска, що служила в гаракарни (де робет горівку), хтіла показати, що вона перща скупає сі; скочила у воду тай за нев лише забулькотіло. Тогди Василь Нестерек дав нурце і вікігнув єї, казав привести свого коне, положив єї червом на коне і казав гнати гальцом.

¹) Київ. Старина, 1890, IV, ст. 106—107: Миронъ, Сожженіє ушурей въ с. Нагуевичахъ въ 1831 г. ²) Володимир Михайлович чув 1908 р. в Космирині, Буцацького повіта, від селянина Федька Остапа, що по другім боці Дністра, в селі Долині (напроти Космирини), купали колись відьми. Подобиць про се не записав одначе.

Як кінь вихлюпав з неї воду, прийшла до себе. (Ще жие до нинішнього дне на Угринові).

Потому принесли (бо дуже стара була) стару Петрашку (=Петраш), розібрали її і побачили фіст. Вона казала: Видите, люди, я нічо не винна, я так сі вродила. Як влізла в воду, дощ пустив сі, млев як з коновки, так що на людех ані рубце сухого не було.

Васила Петрашка стара має 60 літ, а то ще єї мама!

Зап. від Теклі Бурко у Квігинині, Станіслав. пов. *Семен Бурко*.

2. Купанє відьм у Красноїли.

На Головах був війтом давно Грицьо Дони́ків (Арсеніч), а присіжним тай поліціаном був Лукин Юри́нджін (Зеленский). Але то давно була велика посуха тай ни падав дощ. Але мжи людьми зробів си великий г'вавт, шо відьми сперли дощ. Це біда. Люде ждуть, ждуть дощу, а то нима дощу. Але нарешті си врадили, шо треба усі відьми гнати на вигоду и там з мосту у воду метати. Бо то так є, шо котра відьма, то має спливати на воді, а котра ни відьма, то має у воду потати.

Пишов Луцьо Юри́нджін у село тай зачев гонити усу челідь угаль на Красноїль на Вигоду (на ріку Черемош). Луцьо иде тай кричі: »Ні ориндочки, усі жинки и дівки идіт на Вигоду; и там маюг пригнати Гирлічіху (жинку мандатора Герлічки з Устерік), бо важут, шо и Гирлічіха відьма. Вас там, усу челідь, маюг розболікати и кожду голу маюг силети до швари и метати у крутіж з мосту на Вигоді у ріку. Та котра буде ни відьма, то ни ме спливати на воді, лиш просто потане у воду. А котра буде відьма, то хотьби їй запахав у воду, то вна буде однако спливати. А котра буде спливати, то будим їй у воді топити, аби ни сперала дошъ«.

Та лише Луцьо дес обийшов пив села, а то лиш на небі сї евила вити хмарка, виги, вити, тай си нараз захмарило ціле небо, — ий Господи, ек ни плюне ялова, з гирьков бідов утік Луцьо т хаті спередь дощу. Такий дощ пустили відьми, лиш аби їх ни топити. Отак давно робыли, скоро ни було дощу, а вид разу евев си дожь.

Зап. від деді Дмитра, 78 літнього старця, в Головах, Косівського пов., 1908 р. *Петро Шекерик Дони́ків*.

3. Підкурюванє відьм.

В Королівці була пані Зембовичка, то вна казала зігнати всі відьми и всі опирі до кухні, нарубати сухих вербів, тай курити, аби

сі признали гет всі, котра від чого відьма, бо то були відьми від віника, коцюби, від дожджу і гет-гет від усього. Курили так, що клали огонь на землю, тай поливали водов, аби сі дужи курило. А мого чоловіка сестру пустили, бо ни була відьма. А як сі котра признала, то замикали і до арешту в Королівці. Мучили їх так зо три місяці, ни давали ні їсти досить, ні пити, от аби лиш дихала на світі.

Зап. від Юрихи Чубанючки в Кропивищу, Коломийського повіта
М. Приймах.

4. Припіанє відьми на огни.

Дідо оцего Івана, шо в него читальні, розказував за відьми. Казав, шо це сі діяло у Текучи коло Березова, шо вже котрих знали в селі, шо вони псуют корови, ни пускают дождж і так далі, — бо відьма е й так, шо можи й чоловіка потьяти — то збирали їх до купи, візали руки з ногами, клали ватру і силбили так до жердки з ногами і руками, озмут два так на плечі друк, а плечі парили. І котра вже була така, мусіла сі признати, тай обіцьила, шо вже ни буде псувати худобу. Вже як так зробили з тими відьмами, то вни вже дали спокій худобі, як їх віпарили на вогни.

Зап. від Дмитра Куриляка в Кропивищу, Коломийського повіта
1908 р. *Евген Кульчицький.*

5. Погроза паленєм.

Тота Марусі Перцова в Березові казала за всі відьми в селі людям. Коло млина була дужи глубока вода, не велика, али глубока і потому брали тоти відьми у тоту воду і пускали ливами. Котра душья чиста, то потавала аж до дна, а котра відьма, то пливала так, як качка на воді. Али нічо їм ни казали, лиш наказували, аби ни шкодили, бо убють, або спальи, аби ни була одна з другов. І потому тота Марусі сказала, шо у своїх трох керницях має по зірници, шо з небесів взяла і потому ни могли з не в нічо порадити і поволи повіпускала зірниці назад на небеса. Вітак умерла, тай нічо ни було. Вна казала, шо е такі опирі, шо рубают вужьивки на плотах, аби пукали.

Зап. від Дмитра Малковича в Зібранівці, Коломийського повіта
М. Приймах.

6. Спаленє неживого опира в Березові.

Там у нас у Березові, відкі я родом, був один чоловік, шо може й не був опирь, тай умер на морозі на дворі і як його сховали, то до-

кучьив людям, ходив і кричыв. Потому була відьма, називала сї Марусї Перцова, а ї нікто нічо не казав, бо вона сї сповїла, що вона відьма, тай що не буде шкідлива. Вона сказала за того чоловіка: Робїт шо з ним, бо як вілетит на церьков, то буде зле. Вікопайте їго з ями і киньте в огонь і спалїт. — І потому, як їго спалили на терновім огни за селом, то вже не чути було ні вівканї, ні нічого.

Зап. від Дмитра Малковича в Зібранївці, Коломийського повіта
М. Приймак.

7. Паленє відьм у Ключеві.

Мій дїдо розказував, шо то було в Ключеві, там були відьми і візїтували їх сами люди і тогди котра відьма була і мала хвіст такий і тогди вели їх на гору, та гора називала сї Готарь і там вляли терновий огонь і зезували і кидали їх до того огню, ни лиш чилїдину, али й хлопів, котрі мали тоти хвости. Трафели сї й хлопни й жїнки й дївки, бо вони ни пускали дождж їти, бо вже бояли сї, аби їх білше ни шукали. А тато мій казали, шо кїмуют, як дїдо ходили туди дивити сї, бо від нас богато людий ходило. Відти давали знати, коли того буде, от гей теперь виче, тай хто хотїв, тай йшов.

Зап. від Ілька Стовпюка в Іспасї, Коломийського пов. *М. Приймак.*

8. Спаленє відьми в Золотім Потоці.

То було давно, старі люди повідають, жи ни було через довший чис дощу, посуха була страшенна. Певно відьма відганєє хмари! Взели ревідувати баб. Кличут до вуреду громадского всіх баб зі села і вибирають кїлька підозріних, вежут одну за другою і мечут в воду. Всї впирнають, тїлько одна така страшна, з великими зубами не впирнає (то була відьма). Тамтих витегнули і відьму також, поставили великий стїс, привезали її до слупа і підпалили. Коли но вогонь дістав се до її одежі, зараз повстав вітер, буря надїшла і тим способом люди виратували се від голоду. Відьма згорїла і від того часу вже білше не було посухи.

Чиста вода не прийме відьми до себе, тому то тамтї баби невинні тонули, а відьма плила по верха, гей на човні.

Зап. від Гриця Гука в Золотім Потоці, Буцацького пов. *Михайло Боднар.*

9. Спаленє відьми в Березові Вижнім.

В Березові Вижнім, селї Печенїжанського повіта, є закуток, званий »Згарищем« тай ціла часть села, цілий »Кут« зветь ся так, мабуть від того місця.

— »Згарище« то »згарище«, колись давненько згоріла там хата, церква, а може й — коршма, остало згарище, а на нім зацвило нове жите, тай конець — думав я собі нераз. Та недавно довелось мені почути про »Згарище« дещо цікавіше. Не буде тому й повної сотні літ, як на тому місці спалили селяни жи в у жінку, котру уважали за відьму. Палили там часом й опирів, та вже не живих. Мій недалечкий сусід, Семен Бойчук, котрому старість записала вже семий хрестик, пригадує собі з оповідання свого тата покойного, як то було. »То« — каже — давно не так бувало, як тепер! Тепер то дес Бог тото вітлумив, тай люди в відьми не віре вже, звичайно молодикі, тай пани не хотьби вірити, сміют сі, а то таки правда, шо вони були. Тажи отут за горбком в Березові була відьма, не тямлю — тато небіщак розказували — ей то гуляла! Але якос вімили її в ночи, завили в верети, тай понесли там на Згарищі. Наложили терні, підпалили, тай кажут, аби сі признала, шо вона відьма. А вона: Ні тай ві. Просит сі, плаче, е! не помогло, спалили. А як і палили — то було в ночи — то таких мотилів коло неї злетіло сі, шо цілу і вкрили. З неї, ци що вже. Отак і спалили, тай не признала сі, шо відьма, ай ^{не} не хотіла, — а були би пустили. А потім сиділи по криміналах за тото, бо хтос чув, як вона кричала, тай дав панам в Коломию знати«.

— За щож сі спалили? — питаю.

»Та чуїти — посуху насилала, збіжі вігорьило, ая.

Раз було сухе літо. Дощу нема тай нема. Вода повисихала по керницьких, шо тут діяти? Раді сі люди, шо робити, яку раду дати.. Аж туй одна відимка (відьма, про яку всі знали, бо сама приповіла ся, тому вже не була відьмов, лиш відимков) каже: »Зганейте челідь в став, бо то відьми наслали посуху. Як сі відьми скупают, — буде дощ«. Уже добре, шо знали, хто дав посуху. А етам коло Мисі Юркового був став — ей тепер вже нема — я затьмив тот став — те там зігнали челідь, аби сі скупала, тай був дощ такі тої днини.

— »Як же карали тих відьмів, шо пізнали їх у ставі«?

— »А — як карали — сміяли сі з них. Бо вони признали сі зараз, тай поставали відемками (нешкідливими)«.

— »Чомуж тоту в Березові спалили«? — Бо тота не хотіла сі признати, шо відьма.

А по чім пізнали в ставі відьму? — »А, по чім«? По природжіню! (На половім органі не було заросту).

Хтож казав зганяти в став челядь? — »Заказував віт тай старшина«. — »Щож казав ксьондз«? — »Також казав зганьити«!

- То всьондз не був тому противний — не ганьбив за то?
 — »Е та де, — чуєте — казав зганьбити челідь в став«.
 — Ого раз.

Зап. від Семена Бойчука в Текучи, *Дмитро Бойчук*.

10. Як відьма Кашуля виратувала ся від спаленя.

Я була малов дівчинов тогди, як жила відьма Кашулиха. Є може яких сорок петь років, як у сінокоси, літі, була така посуха, шо де би став ногов, то на спзу терла си трава, так усе вигоріло від посухи, шо ни було шо и скубнути худобині. Але була тогди на Головах баба, стара уже, и зуба навіть ни було в роті, звали її Кашулев. Уна сиділа осидком отам, де тепер Баранюк (Сапріянчук) сиди на її місци. Але тота Кашуля бѣгато пересиджувала у твого вуйка Онуцька (Онуфрій Шекерик). Тота Кашуля була суда в нашим покутю викликана відьма. Того літа, у тугу страшну посуху, зробила си поклячь, шо инак ни е, лиш Кашуля відьма сперла дошь тай через ню гине тілько народу тай худоби. Раз якос у літі, таки у тугу страшну спеку, прийшов атаманів (Юріштавів) зеть Хромчук, ваташко пушкарив, та екис Чуплак, з Села великого (Довгопола), пушкар, Лукинко Цапків, пушкар з Голов, тай Лукин Юринджін (Зеленский), присежний з Голов. А Дмитро Шкиндя був тогди за вийта на Головах. Зибрали си вни усі тай Шкиндя з ними, тай пишли ловити тай палити Кашулю, аби пускала дошь, бо нарид гет вигибав з посухи. Я забула, чога я прийшла до Онуцька, а в Онуцька була таки Кашулиха. Кашулиха ткала в Онуцька, тай вилізла гола на піч, тай сиділа на печі. Аж ми учули, а то на тим боці такий рейфах. Ми си дивимо, а то такого народу на причолку Тумановим, на устю коло берчіни. Є там и пушкарі з Хромчуком, е и вийт Шкиндя з Луцем Юринджиним. Ми уздріли, аж біжи до Онуцька Луцьо Юринджін. — А Луцьо Юринджін, то було таке дранкаве на рот, шо аж страх, пари ему відде ни було. Входи Луцьо Юринджін в хату до Онуцька, а баба Кашуля сиди на печі гола. Йй, чім таки убіх Луцьо в хату, тим таки крикнуў на Онуцька: А де Кашуля? Та онде на печі — каже Онуцько. — Луцьо Юринджін таки до баби на піч. Бабу за руку, тай голу опередь себе гайда на двир. »Ти« — каже Луцьо — »людий трапиш, е.. у я твою псом маму здохлим! Зараз, е.. ти псом маму, маємо тебе, бабо, палити на глоговим та на терновим лому, аби ти пустила нам дошь, аби ти вже раз згоріла, аби ни було кому сперати дошь та робити сушу.

Баба Кашуля таке си проси, але то няма спасу, Луцьо бабу жене у долини палити на лому. Ровта та пушкарі таке кереведе, гардегают, та кричут, аби вин борше гнав бабу. Луцьо веде бабу за праву руку, та таке бабу матеркуе та клине, шо страх, та все наміри бити. А то котюга мат шо бити, так то зискле та худе. Але баба Кашуля усе си проси: »Ий, найте мене, я відьма ни до дождю, лиш до ужевок, я дождь ни сперала. Пустіт мене«. — А Луцьо кричі на бабу: »Шо, е.. ти маму в душу, а ужви нас ни куштуют гроші? Ти гадаеш, шо нам лехко си приходе ужви, аби ти нам обгризала? Ми тобі зараз зробимо конец«.

Баба си просила, але то ни було спасу, Луцьо так бабу скоро гнав, шо баба нї мала си чесу закривати. А в баби гет була п...да гола, така ек у дївчини. Певне тимунь, шо відьма. Я си добре дивида, бо я пишла з Василюоу Онуцьковоу дивити си, шо будут робити в Кашулев. Але Кашуля ни дійшла до того лому, шо стоєв коло пушкарив, а на котрим мали палити Кашулю, бо лише Луцьо зигнаў її на гавриливки, а то си евила на небі хмарка витиў, витиў, витиў, витиў, в усіх штирох боків, Господи, ек нараз заблискає та заgrimіло! Та нараз ек ударила плюта, та отак, ек з відра почюріло. Ми всі повтікали ледви сперед дождю таї пушкарі з Шкиндев, таї Луцьо лишив бабу таї утік. Всі повтікали, лиш си сама Кашуля лишила на дорозі. Вид того чесу вже ни сперали відьми дождь, було то веремне, то дождь.

Отак то все було и я то все виділа своїми очіма.

Зап. у Головах, Косівського пов. 1908 р. від 60 літної Афії Антонек *Петро Шекерик Доників.*

II. Паленє самодругої жінки у Вовцневі.

Така була жінка, шо її чоловік умер, а до неї ходав йокоман. Не йокоман то був, а сам, бодай скамінів, перівер сї в йокомана та до неї ходив на зальоти.

Стала вона груба; ходит так еден рік, другий рік, ба й третий, і четвертий, — так вона сїм літ груба ходит, теї ще нічого нема. Люди узвїли сї і побоювати, шо то?! сїм літ груба ходит, нікто такого ні видав, ні слихав! Недалеко відь того села жила тогди така дївка, шо сї з тамтого сьвіта вернула. Як вона була умерла, теї на тамтої сьвіт пішла, там її сказали: »Ще чьис тобі умирати!« — теї завернули назад на той сьвіт. Вона така уже стара, скулена, суха як скіпка, а лежит на такі лавици, шо ге прьислиці вузонька.

Прийшлиж вони до неї, поклонили сі, а вона лежить на лавиці теї каже до них: »Я знаю, чого ви ту прийшли до мене; ви привезли ту жінку«. — »Та що за жінку? ще смо вам нічо не повідали«.

»Таку-сте, каже, жінку привезли, що сім літ груба ходит. Як же бисте і ще так потримали, то усьому миру христьянцкому заглада; народит сі з того дитина, що усьому світови кінець зробит. Озміт же, нарубайте тернї, накладіт тернового вогню, звьїжїт і посторонками і здалеку, гет здалеку розмахайте, теї киньте і у той вогень, а сами утікайте і не обзирайте сі навіть, бо то за вами буде вогнем кидати, аби вас не попалило«.

Ну добре. Вони сі склонили, теї поїхали із тов жінков до дому. Нарубали тернї з кількя фїир, наклали вогню, узьили ї, звьїзали, розмахали, розгойдали на воловодах, теї у вогень гет! Ескри сі розіскочили, полуміньом бухнуло в гору, тоти утеки, а вогень за ними! Аж як лусне! — того і так розсадило, а лихий, бодай скамінїв, бодай моци не мав, із неї вілетїв. Полумінь понесло в гору високо, а головні розкидало далеко, гет-гет у пів милї за ними вогнем сипало.

На другий день прийшли сі люди дивити на того місце, де і палили — а ту ні вугльї, ні попелу, ні з костїв слїду не лишило сі: усе розвіяло, рознесло на всі боки.

Зап. Філ. Колесса від парубка Федя зі Стриганець.

ЗМІСТ.

	ст.
Від редакції	V
<i>Антін Онисчук</i> : Народний календар у Зелениці, Надвірнян. пов. (на Гуцульщині)	1—61
<i>Василь Доманицький</i> : Народний календар у Ровенським по- віті, Волинської губернії	62—89
<i>Антін Онисчук</i> : З народнього життя Гуцулів:	
I. Родини і хрестини, та дитина до шестого року життя	90—113
II. Житє на віру	114
III. Рекручина в народних оповіданях	114—118
IV. Як Гуцули правують ся	118—131
V. Прошаки	131—133
VI. Баї й ворожіня Андрія Шумиляка	133—144
VII. Народні назви	144—155
VIII. Анатомія людей і звірів	155—158
<i>Антін Онисчук</i> : Останки первісної культури у Гуцулів	159—177
<i>Володимир Гнатюк</i> : Купанє й палєне відьм у Галичині	178—201

Етнографічний Збірник, т. IX. Містить: В. Гнатюк, Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Т. III. (1. Матеріали записані в ком Земляни, Шарош, Спіш. II Пісні записані в Бачині)	3 00 К
Етнографічний Збірник, т. X, XVI, XXIII, XXIV, XXVII, XXVIII. Містить: Галицько-руські народні приповідки. Зібрав, упоряд і пояснив др. Ів Франко.—Три томи кожний у двох випусках. Т. I — 800 К., т. II — 700 К., т. III —	700 "
Етнографічний Збірник, т. XI. Містить: Галицько-руські народні пісні з мелодіями. Зібрав др. І. Колесса	6 00 "
Етнографічний Збірник, т. XII—XIII. Містить: В. Гнатюк, Галицько-руські народні легенди, I—II-том по	3 00 "
Етнографічний Збірник, т. XIV. Містить: Оповідання Р. Ф. Чмикала. Зібрав В. Лесевич	400 "
Етнографічний Збірник, т. XV і XXXIII—XXXIV. Містить: Знадобя до української демонології. Зібрав В. Гнатюк. Т. I—400 К.; т. II, вип. I — 500 К.; т. II, вип. 2 — 300 К., разом оба томи	1000 "
Етнографічний Збірник, XVII—XIX. Містить: Колодійки, т. I—III (Т. XX готувать ся і буде містити IV т. Колодійок). Зібрав В. Гнатюк, том по	400 "
Етнографічний Збірник, т. XXI—XXII. Містить: Галицько-руські народні мелодії зібрані на фонограф Йосифом Ровдольским, списані і зредагував Стан. Людкевич, том по	600 "
Етнографічний Збірник, т. XXV. Містить: В. Гнатюк, Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Т. IV. (Казки, Легенди, Новелі, Істор. спомини з Банату)	3 00 "
Етнографічний Збірник, т. XXVI. Містить:—В. Гнатюк, Народні оповідання про опришків	400 "
Етнографічний Збірник, т. XXIX і XXX. Містить: В. Гнатюк, Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Т. V. Казки з Бачки, Т. VI. Байки, легенди істор. перекази, новелі, анекдоти з Бачки. Том по	400 "
Етнографічний Збірник, т. XXXI—XXXII. Містить: І. Свяцицький, Похорони голосія. — В. Гнатюк, Похоронні звичаї й обряди	500 "
Житє і Слово, вистяк літератури, історії і фольклору, томи I—IV, разом	2000 "
Записки т. I—CXII — містять багату бібліографію по етнографії, огляди часописів і чимало статей і матеріалів, том по	300 "
Збірник фільологічної секції, т. II, III, VII і X. Розвідки Мих. Драгоманова про українську народню словесність і письменство. Т. I—IV; два перші томи кожний по 3 кор., два другі кожний по	400 "
Збірник фільологічної секції, т. V. Містить: І. Верхратський, про говор галицьких Лемків. Побіч граматично розвідки про говор Лемків подані тут також тексти лемківських народніх оповідань і пісень.	6 00 "
Збірник фільологічної секції, т. VI. Помертні твори Митрофана Диярєва з поля фольклору й мітології	4 00 "
Зубрицький М. Про рекруччану	018 "
" " Пачкарство бажу на в горах у Галичині в XIX ст.	0 60 "
Клоустон, Народні казки і вигадки	1 00 "
Колесса Філ. Ритмика українських народних пісень	400 "
Кузеля Зепон, Славянські балади на тему: хлопець перебираєть ся в жіночу одіж	0 80 "
" " Угорський король Матвій Корвін в славянській устній словесности	2 00 "
" " Причинки до народніх вірувань з початком XIX ст.	030 "
" " Про студії над дітьми	0 30 "
Матеріали до укр. етнології, т. I. Містить: Хв. Вовк, Передісторичні знахідки на Кирилівській улиці у Києві; Хв. Вовк, Українське рибальство у Добруджі, М. Могильченко, Гончарство у с. Олександрії у Чернигівщині; В. Гнатюк, Кушарство у Галичині; М. Могильченко, Будівля на Чернигівщині; В. Гнатюк, Народна пошва і особі її приправи; Он. Гриша, Весіля у Галицькому нов. у Подтавіччині; М. Максимович, Соромітні весільні пісні; М. Кордуб, Пісанки на Галицькій Волині; Програми (нар. побутова техніка)	800 "
Матеріали до укр. етнології, т. II. Містить В. Шухевича: Гуцульщина; так само т. IV, V і VII; т. II (400 к.), т. IV, V і VII по	600 "
Матеріали до укр. етнології, т. III. Містить: Хв. Вовк, Знахідки у могилах між Веремем і Стретівкою і біля Трепши, В. Гнатюк, Ткацтво у східній Галичині; А. Веретельник, Рубані і виготовлюваня дерева; М. Зубрицький, Народний календар (бойківський); В., Житє на віру	

у сільських селах, П. Литвинова-Бартош, Весільні обряди і звичаї у с. Земляниці в Чернігівщині; Програми (вулиця, вечірники, досвітки, свадки)	4-00
Матеріали до укр. етнології, т. VI. Містить: Ха, Вова, Вароби парадні-кешського типу у неоліт ставовищах на Україні; М. Зубрицький, Годівли, музю і продаж овець у Мшанці; М. Русов, Конярство у с. Опшні у Полтавщині; М. Русов, Вироби з дерева у с. Груні у Полтавщині; М. Русов, Гребництво у с. Груні у Полтавщині; Литвинова-Бартош, Олійниця у с. Земляниці; А. Веретельний, Дайки у шви. сьхідній Галичині; М. Шинкевич, Виріб олів на Волині в Галичині; В. Доманицький, Народ медицина у Ровен пов.; М. Даварів, Народ. календар Валуйського пов.	8-00
Матеріали до укр. етнології, т. VIII і IX. Містить: Мр. Г. Дитина в звичаїх і віруваннях укр. народа, том по	3-00
Матеріали до укр. етнології, т. X. Містить: Ф. Вова, Антропометричні досліді українського населення Галичини, Буковани й Угорщини; М. Зубрицький, Берхня кованиа ноша укр.-р. народа в Галичині; В. Гнатюк, Бойківське весілля в Мшанці; В. Гнатюк, Весілля в Карестурі (в пошуц. Угорщині); Ю. Кміт, Бойківське весілля в Гвіздці; В. Левинський, Бойківське весілля в Доброгостові; Др. З. Кузела, Бойківське весілля в Лавочаї	5-00
Матеріали до укр. етнології, т. XI. Містить: Статі М. Зубрицького про селянські будинки в Мшанці і про ходоки, обув селян Старо-самб і Турч. пов., та статю А. Омищука: Матеріали до гусульської демонології	2-00
Матеріали до укр. етнології, т. XII. Містить: Гайвиз. Зібрав В. Гнатюк. Мельодії сьцішв на фонотроф О. Роздольський, списав і зредагував Ф. Колесса	5-00
Матеріали до укр. етнології, т. XIII і XIV. Містить: Мельодії українських народніх дум. Серія I—II. Списав по фонотрофу і зредагував Ф. Колесса том по	6-00
Матеріали до укр. етнології, т. XV. Містить: А. Омищука: Народний календар у Зелениці; Останки первісної культури у Гуцулі; З народнього життя Гуцулів (родини і християн; рекруччяня; як Гуцулі правують св.; баї й ворожіння Анд. Шумиляка, й ин.). — В. Доманицького: Народний календар із Волині. — В. Гнатюка: — Кунани й палеа вірши у Галичині	3-00
Миколаевич Я. Опис Камеенецького повіту	2-00
Огоновський Ом. Історія руської літератури, т. IV. (Жителіси і характеристи українських етнографів)	3-00
Олехнович В. Раси Європи і їх історичні взаємини	0-70
Омищук Анд. Останки первісної культури у Гуцулі	0-40
Одримович В. Останки комунізму у Бойкі	0-20
Руська історична бібліотека, т. XIX. Праці Ю. Целевича про опришків	3-60
Томашівський Ст. Причини до пізнання етногр. території Угор. Русей тепер і давніше	0-20
" " " " Угор. Руськи в світлі мадлар. урядової статистики	0-30
" " " " Етнографічна карта Угорської Русі	5-00
Франко Ів. Жіноча неволя в народних піснях	0-70
" " Вацлаам і Йоасаф, старохрист. роман	4-00
" " Наші коляди	0-40
" " Лукія Кобилія	0-40
" " Наливайко в мідянім биці. Причинок до історії легенди	0-35
" " Пісня про Правду і Неpravду	1-00
" " Прятча про сьліпця і хромця	1-00
" " Слово про збурене пекло	1-00
" " Козак Падхта	0-60
" " Слово о Лазареві воскресені	1-00
" " До історії українського вертепа XVIII в.	1-60
" " Нові матеріали до історії українського вертепа	0-50
" " Студії над народними піснями	3-50
Широцький Кость. Надгробні хрести на Україні	0-60
Щербаківський Вадим. Дерев'яні церкви на Україні і їх типи	1-00
Щурат Василь. Увільнене злочинця дівчиною в Бродях 1727 р.	0-20